

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
ქართული ლოგოტიპის ისტორიის ინსტიტუტი

გერიჟკარბელაშვილი, სიმონ კინწარაშვილი.
ნოდარ ჯანგარიძე

თ ი ლ ი ს ი ს
უ კ ო თ ე ო მ ჯ კ უ ლ ი
ნ ს ე მ კ ქ ვ ლ ე ვ ი

სახელმწიფო გამომცემლობა
„საბჭოთა საკარტველო“
თბილისი
1958

თბილისი, საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის დედაქალაქი, მდებარეობს რესპუბლიკის აღმოსავლეთ ნაწილში, ჩრდილოეთ განედის $41^{\circ}43'$ და აღმოსავლეთ გრძედის $44^{\circ}49'$. ქალაქი გაშენებულია მდინარე მტკვრის ხეობაში (ზღვის დონიდან 400 — 500 მ) ორივე ნაპირის გასწვრივ 22 კმ-ის სიგრძეზე. 1956 წელს ქალაქის მცხოვრებთა რაოდენობა შეადგენდა 635 ათას კაცს.

თბილისის ხელსაყრელმა მდებარეობამ განაპირობა მისი ზრდა და კულტურულ-ეკონომიური განვითარება. იგი ამიერკავკასიის ცენტრალურ ნაწილში მდებარეობს და მოხერხებულადაა დაკავშირებული საქართველოსა და ამიერკავკასიის ყველა კუთხესთან.

რკინიგზის ხაზი, რომელიც შავი ზღვის (ბათუმი, ფოთი, სოხუმი) და კასპიის ზღვის (ბაქო) ნაპირებს აერთებს, თბილისზე გადის. ამ გზით თბილისი უკავშირდება დასავლეთ საქართველოს ყველა რაიონს და აზერბაიჯანისა და სომხეთის საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკებს, რუსეთის საბჭოთა ფედერაციულ სოციალისტურ რესპუბლიკას, საბჭოთა კავშირის უმნიშვნელოვანეს ცენტრებს — მოსკოვს, ლენინგრადს, კიევს და სხვ.

გზატკეცილების ხშირი ქსელი თბილისიდან ყოველ მხარეს მიემართება. მათ შორის მნიშვნელოვანია საქართველოს სამ-

ხედრო გზა, რომელიც უმოკლესი მანძილით აკავშირებს თბილისს ჩრდილოეთ კავკასიასთან.

თბილისი დიდი საჰაერო პორტია.

საქართველოს დედაქალაქი დიდი სამრეწველო ცენტრია, სადაც თავმოყრილია ლითონდამუშავებელი, მანქანათმშენებელი, საფეიქრო, მსუბუქი და კვების მრეწველობის დიდი ფაბრიკა-ქარხნები.

დედაქალაქის გარეუბნებში კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების ხილის ბაღები, ვენახები და ბაღჩებია გაშენებული.

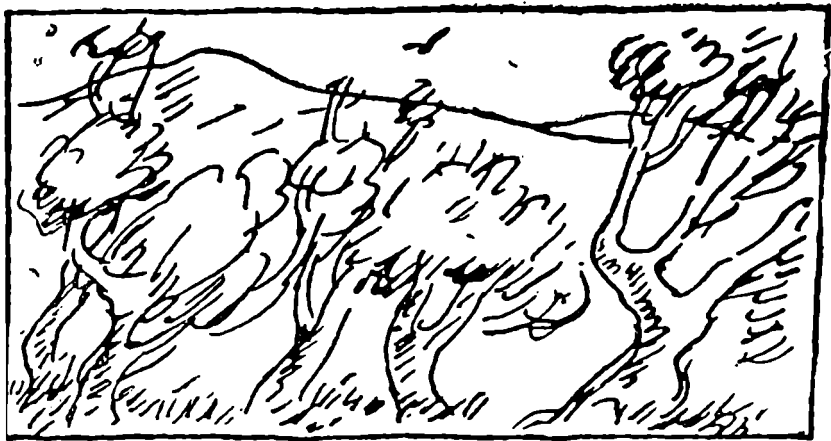
თბილისში თავმოყრილია რესპუბლიკის წამყვანი კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებები, საბჭოთა საქართველოს მთავრობისა და კომუნისტური პარტიის უმაღლესი ორგანოები.

თბილისში 171 საშუალო, 12 უმაღლესი სასწავლებელია. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიაში 31 სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტია შედის. არის 12 მუზეუმი (ამათგან ყველაზე მნიშვნელოვანია ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო და ხელოვნების მუზეუმები, აგრეთვე ლენინის ცენტრალური მუზეუმის ფილიალი). თბილისშია რამდენიმე სამხატვრო სასწავლებელი, სამხატვრო აკადემია, კონსერვატორია, თეატრალური ინსტიტუტი, კინოსტუდია, 9 თეატრი, ოცამდე საზამთრო და საზაფხულო კინოთეატრი. ქალაქში ბიბლიოთეკების ფართო ქსელია (120 ბიბლიოთეკაა), მათ შორის უმთავრესია კარლ მარქსის სახელობის სახელმწიფო რესპუბლიკური ბიბლიოთეკა. თბილისში 10 გამომცემლობაა; გამოდის 14 გაზეთი და 23 ჟურნალი.

წინამდებარე წიგნის მიზანია, წინასწარ შემუშავებული მარშრუტით, ჩამოსულთ გააცნოს თბილისის ხუროთმოძღვრება, მისი ძველი არქიტექტურული ძეგლები, ახალი მაგისტრალები, ანსამბლები, ნაგებობანი.

ქალაქის
წახსყდობა





საქართველოს დედაქალაქი თბილისი ერთ-ერთი უძველესი ქალაქია მსოფლიოში. მისი ათასხუთასწლიანი ისტორია მკიდროდაა დაკავშირებული ქართველი ხალხის ისტორიასთან.

ძველი გადმოცემა თბილისის დამაარსებლად თვლის მეფე ვახტანგ გორგასალს (452 — 502) — სპარსელების წინააღმდეგ შეუპოვარ მებრძოლს.

არქეოლოგიური აღმოჩენები მოწმობენ, რომ დღევანდელი თბილისის ტერიტორია და მისი მიდამოები უკვე 5-6 ათასი წლის წინათ ყოფილა დასახლებული. ძველი წელთაღრიცხვით III — II ს. ს. თბილისი მკიდროდ დასახლებული პუნქტია, რომლის მცხოვრებლებს საეპრო ურთიერთობა ჰქონდათ ბაქტრიასთან, პართიასთან, რომთან და ბოსფორთან. თბილისის თანდათანობით ზრდისათვის დიდი მნიშვნელობა

ჰქონდა მის მდებარეობას, რადგან სწორედ აქ გადიოდა სავა-
ჭრო გზა, რომელიც საქართველოს აკავშირებდა აღმოსავლე-
თისა და დასავლეთის ქვეყნებთან. ამ დასახლებულ პუნქტის
განვითარებას, ქალაქად მის გადაქცევას ხელს უწყობდა ისიც,
რომ თბილისი ძველთაგანვე განვითარებული, მდიდარ სასოფ-
ლო-სამეურნეო რაიონის ცენტრში მდებარეობდა. გარდა ამი-
სა, თბილისს მოხერხებული სტრატეგიული მდებარეობა
ჰქონდა — ის იცავდა ქართლის უძველესი დედაქალაქის —
მცხეთის მისადგომებს. ქართველი მემკვიდრე თბილისს, რო-
გორც ციხე-ქალაქს, IV ს. მეორე ნახევრის ამბების აღწერისას
იხსენიებს.

საქართველოში მომხდარი ეკონომიური და სოციალური
ცვლილებები — ფეოდალური ურთიერთობის განვითარება —
ხელს უწყობდა თბილისის — ციხე-ქალაქის — თანდათან ქალა-
ქად (სავაჭრო სახელოსნო ცენტრად) გადაქცევას. შემთხვევითი
არ იყო, რომ მას განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია მეფე
ვახტანგ გორგასალმა, რომელსაც თბილისის გაშენებაში დიდი
ღვაწლი მიუძღვის. მასვე ეკუთვნის თბილისში სატახტო ქალა-
ქის გადმოტანის აზრი. ვახტანგის სიკვდილის შემდეგ მისმა
მემკვიდრემ დაჩიშ მამის დაწყებული საქმე განაგრძო: „განას-
რულა ზღუდენი ტფილისისანი და ვითა ებრძანა ვახტანგს, იგი
შექმნა სახლად სამეფოდ...“ ამრიგად, VI ს. დამდეგს თბილისი
უკვე ადრეფეოდალური ქართლის „სამეფო“ ანუ სატახტო ქა-
ლაქია.

უცხოური წყაროების უძველესი ცნობა თბილისის, რო-
გორც დედაქალაქის, შესახებ VI ს. ბიზანტიელ ისტორიკოსის
თეოფანეს ეკუთვნის.

ქართლში მეფობის გაუქმების შემდეგ (523 წ.) თბილისი
ფეოდალური კლასის მესვეურთა — ქართლის ერისმთავართა —
რეზიდენცია იყო. თბილისი საქართველოს პოლიტიკური და
კულტურული ცხოვრების ცენტრიც გახდა. უკვე VI ს. დამ-
დეგს აქ საეპისკოპოსო დაარსდა. VI — VII ს. ს. ქალაქში
ააგეს მნიშვნელოვანი ნაგებობანი, რომლებმაც ჩვენამდე გა-
დაცემებული სახით მოაღწია: საეპისკოპოსო კათედრალი —
სიონი, ანჩისხატის ეკლესია და სხვ.

თბილისის უძველესი მოსახლეობა გაჩნდა იქ, სადაც გოგირდოვანი წყლის აბანოებია. ქალაქს სახელწოდებაც ამ თბილი (ტფილი) წყლებისაგან მიუღია. თბილისი, როგორც ეს ტიპური ფეოდალური ქალაქებისათვისაა დამახასიათებელი, შედგებოდა საკუთრივ ქალაქისაგან და ციხისაგან. ქალაქს ზღუდე ჰქონდა შემოვლებული. IV—VI ს. ს. ქალაქის სამხრეთ აღმოსავლეთი კედელი ახლანდელი სამასი არაგველის სახელობის ბაღის გვერდით გადიოდა. ქალაქს ჩრდილო-აღმოსავლეთით მტკვარი საზღვრავდა, სამხრეთ-დასავლეთით — თაბორის კალთები, ჩრდილო-დასავლეთით კი წავკისის წყალი (ახლანდელი დაბახანა). უკვე IV ს. აუშენებიათ ციხე-სიმაგრე კალა. იგი ქალაქის ჩრდილო-დასავლეთით იყო. ციხე კედლებით იყო შემოზღუდული, ქალაქისაგან მას წავკისის წყალი ჰყოფდა. კალას ნანგრევები დღესაც დასცქერის ქალაქს და მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ძველი თბილისის ცხოველხატულ სილუეტში.

ქალაქი იზრდებოდა აღმა, ე. ი. მტკვრის დინების საწინააღმდეგო მიმართულებით. ქალაქის ჩრდილოეთი საზღვარი VII ს-ში უკვე დაახლოებით ბარათაშვილის ქუჩამდე აღწევდა. ანჩისხატი და სიონი ქალაქის საზღვრებში შედიოდა. ძველთაგანვე დასახლებული იყო მტკვრის მარცხენა ნაპირიც — ისანი (დღევანდელი ავლაბარი). იმ ადგილას, სადაც მტკვრის კალაპოტი ძალიან ვიწროვდება, გადებული იყო უძველესი ხიდი, რომელიც კალასა და თბილისს უკავშირებდა ავლაბარს.

არაბთა ბატონობის ხანაში (VIII—X ს. ს.) თბილისი არაბებმა ჩრდილოეთის მთავარ დასაყრდენ პუნქტად აქციეს და აქ თავისი მოხელე — ამირა — დასვეს. მაგრამ თბილისი ეკონომიურად კვლავ დაკავშირებული იყო საქართველოს სხვა ნაწილებთან.

თბილისის გათავისუფლება არაბთა ბატონობისაგან შესაძლებელი გახდა დავით IV აღმაშენებლის (1089—1125) დროს. 1122 წ. მეფემ ბრძოლით აიღო თბილისი და თავის ძალაუფლებას დაუმორჩილა იგი. ამიერიდან თბილისი გაერთიანებული ფეოდალური მონარქიის პოლიტიკური და კულტურული ცენტრია. ქალაქმა სწრაფი ზრდა-განვითარება იწყო.

XII — XIII ს. ს. თბილისი ახლო აღმოსავლეთის ერთ-ერთ ძლიერ, დიდსა და კეთილმოწყობილ ქალაქს წარმოადგენდა. თბილისის მოსახლეობის რიცხვი XIII ს. დამდეგს ასი ათასზე მეტი ყოფილა. ქალაქის კეთილმოწყობაზე მეტყველებს ის გარემოება, რომ იგი მარაგდებოდა წყლით. 1937 წ. გათხრების შედეგად აღმოჩენილია წყალსადენის ტრასა, რომლის ნაგებობათა სირთულე ტექნიკის მაღალ დონეს ადასტურებს.

XI — XIII ს. ს. ცნობების მიხედვით, თბილისი წარმოგვიდგება დიდ ქალაქად, რომელსაც შემოვლებული ჰქონდა კედლები და ციხე-კოშკები. სამეფო სასახლე ისანში იყო. საფიქრებელია, რომ XII — XIII ს. ს. ქვაშვეთის ეკლესია და ლურჯი მონასტერი ქალაქის ფარგლებში შედიოდა.

XIII ს. დამდეგს სპარსულ ენაზე შედგენილი საგეოგრაფო თხზულების ავტორი აღნიშნავს, რომ „თბილისი — ეს დიდი, გამაგრებული ქალაქია, რომელიც გაშენებულია ძნელად მისადგომ ხევში, მდინარეზე, რომელიც ქალაქს შუაზე ჰყოფს, აქ გადებულია ერთმალიანი დიდი ხიდი. ხიდის მახლობლად მოწყობილია მრავალი საბაზრო ადგილი. ქალაქის პირდაპირ არის კარგად ნაგები ციხე. ციხეში აუშენებიათ მეფეთა სასახლეები, მრავალი საყარაულო კოშკი. მდინარე ისე ახლო ჩაუდის ციხეს, რომ რასაც კი მცირე კარიდან გადაყრიან და გადააგდებენ, პირდაპირ მდინარეში ცვივა.

...თბილისში 65 აბანოა, წყალი ყველა აბანოში უცეცხლოდ ცხელია — აქ აბანოზე ქირას არ იხდიან. თბილისში ქალები ატარებენ ქუდებს, სხედან ღუქნების წინ და, მუსლიმანების გარდა, პირისახეს არ იფარავენ.

იქაური საქონელია სპილოს ძვლით ინკრუსტირებული უნაგირები, ალვირები, კაპარკები — საისრე ყუთები; თაფლი; მრავალფეროვანი ტკბილეულობა, ცვილი, უამრავი ბროწეული; თახვი, წავი, მონები, მონა-გოგონები, შუშა (მინა), ფიალები, ბროლის კარგი ნაწარმი“.

საქართველოს სამეფო, რომელსაც კასპიის ზღვიდან შავ ზღვამდე ვრცელი ტერიტორია ეკავა, ფლობდა მნიშვნელოვან სავაჭრო გზებს — ინდოეთისა და სამხრეთის მაკმაღიანურ ქვეყნებისკენ, ბიზანტიისა და ჩრდილოეთით — რუსეთისაკენ,

მიმავალს. თბილისი საერთაშორისო სავაჭრო ურთიერთობის დიდი ცენტრი იყო. იგი განვითარებული ვაჭრობა-ხელოსნობით დიდ შემოსავალს აძლევდა საქართველოს მეფეებს. საქართველოს მეფეები, რომლებსაც კარგად ესმოდათ ვაჭრობის მნიშვნელობა ქვეყნის ეკონომიური კეთილდღეობისათვის, მფარველობდნენ ვაჭრებს და ხელსაყრელ პირობებს უქმნიდნენ მათ: ზრუნავდნენ გზების კეთილმოწყობაზე, აგებდნენ ფუნდუკებს (ქარვასლებს) და ხიდებს. თბილისი თავიდანვე მრავალეროვანი მოსახლეობის ქალაქი იყო. აქ ყველა ერისა და სარწმუნოების ხალხი თავს კარგად გრძნობდა. მაჰმადიანი ისტორიკოსი ალ ფარაჟი საგანგებოდ აღნიშნავდა მეფე დავით აღმაშენებელის პატივისცემას მაჰმადიანი მოსახლეობის, მათი ზნეჩვეულებების მიმართ. ეს დამოკიდებულება არა მარტო პირადად მეფის ჰუმანურობით, არამედ პოლიტიკური და ეკონომიური მოსაზრებებითაც იყო ნაკარნახევი.

თბილისი XII — XIII ს. საქართველოს აყვავების ზენიტზე მყოფი კულტურის კერაც იყო. აქ, მეფის კარზე, თავს იყრიდნენ მეცნიერებისა და კულტურის საუკეთესო წარმომადგენლები.

XIII ს. 30-იან წლებიდან თბილისს მშვიდობიანი განვითარების საშუალება მოესპო. ჯერ ჯალალედინის, შემდეგ მონღოლთა შემოსევებმა და მონღოლების მიერ დაწესებულმა მძიმე ხარკმა, ხოლო 1386 — 1403 წ. თემურლენგის რვაგზის შემოსევამ ქვეყანა დაღუპვის პირამდე მიიყვანა. ამ მძიმე წლებში ქალაქი, რომელიც რამდენჯერმე ააოხრა და დაანგრია მტერმა, ძლიერ დაზარალდა. მაგრამ აღსანიშნავია, რომ საკმარისი იყო მცირე შესვენებაც კი, რომ ისევ დაწყებულ იყო ინტენსიური მშენებლობა, აოხრებული ქვეყნის აღდგენა. ჯერ კიდევ მონღოლთა ბატონობის წლებში თბილისში მეფე დემეტრე თავდადებულმა (1271 — 1289), რომელმაც „აღაშენა ქვეყანა აოხრებული“, ააგო მეტეხის ეკლესია და „შეამკო განგებითა დიდითა“. ასევე ინტენსიურ აღმშენებლობას აწარმოებდა ენერგიული მოღვაწე მეფე ალექსანდრე I (1412 — 1443).

თბილისის განვითარებაზე მძიმედ იმოქმედა XV ს. ქვეყნის

დაყოფამ ცალკეულ სამეფოებად და სამთავროებად, რის შედეგადაც თბილისი მხოლოდ ქართლის სამეფოს სატახტო ქალაქად იქცა. ოსმალ-თურქების მიერ კონსტანტინოპოლის აღებამ 1453 წ. საქართველო დიდი ხნით მოსწყვიტა კულტურულ სამყაროს. დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების წყალობით გადაინაცვლა სავაჭრო გზებმა, რის გამოც აღმოსავლეთის მრავალმა ქალაქმა თავისი ძველი მნიშვნელობა დაკარგა. საქართველოს ფეოდალური მეურნეობა კიდევ უფრო კარჩაკეტილი შეიქმნა, დაეცა ვაჭრობა-ხელოსნობა, ე. ი. ქალაქების როლი შემცირდა. XVI ს. მეორე ნახევრიდან თბილისი ისევე, როგორც მთელი საქართველო, ორი მეტოქე სახელმწიფოს — ირანისა და ოსმალეთის გამანადგურებელი ბრძოლების ასპარეზად იქცა. დაუსრულებელმა ომებმა საქალაქო ცხოვრება მოშალა.

XVII ს. ქართველი ხალხის განმათავისუფლებელი ბრძოლა უცხოელი დამპყრობლების წინააღმდეგ დიდად ფართოვდება და თბილისი ამ შეუპოვარი ბრძოლის ცენტრი ხდება.

XVII ს. 30-იანი წლებიდან მდგომარეობა შეიცვალა. სპარსეთის შაჰი იძულებული იყო დათმობაზე წასულიყო. თუმცა ქართლის მეფეებმა სპარსეთის შაჰის ვასალობა იკისრეს, მაგრამ ქვეყნის სოციალური და სახელმწიფოებრივი წყობა არ შეცვლილა. დროებითი მშვიდობიანობის წყალობით თბილისმა კვლავ აღორძინება დაიწყო, განახლდა სავაჭრო ურთიერთობა. ფრანგი მოგზაური შარდენი, რომელმაც 1671 წ. საქართველოში იმოგზაურა, წერს, რომ „თბილისი აღმოსავლეთის ერთერთი ულამაზესი ქალაქია, მჭიდროდ დასახლებული. თბილისში უფრო მეტ უცხოელს შეხვდებით, ვიდრე სხვაგან სადმე. აქ გაჩაღებულია დიდი ვაჭრობა“. შარდენის მიხედვით, ქალაქს მაგარი კედლები არტყია. ქალაქში მრავალი ეკლესიაა, მშვენიერი საზოგადოებრივი ნაგებობანი, საბაზრო ვრცელი ადგილები — ქვითკირით ნაგები და კარგად მოვლილი. არის ქარვასლები (სასტუმროები, სადაც უცხოელები ჩერდებიან). მოსახლეობა დადის გოგირდის ცხელი წყლის აბანოებში. დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მოგზაურზე ვახტანგ V სასახლემ, რომლის დარბაზები მდინარესა და

ბალებს გადაჰყურებდნენ. შარდენის მიერ შესრულებული თბილისის ჩანახატი ჩვენამდე შემორჩენილი ყველაზე ძველი დოკუმენტია, რომელიც თბილისის გრაფიკულ გამოსახულებას წარმოგვიდგენს.

1701 წ. თბილისში ნამყოფი ფრანგი ბოტანიკოსის ტურნე-ფორის ცნობით, თბილისში ამ დროს 20.000 მცხოვრები იყო, ყოფილა 12 საყდარი და ორი მიზგითი. მოგზაური აღნიშნავს, რომ „თბილისი საკმაოდ დიდი და ხალხმრავალი ქალაქია“...

XVII — XVIII ს. ს. თბილისი მრავალგზის დარბევისა და აოხრების შედეგად აღარ ედრებოდა XII — XIII ს. ს. ქალაქს. გარდა მოსახლეობის რიცხვის შემცირებისა, საგრძნობლად შემცირდა ქალაქის ტერიტორიაც. მაგალითად, ორთაქალის ძველ უბანში მოსახლეობა მონღოლების შემოსევის შემდეგ გაწყდა; XVIII ს.-ში ამ ადგილას ბალები იყო გაშენებული, შემცირდა მოსახლეობა ქალაქის ჩრდილოეთ ნაწილშიც.

XVIII ს. დამდეგს თბილისის როლი ქვეყნის ეკონომიურ და კულტურულ ცხოვრებაში საგრძნობლად გაიზარდა. 1709 წ. თბილისში დაარსდა პირველი სტამბა. ქალაქში შეიქმნა პროგრესული ინტელიგენციის წრე, სადაც გაერთიანდნენ: მწერალი და დიპლომატი ხაბა ორბელიანი, შესანიშნავი სახელმწიფო მოღვაწე, სჯულმდებელი მეფე ვახტანგ VI, გეოგრაფი და ისტორიკოსი ვახუშტი ბაგრატიონი, ისტორიკოსი ბერი ეგნატაშვილი, რომელმაც „სწავლულ კაცთა კომისიის“ მეშვეობით შეადგინა „ახალი ქართლის ცხოვრება“.

1762 წლიდან თბილისი ქართლ-კახეთის გაერთიანებული სამეფოს დედაქალაქია. მეფე ერეკლეს (1762 — 1798) გარშემო თავს იყრიდნენ საქართველოს „აღდგენისა და გამოხსნისათვის“, ქვეყნის გაერთიანებისათვის მებრძოლი მოღვაწეები. ამ დროს თბილისი არა მარტო საქართველოს, არამედ მთელი ამიერკავკასიის პროგრესული ძალებისა და უცხო დამპყრობლების წინააღმდეგ ბრძოლის ცენტრი იყო.

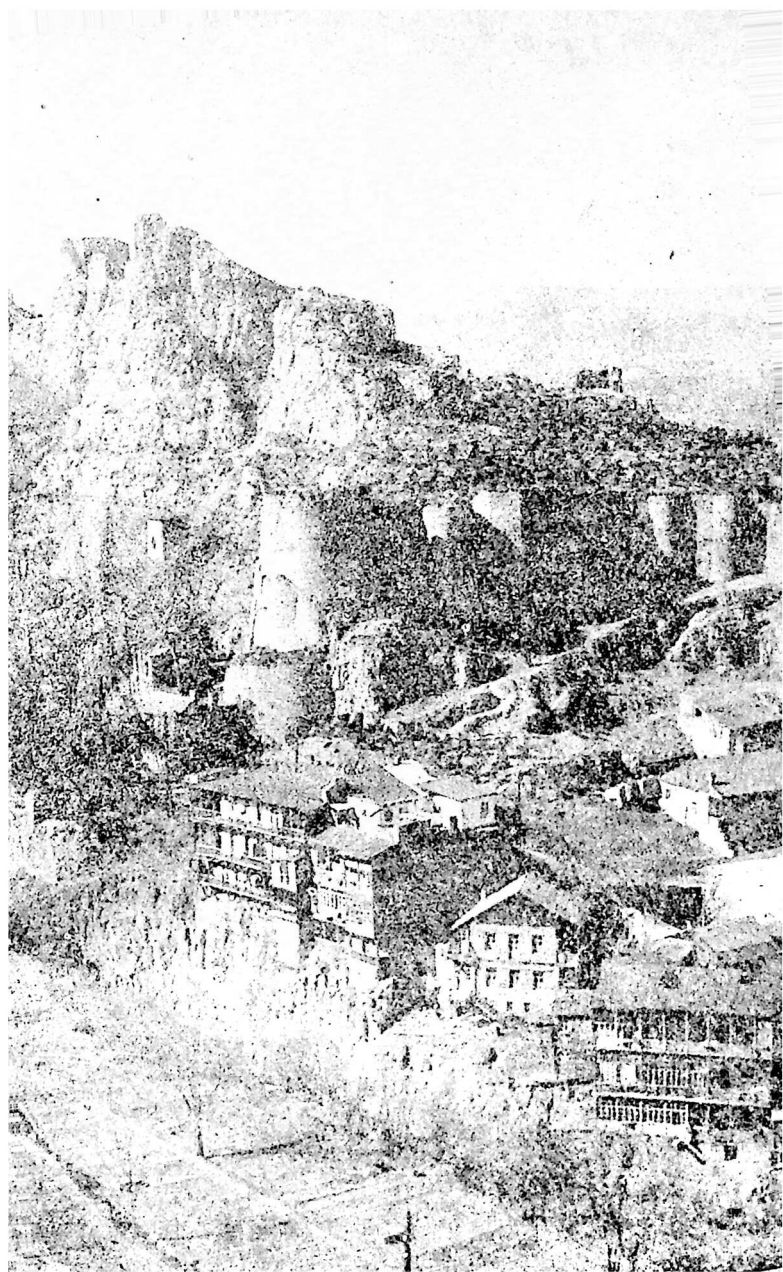
1795 წ. თბილისს დიდი კატასტროფა დაატყდა თავს: ეს იყო ირანის (სპარსეთის) შაჰის აღ-მაჰმად-ხანის შემოსევა. 11 სექტემბერს თბილისის მისადგომებთან — კრწანისის

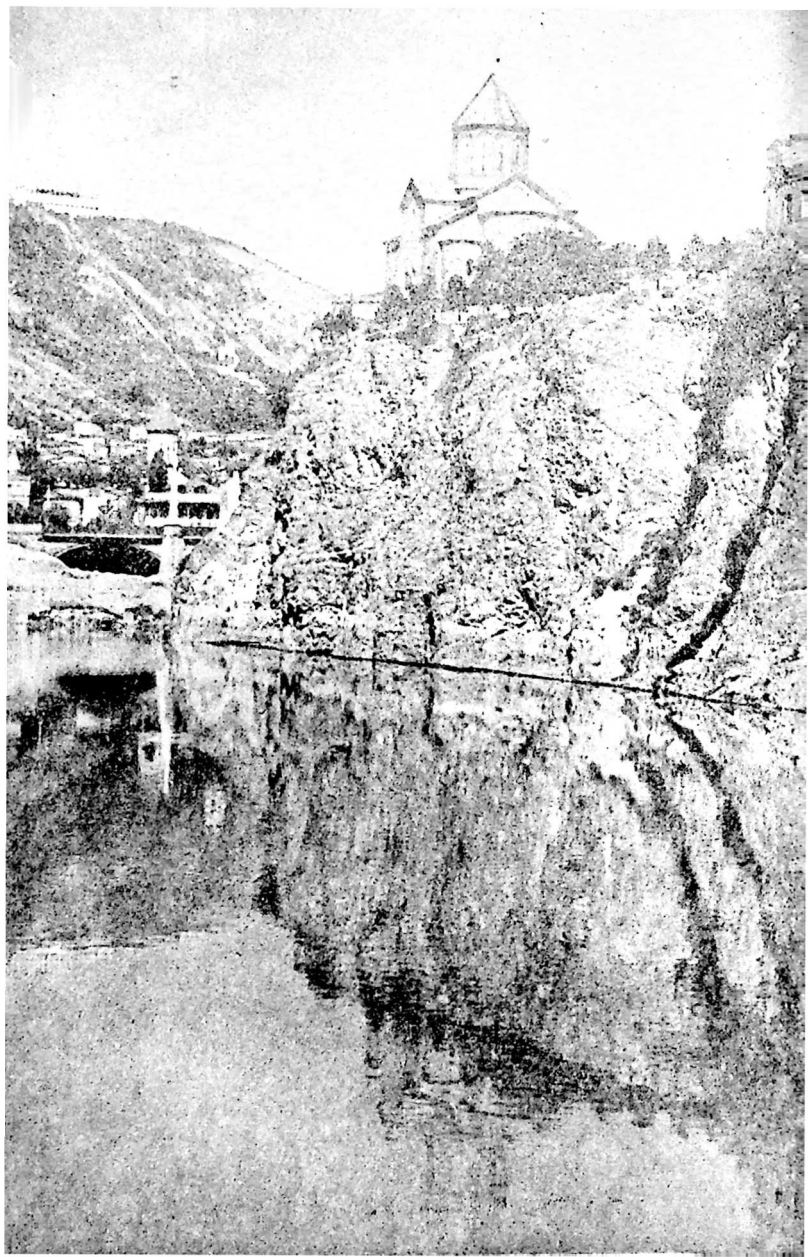
ველზე — გადამწყვეტი ბრძოლა მოხდა. მტრების რიცხო-
ბრიკა სიჭარბემ ქართველთა მედგარი წინააღმდეგობა გასტე-
ხა, თბილისი კიდევ ერთხელ ააოხრეს, გადასწვეს და დაან-
გრიეს. მაგრამ მტერსაც ძვირად დაუჯდა გამარჯვება. აღა-
მაჰმად-ხანი იძულებული იყო ირანში დაბრუნებულიყო. მოსა-
ხლეობა დაუბრუნდა ქალაქს და თბილისის აღდგენა დაიწყო.

ყველაზე საინტერესო და სანდო საბუთი, რომელიც წარმო-
დგენას გვაძლევს XVIII ს. თბილისზე, არის ქართველი ისტო-
რიკოსისა და გეოგრაფის ვახუშტი ბაგრატიონის მიერ შედ-
გენილი გეგმა. ეს გეგმა და ვახუშტისეულივე აღწერა გვიჩვენ-
ებს XVIII ს. 30-იანი წლების ქალაქის საზღვრებს, რაიონ-
ებსა და განაშენიანებას.

ვახუშტი ქალაქს სამ ძირითად ნაწილად ჰყოფს: 1) კალა,
რომელიც უკვე დიდი ხნის წინათ გასცილდა ძველი კალას
ტერიტორიას, 2) სეიდაბადი — ძველი ქალაქის ტერიტორია,
რომელსაც ამ დროს საკუთრივ „თბილისი“ ერქვა, 3) ისანი.
რომელიც მტკვრის მარცხენა ნაპირზე მდებარეობდა და და-
ნარჩენ ქალაქს ერთადერთი ხილით უკავშირდებოდა (ისანს
ავლაბარი XIV ს-დან შეერქვა. ავლაბარი არაბული წარმო-
შობის სიტყვაა, ნიშნავს სასახლის მიდამოს).

კალა ქალაქის უმთავრესი ნაწილი იყო. აქ ჰქონდათ სასახ-
ლეები მეფესა და ბატონიშვილებს, აქვე იყო მთავარი მოედ-
ნები, ეკლესიები, კათედრალი, ქარვასლები და სხვა მნიშვნე-
ლოვანი ნაგებობანი. კალა გალავნით იყო შემოვლებული. ქა-
ლაქი გარე სამყაროს ექვსი კარით უკავშირდებოდა. კალას
სამხრეთის გალავანი იწყებოდა ციტადელიდან, რომლის ნან-
გრევები დღესაც შემორჩენილია (ნარიყალა), და მისდევდა
სალალაკის ქედს (კომკავშირის ხეივანის გასწვრივ). გალავანი
მთავრდებოდა ციხით, რომელსაც ვახუშტი „შახის ტახტს“
უწოდებს. აქედან იგი ქვევით უხვევდა და ჩრდილოეთისა-
კენ ჩადიოდა დღევანდელი ი. ჭავჭავაძისა და პუშკინის ქუჩების
მიმართულებით დიდმის კარისკენ, რომელიც დღევანდელი ბა-
რათაშვილის ქუჩის კუთხესთან იყო (ამ ძველი კედლის ნან-
გრევები დღესაც ჩანს პუშკინის ქ. № 27 და 29 სახლებს შუა).
ბარათაშვილის ხიდან გალავანი ისევ სამხრეთისკენ უხვევდა,





მტკვრის გასწვრივ მიდიოდა და ვახტანგ გორგასლის მოედანთან (მაშინ ციხის მოედანი) უერთდებოდა მეორე კედელს, რომელიც მდ. წავკისის-წყლის აუოლებით ზოტანიკური ბალისკენ მიემართებოდა.

ქალაქის უმთავრესი ნაგებობანი კალაში იყო. სიონისა და ანჩისხატის შემაერთებული ქუჩა ქალაქის ერთ-ერთ უმთავრეს მაგისტრალს ქმნიდა. ამ მაგისტრალზე მდებარეობდა ქალაქის ცენტრი — მეფის მოედანი (ამჟამად ერეკლეს მოედანი). მოედანს წესიერი, სწორკუთხა ფორმა ჰქონდა. ამ მოედანზე გამოდიოდა მეფის სასახლეც. ქალაქის ეს მთავარი ქუჩები საკმაოდ სწორი და შედარებით ფართოც იყო, მაგრამ, საერთოდ კი, ვიწრო, მიხვეულ-მოხვეული ქუჩების, შესახვევებისა და ჩიხების ქსელი შუასაუკუნეთა ფეოდალური ქალაქის ტიპიურ სურათს ქმნიდა. „ქალაქი ვიწრო, ფოლორცნი უშვერნიო“, აღნიშნავდა ვახუშტი თბილისის შესახებ.

ქალაქის მეორე ნაწილი ტფილისი ანუ სეიდაბადი იყო. ის კალას სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარეობდა და ახლანდელი აბანოებისა და ბალნეოლოგიური კურორტის ტერიტორია ეკავა. მტკვრის გასწვრივ გაშენებული იყო ბაღები, რომლებიც სამხრეთ-აღმოსავლეთით გალავნით იყო შემოფარგლული. ამრიგად, სეიდაბადი მოქცეული იყო ჩრდილო-დასავლეთიდან მტკვრის, ხოლო მის მოპირდაპირე მხრიდან — თაბორის კალთებს შორის. ამ რაიონში „დის ცხელი წყალი კლდიდამ, არს მით აბანონი დიდშენნი“ (ვახუშტი).

ისანი ქალაქის მესამე ნაწილს წარმოადგენდა. როგორც აღვნიშნეთ, ის მტკვარზე გადებული ერთადერთი ხიდით უკავშირდებოდა მეორე ნაპირს. ამ ნაწილის არქიტექტურული აქცენტი როგორც დღეს, მაშინაც მეტეხის ტაძარი იყო.

გარდა ამ სამი ძირითადი ნაწილისა, ვახუშტის გეგმაზე ნაჩვენებია ტერიტორია, რომელიც საკმაოდ დასახლებულ უბნებს წარმოადგენდა. უმთავრესი მათ შორის იყო, ე. წ. გარეთუბანი. იგი ქალაქის ზრდის მიმართულებით, ე. ი. მტკვრის დინების აღმა, ჩრდილოეთისკენ მდებარეობდა. მისი ტერიტორია გადაჭიმული იყო ერთის მხრივ მტკვარსა და მთაწმინდას, ხოლო მეორე მხრივ — კალასა და ასპარეზს (ამ-

ქამად კომუნარების ბადი) შორის. ამ ტერიტორიაზე, რომელიც უკვე მჭიდროდ იყო დასახლებული, ვახუშტის გეგმაზე მითითებულია სხვადასხვა სასახლეები, ეკლესიები და სხვ.

მტკვრის მარცხენა ნაპირზე, ისნის ჩრდილოეთით, იყო სოფელი ჩულურეთი, რომელსაც დღევანდელი მარქისისა და ბათააშვილის ხიდებს შორის მდებარე მონაკვეთი ეკავა.

ვახუშტის გეგმაზე აღნიშნულია აგრეთვე ბალები, რომლებიც გარს ერტყა ქალაქს და შემდგომში მისი ზრდისა და გაფართოების ადგილს წარმოადგენდა.

თბილისისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მოედნებს და ბაზრებს დუქანთა რიგებით. დამახასიათებელი იყო ფუნდუკები ანუ ქარვასლები, სადაც უცხოელ ვაჭართა ქარავნები ჩერდებოდნენ.

ქალას ტერიტორიაზე ე.წ. ციხის უბანში ანუ სასახლის უბანში, თავმოყრილი იყო არისტოკრატია. მეორე რაიონი ვაჭარ-ხელოსანთა უბანია, რომლის რიგები (ქუჩები) მოსახლეობის საქმიანობის მიხედვით იყოფოდა და სათანადო სახელწოდებას ატარებდა. ასე მაგალითად, იყო „მჭედლების უბანი“, „ზარაფხანის უბანი“, „აბანოს უბანი“, „ოქრომჭედლების ბაზარი“.

ვახუშტის გეგმაზე აღნიშნულია სხვადასხვა შენობები და ფორტიფიკაციული ნაგებობანი. იმის წარმოდგენა, თუ როგორი იყო თვით სახლები, მხოლოდ წერილობითი საბუთებით შეიძლება, ვინაიდან იმდროინდელი შენობებზე ამჟამად აღარ არსებობს. ამ ცნობების მიხედვით აშკარა ხდება, რომ ეს სახლები ასახავდა მოსახლეობის სოციალურ დიფერენციაციას. ქალაქის მცხოვრებთა ძირითადი საცხოვრებელი ბანები „ქვითყირითა და გაჯით გალესილი“ ერთსართულიანი ბანიანი სახლები იყო. ეს სახლები საფეხურებად ისე იყვნენ განლაგებული, რომ ადვილი იყო ბანიდან ბანზე გადასვლა.

თბილისში სასახლეები ჰქონდათ ქართლის მეფეს, კახეთის მეფეს და, მათ გარდა, ქალაქში მცხოვრებ დიდებულებსაც.

ფეოდალური არისტოკრატის სასახლეები მკვეთრად განსხვავდებოდა ნაკლებად შეძლებული მოსახლეობის საცხოვ-

რეზელი სახლებსაგან. მეფის სასახლე ყოფილა „მშვენიერი, სრულიად სარკითა და მოოქროვილი, დიდმხატვრობითა, ლაქვარდითა და მარმარილოს კედლითა“. ასევე მდიდრულად იყო მორთული შეძლებული მოქალაქეების „დარბაზები“, ქარვასლები, აბანოები.

ვახუშტის შემდეგ, საქართველოს რუსეთთან შეერთებამდე, ქალაქი თავის ძველ სახეს ინარჩუნებდა.

1801 წ. საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ, თბილისი ჯერ „საქართველოს უზენაესი მთავრობის“ სადგომია, შემდეგ „ამიერკავკასიის მხარის“ ადმინისტრაციული ცენტრი, 1845 — 1917 წწ. კი კავკასიის მეფისნაცვლის რეზიდენცია.

საქართველოში შეიქმნა პირობები ქვეყნის მშვიდობიანი ეკონომიური განვითარებისათვის. რუსეთის საშუალებით XIX ს. მეორე ნახევარში საქართველო თანდათან კაპიტალისტურ ურთიერთობათა სისტემაში მოექცა.

უკვე XIX ს. დაძლევიდან დაიწყო თბილისის სწრაფი სამეურნეო და კულტურული აღმავლობა: გაყვანილ იქნა ახალი და გაუმჯობესდა ძველი გზები, რომლებიც ქალაქს აკავშირებდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხესთან და რუსეთთან. ქალაქში სავაჭრო-სახელოსნო საწარმოთა რაოდენობა გაიზარდა, გაცხოველდა ვაჭრობა, თანდათან გაიზარდა თავისუფალ მწარმოებელთა რიცხვი.

XIX ს. 60-იანი წლებიდან, საგლეხო რეფორმის შემდეგ, თბილისის განვითარების ახალი, ბურჟუაზიული, პერიოდი იწყება. სამრეწველო კაპიტალმა თანდათან შეაღწიროვდა და განდევნა დრომოკმული ამქრული ხელოსნური წარმოება.

ქალაქის ეკონომიურ განვითარებას დიდად შეუწყო ხელი რკინიგზის მაგისტრალის გაყვანამ: 1872 წ. გაყვანილ იქნა — თბილისი — ფოთის გზა, 1883 წ. თბილისი — ბაქოს და თბილისი — ბათუმის გზა. XIX ს. მიწურულში თბილისში უკვე 1500 წვრილი საწარმო და ფაბრიკა-ქარხანა იყო, სადაც დაახლოებით 12500 მუშა მუშაობდა, ქალაქში იყო აგრეთვე 2232 სავაჭრო დაწესებულება, 14 სააქციო საზოგადოება, 1906 მუშა-მოსამსახურე.

ახალი გზით წარიმართა ბურჟუაზიული თბილისის კულტურის განვითარებაც. 1804 წლიდან თბილისში იხსნება სხვადასხვაგვარი სასწავლებელი. 20-იანი წლებიდან გამოდის ქართული და რუსული პერიოდული გამოცემები. 1851 წ. განახლდა ქართული თეატრი, შეიქმნა რუსული თეატრი, იტალიური ოპერა. დაარსდა საჯარო ბიბლიოთეკა, ობსერვატორია, სოფლის მეურნეობის საზოგადოება, გეოგრაფიული საზოგადოება, მუზეუმი და სხვ.

თბილისი XIX საუკუნეშიც მრავალერიათა ქალაქია. იგი დიდ როლს ასრულებდა ამიერკავკასიის სხვა ხალხთა კულტურის განვითარებასა და ხალხთა შორის კულტურული ურთიერთობის განმტკიცების საქმეში. თბილისში ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ სომხური და აზერბაიჯანული კულტურის დიდი წარმომადგენლები: ხ. აბოვიანი, გ. სუნდუკიანი, ა. ბაქიხანოვი, მირზა ფატალი ახუნდოვი, ო. თუმანიანი და სხვ. საქართველო შთაგონების წყარო იყო მრავალი გამოჩენილი რუსი მოღვაწისა, რომლებიც XIX ს. ესტუმრნენ ჩვენს ქალაქს. მათ შორის იყვნენ: ა. გრიბოედოვი, ა. პუშკინი, მ. ლერმონტოვი, ლ. ტოლსტოი, პ. ჩაიკოვსკი, ა. ჩეხოვი, მ. გორკი და სხვ.

XIX ს. მეორე ნახევრიდან თბილისი ქართველი ხალხის ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის კერაა. ამ ბრძოლაში დიდი როლი შეასრულა თბილისის დემოკრატიულმა პრესამ. თბილისში ცხოვრობდნენ გამოჩენილი ქართველი მწერლები და საზოგადო მოღვაწენი: ა. ჭავჭავაძე, გ. ორბელიანი, ნ. ბარათაშვილი, ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, ი. გოგებაშვილი, გ. წერეთელი, ს. მესხი, ი. მაჩაბელი, ა. ფურცელაძე, რომლებსაც უდიდესი ღვაწლი მიუძღვით ახალი ქართული ლიტერატურისა და კულტურის განვითარებაში.

XIX ს. ბოლოს თბილისი ამიერკავკასიის მუშათა რევოლუციური მოძრაობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ცენტრი გახდა. 1893 წ. თბილისში ჩამოყალიბდა საქართველოში პირველი სოციალ-დემოკრატიული ჯგუფი — „მესამე დასი“, 1901 წ. კი დაარსდა რსდმპ თბილისის კომიტეტი. 1905 წ. რევოლუციის დროს თბილისელი მუშები დიდ მონაწილეობას

იღებდნენ რუსეთის რეაქციული ხელისუფლების დამხობისათვის ბრძოლაში.

XIX ს., კაპიტალისტური ურთიერთობის განვითარების შედეგად, თბილისი სახეს იცვლის, ტიპიური ბურჟუაზიული ქალაქი ხდება, ევროპულ იერს იღებს. ეს პროცესი განსაკუთრებით სწრაფად 60-იანი წლების შემდეგ მიმდინარეობს.

XIX ს. დიდად გაიზარდა ქალაქის ტერიტორია. უკვე ამ საუკუნის პირველსავე ნახევარში მოისპო ქალაქის ზღუდეები და კარები. გაიზარდა ახალი უბნები: ჯერ სალაღაის ბაღებისა და დღევანდელი რუსთაველის პროსპექტის რაიონში, შემდეგ, თანდათანობით, მტკვრის მარცხენა ნაპირზე, ქალაქს მიემატა ის ადგილი, სადაც სოფელი ჩუღურეთი და კუკია იყო, შემდეგ ვერე და დიდუბის მხარე, ნავთლული და სხვ.

ქალაქის ცენტრმა გადმოინაცვლა ე. წ. გარეთუბანში (დღევანდელი პიონერთა სასახლის, რესპუბლიკური სახელმწიფო ბიბლიოთეკისა და კომუნარების ბაღის ტერიტორია). აქ იწყებოდა მაშინ ერთადერთი, დარიალის ხეობით რუსეთში მიმავალი, გზა, რომელმაც ჩვენი ქვეყნისათვის განსაკუთრებული ეკონომიური, პოლიტიკური და კულტურული მნიშვნელობა მიიღო. ამ უბანში, რომელიც შედარებით უფრო კეთილმოწყობილი იყო, შენდებოდა ოფიციალური ნაგებობანი, იგი გახდა არისტოკრატიული ფენის საცხოვრებელი ადგილი. ამ უბნის განაშენიანება განსაკუთრებით XIX ს. 30-იანი წლებიდან მიმდინარეობს, ე. ი. მაშინ, როცა დაიწყო ბურჟუაზიული ურთიერთობის სწრაფი განვითარება და კულტურული ცხოვრების გამოცოცხლება. ამ დროიდან მოყოლებული ერევნის მოედანზე, გოლოვინის პროსპექტზე და მათთან ახლო მდებარე ქუჩებზე შენდება როგორც საზოგადოებრივი დანიშნულების ნაგებობანი, ისე საცხოვრებელი სახლები.

მარცხენა ნაპირა (კუკია, ჩუღურეთი) განსაკუთრებით სწრაფად შენდება ორმოციანი წლებიდან. 1853 წ. აგებულმა ხიდმა (ამჟამად მარქსის სახელობის ხიდი) მკიდროდ დაუკავშირა ერთმანეთს მტკვრის ორი ნაპირი. 70-იან წლებში რკინიგზის გაყვანამ ხელი შეუწყო ქალაქის ზრდას სადგურის მიმართულებით. ამ დროიდან იწყება პლეხანოვის პროსპექტის

ინტენსიურად განაშენიანება. საჭირო ხდება ახალი ხიდის აგება. ამ ხიდს, რომელიც 1884 წ. ააგეს, ეწოდებოდა ვერის ხიდი (1953 წ. მან აღგილი დაუთმო ამჟამად არსებულ სტალინის სახელობის ხიდს).

ამიერკავკასიის რკინიგზის მთავარი სახელოსნოების დაარსების (1883) შემდეგ მის ირგვლივ შეიქმნა მუშათა დასახლებული უბნები, ქალაქის ტერიტორია გასცილდა რკინიგზის სადგურს. გაჩნდა ახალი რაიონი — ნაძალადევი.

მტკვრის მარჯვენა ნაპირი, ქალაქის ჩრდილო-დასავლეთით, ამ დროისათვის უკვე ვარაზის ხევსა და მდინარე ვერემდე ძირითადად საცხოვრებელი უბნებით იყო განაშენიანებული. ვაკის ტერიტორია ქალაქს XX ს. დასაწყისში შემოუერთდა, მაგრამ მისი გაშენება ნელი ტემპით მიმდინარეობდა. საქართველოს სამხედრო გზის გასწვრივ საცხოვრებელი სახლების აშენებით დაიწყო საბურთალოს რაიონის ათვისებაც.

ქალაქში ამჟამად შეშავალ რაიონთაგან რევოლუციის წინა პერიოდში სრულიად დაუსახლებელი იყო ღრმადელე, დიდუბის ტერიტორიაზე კი ბალ-ბოსტნები იყო გაშენებული.

მაგრამ XIX ს. თბილისის ისტორიაში არამარტო ტერიტორიის ზრდაა თვალსაჩინო. არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა თბილისის მშენებლობაში გარკვეული გეგმიანი საწყისების გაჩენასაც. წინათ, ფეოდალურ ხანაში, ქალაქი სავსებით სტიქიურად შენდებოდა.

ახლა, XIX ს. დასაწყისიდან, მშენებლობა გარკვეულ წესებს დაუმორჩილდა, ახალი უბნები წინასწარ იგეგმებოდა, წესდებოდა ქუჩების მიმართულება, სიგანე. ძველი თბილისის ქაოსური უბნების გვერდით ჩნდება პარალელური და პერპენდიკულარული ქუჩების ქსელი. ისახება ელემენტარული კეთილმოწყობაც.

მაგრამ ამ ინტენსიური განაშენიანების პერიოდში არ არსებობდა ქალაქის ერთიანი გეგმა, ერთიანი ქალაქგეგმარებითი ხუროთმოძღვრული იდეა. ქალაქის საერთო მხატვრული სახე ხშირად შემთხვევითი. ფაქტორებისაგან იყო დამოკიდებული. ამით აიხსნება, რომ XIX საუკუნის თბილისში არ შექმნილა ნამდვილი ხუროთმოძღვრული ანსამბლები, რომ ქალაქის ბუ-

ნებრივი მონაცემების შეგნებულ მხატვრულ-ხელოვნობა-
რულ გამოყენებას ნაკლები ყურადღება ექცეოდა. მიუხედავად
ამისა, ქალაქის რელიეფს, ბუნებას მაინც თავისი გაჭკონდა,
იგი კვალს ამჩნევდა ახალ ქალაქსაც.

XIX საუკუნემ სახე უცვალა არა მარტო ქალაქის გეგმას,
არამედ თვით სახლებსაც. ხელისუფლება იმდროინდელ რუ-
სეთში გავრცელებულ ხელოვნობა-მხატვრულ ფორმებს ნერგავდა
თბილისშიაც: ეს იყო გვიანი რუსული კლასიციზმის ფორმები.

სახელმწიფო დაწესებულებათა შენობებს, უმეტეს წილად,
რუსეთშივე დამზადებულ პროექტებით აშენებდნენ. ამ კლასი-
ცისტურ შენობებს არაფერი ჰქონდა საერთო ქართულ არ-
ქიტექტურის ტრადიციებთან.

სხვაგვარად წარმოებდა საცხოვრებელი სახლების მშენე-
ბლობა. XIX ს-ის თბილისმა საცხოვრებელი სახლის სრული-
ად თავისებური სახე შეიმუშავა. რაკი საცხოვრებელ სახლე-
ბიც ოფიციალური ნიშნების მიხედვით უნდა აშენებულიყო,
ამ სახლების ფასადებშიც ფეხი მოიკიდა კლასიციზმის ფორ-
მებმა. მაგრამ თბილისის ბუნებრივმა პირობებმა, მრავალსაუ-
კუნოვანმა ტრადიციამ, ყოფა-ცხოვრებას თავისებურმა ნორ-
მებმა მაინც თავისი გაიტანა და ამ სახლებსაც თავისი სახე შე-
უნარჩუნა. ფასადთა „კლასიკური“ ჩონჩხი შეიმოსა ხის დიდი
გადახურული აივნებით, რომელთაც ოსტატურად მოხარატე-
ბული მოაჯირები და თაღები ამკობდა. გაჩნდა გადახურული
გარეთა კაბეები და გადასასვლელები, ფერადი მინებით აკრე-
ლებული შუშაბანდები. სრულიად თავისებური, „თბილისუ-
რი“ სახე აქვს ამ საცხოვრებელი სახლების გეგმებსაც: აივნებს,
ტერასებს, კიბეებს აქ ზოგჯერ უფრო დიდი ფართობი უჭი-
რავს, ვიდრე თვით ოთახებს. განსაკუთრებით სპეციალური
სახლები შენდებოდა ქალაქის ძველ უბნებში, სადაც მიწის
ნაკვეთთა სიეწროვე და უსწორმასწორობა თვით ბინების
უცნაურ მოხაზულობას იწვევდა. ხშირად ამ სახლებს ჰქონდა
ძალიან პატარა ეზოები, რომლებიც ვესტიბიულის როლს ას-
რულებდა; ეს სახლები ძალიან ლამაზია და ბევრი მათგანი
ოსტატთა მაღალმხატვრულ გემოვნებას ამჟღავნებს.

ეს სახლები, რომლებშიც ტრადიციული მიდგომა ორგა-

ნულად ერწყმის ახლად შემოსულ კლასიციზმს, ძველი თბილისის განუმეორებელ სახეს ჰქმნიან. ისინი გაბნეულნი არიან არა მარტო კალასა და ავლაბარში, არამედ იმ უბნებშიც, სადაც XIX ს-ის 60-იანი წლებიდან ინტენსიური მშენებლობა ტარდებოდა: კუკია — ჩუღურეთი, სალალაკი, მთაწმინდის კალთები და სხვ.

თბილისის სახის ცვლა მძიმედ მიმდინარეობდა: როგორც არქიტექტურაში, ისე ყოფაცხოვრებაშიც დიდხანს იყო გაორება. თბილისი — ორსახიანი იანუსი; ევროპა და აზია თბილისში — აი, თემა მრავალრიცხოვან მოგზაურთა და ჟურნალისტთა, ვისაც თბილისზე დაუწერია რამე. ყოფის ევროპიზაცია ძველ წესებსა და ჩვეულებებს ეფარდებოდა. თბილისში ერთად თავსდებოდა იტალიური ოპერა და ხალხური ტრადიციული კარნავალი — „ყეენობა“, მოხეტიალე ცირკი და მამლებისა და ყოჩების ჩხუბი, თბილისის ახალ ცენტრში რუსული „ლიხაჩი“ და ჩვენებური ურემი ან აქლემების ქარავნები, შუაბაზრის აღმოსავლური დუქნები და რიგები, ცენტრში ევროპულად მოწყობილი მაღაზიები. ამ სრულიად სხვადასხვაგვარი მხარეების შეთავსება თბილისის არქიტექტურასაც თავის დაღს ამჩნევდა.

XIX ს-ის 60-იანი წლებიდან თბილისის არქიტექტურა თანდათან კარგავს ეროვნულ ტრადიციებთან კავშირს და ისე, როგორც რუსეთი, ბურჟუაზიულ მსოფლიოში გავრცელებულ მიმდინარეობებს მიჰყვება. კაპიტალიზმის სწრაფი აღმავლობისა და ტექნიკის ზრდის პერიოდში მსოფლიო არქიტექტურაში ეკლექტიზმი მკვიდრდება. ჩვენში ისე, როგორც რუსეთში, აშენებენ ცრუ-რენესანსულ (მეფის ნაცვლის სასახლე, 1865 წ.), ცრუ-გოთურ (მიხეილის საავადმყოფო, 1865 წ.), ცრუ-მავრულ (სახაზინო თეატრი, 1880 — 1896 წწ. და ახლანდელი ქალაქის საბჭო), ფსევდო-რუსულ (სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტი, 1902 — 1905 წწ.) შენობებს. საუკუნის ბოლოს კი ჩვენშიც ვრცელდება ე. წ. „მოდერნი“, რომელიც ამ დროს მთელ მსოფლიოს მოედო. „მოდერნის“ სტილით იყო აგებული ბურჟუაზიის სახლები სალალაკში, მოდერნის ტიპური ნიმუშია ფინანსთა სამინისტროსა (ცეცხოვე-

ლის ქ.) და მარჯანიშვილის სახელობის თეატრის შენობებიც.

XIX — XX საუკუნეთა მიჯნაზე აშენდა მხოლოდ რამდენიმე შენობა, რომლებშიც ძველი ქართული ხუროთმოძღვრული ფორმების აღდგენის ცდა ჩანს. ასეთებია, უპირველეს ყოვლისა, დღევანდელი კარლ მარქსის სახელობის სახელმწიფო რესპუბლიკური ბიბლიოთეკის შენობა (ყოფ. საადგილმამულო ბანკი) არქიტექტორ ა. კალგინისა და მხატვარ პ. პრინევსკის პროექტით აგებული, ქვაშვეთის ეკლესია, სამტრედიის ღვინის I ქარხნის შენობა. მაგრამ ამ ცალკეულ ცდებს იქით ამ პერიოდში საქმე წინ არ წასულა.

ამ დროს აგებულ შენობებს სტილისტიკურად არაფერი აკავშირებს, ისინი სრული ეკლექტიკური სიჭრელის სურათს გვაძლევენ.

თბილისის ცხოვრებაში ახალი ხანა იწყება 1921 წ. თებერვლიდან, საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ. 1922 — 1936 წწ. თბილისი ამიერკავკასიის ფედერაციული სოციალისტური რესპუბლიკის, ხოლო 1936 წლიდან კი საბჭოთა საქართველოს დედაქალაქია.

საბჭოთა ხელისუფლების წლებში კულტურისა და მეცნიერების განვითარების უდიდესი პერსპექტივები შეიქმნა. გრანდიოზულმა ცვლილებებმა სოციალურ, ეკონომიურ და კულტურულ ცხოვრებაში სრულიად ახალი მოთხოვნილება დაუყენა ქართულ საბჭოთა არქიტექტურას, რომელმაც ამ წლებში განვითარების რთული გზა განვლო. ქართული საბჭოთა არქიტექტურის განვითარების ეტაპები მკაფიოდ აისახა თბილისის მშენებლობაში. ჯერ არნახული ფართო მასშტაბების გეგმიანმა მშენებლობამ სრულიად შეცვალა ქალაქის სახე.

ქართული არქიტექტურის განვითარების პირველი ეტაპი მოიცავს პერიოდს საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებიდან ვიდრე 1932 წლამდე. ამოცანები, რომლებიც ამ დროს საქართველოს ხუროთმოძღვრების წინაშე დაისახა, მეტად რთული იყო. საბჭოთა ეპოქის მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, ახალი არქიტექტურის შესაქმნელად, საჭირო იყო ახალი გზების პოვნა, უპირველესად ყოვლისა აუცილებელი იყო კვალიფიციური ნაციონალური კადრების მომზადება.

ნაციონალური მემკვიდრეობის შესწავლისა და კადრების მომზადებისთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა თბილისის სამხატვრო აკადემიასა და სახელმწიფო უნივერსიტეტში არქიტექტურული და პოლიტექნიკური ფაკულტეტების შექმნას (1922 წ.).

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველსავე დღეებიდან გაიშალა მუშაობა თბილისის კეთილმოწყობისა და რეკონსტრუქციისათვის. პირველი ღონისძიებები შეეზო პიწაზე კერძო საკუთრების მოსპობას, მრეწველობისა და საბინაო ფონდის ნაციონალიზაციასა და ქალაქის მეურნეობის მოწყობას.

საბინაო საკითხმა ცენტრალური ადგილი დაიკავა. ბინების მასობრივი გადანაწილების გარდა, გაიზარდა საცხოვრებელი სახლების მშენებლობა.

ქალაქმშენებლობითი თვალსაზრისით ქალაქისათვის მნიშვნელოვანი იყო ე. წ. შუაბაზრის (ლესელიძის ქ.) რეკონსტრუქცია. ეს შუასაუკუნეებისათვის დამახასიათებელი, ვიწრო ქუჩა გადაიქცა მაგისტრალად, რომელმაც ძველი თბილისი დაუკავშირა ქალაქის ახალ რაიონებს.

დიდი მშენებლობა წარმოებდა არა მარტო ქალაქის ცენტრალურ ნაწილში, არამედ გარეუბნებშიც. ქალაქი უმთავრესად ვითარდება დასავლეთისაკენ, ვაკისაკენ, რომელიც თანდათან ქალაქის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან რაიონად აქცა. მკვეთრად გაუმჯობესდა კულტურულ-საყოფაცხოვრებო პირობები მუშათა ძველ გარეუბნებში (მაგ. ნაძალადევი), რომლებიც ძველად კეთილმოწყობილი იყო.

საბჭოთა ქართული არქიტექტურის ჩამოყალიბება უმტკივნეულოდ არ მიმდინარეობდა. ახალგაზრდა ქართულ საბჭოთა ხელოვნებას დაბრკოლებათა გადალახვა მოუხდა: ეს იყო ერთი მხრივ ფსევდოეროვნული ფორმებით. გატაცება, ძველი ხუროთმოძღვრული ფორმების მექანიკური გამოყენება შემოქმედებითი გააზრების გარეშე, მეორე მხრივ კონსტრუქტივიზმისა და ფუნქციონალიზმის ნიადაგზე აღმოცენებულ სქემატიზმთან ბრძოლა. ყველაფერი ეს ართულებდა ახალი, საბჭოთა არქიტექტურის განვითარებას, მაგრამ უკვე ამ ძაების

წლებში დაისახა განვითარების მთავარი ხაზი, რომელმაც შემდეგში ჩვენი ხუროთმოძღვრები ნაციონალური და კლასიკური მემკვიდრეობის ღრმა ათვისებისა და თანამედროვე სამშენებლო ტექნიკის მიღწევებზე დაფუძნებულ ნაწარმოებთა შექმნამდე მიიყვანა.

საბჭოთა ხელისუფლების პირველსავე წლებში მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის განვითარებამ საფუძველი მოუმაზა ფართო, გეგმიან მშენებლობას. 1932 — 1933 წწ. ქართული საბჭოთა არქიტექტურის ახალი ეტაპი დაიწყო, რომელიც დიდ სამამულო ომამდე გრძელდებოდა. ამ პერიოდში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა თბილისის რეკონსტრუქციას. 1932 — 1934 წწ. შედგენილი გენერალური გეგმა ითვალისწინებდა როგორც ახალი ტერიტორიების ათვისებას, ასევე ქალაქის არსებული ნაწილის რეკონსტრუქციასაც. 1933 წლიდან გაცხოველებულმა მშენებლობამ მთელი ქალაქი მოიცვა.

ახალი მაგისტრალების შექმნამ, ძველი ქუჩების გაფართოებამ, მდინარე მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს გაყვანამ გადაწყვიტა ქალაქის ტრანსპორტის პრობლემა და სრულიად შეცვალა ქალაქის გარეგნული სახე.

საქართველოს სამხედრო გზის დასაწყისში შეიქმნა ახალი მოედანი (საბჭოთა კავშირის გმირთა მოედანი). ამ დროს აშენდა ჩელუსკინელების ხიდი, რომელიც ახლადგაჭრილი ქუჩით დაუკავშირდა მოედანს.

ამ წლებში ქალაქის ცენტრალურ ადგილას, ძველი, პატარა მოედნის ნაცვლად, შეიქმნა ლენინის სახელობის დიდი მოედანი. გაფართოვდა ძველი სასახლის ქუჩა, ბარათაშვილის აღმართი, ელბაქიძის აღმართი, ვაგზლის მოედანი. ჩატარდა რუსთაველისა და პლეხანოვის პროსპექტების კეთილმოწყობა. გაფართოვდა ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი ვაკეში, საბჭოს ქუჩა ნაძალადევაში, შაუმიანის ქუჩა ავლაბარში, ა. წერეთლის პროსპექტი დიდუბეში და სხვ.

დიდი ყურადღება მიექცა ბაღებისა და პარკების გაშენებას. სანაპიროს გასწვრივ დიდი მწვანე მასივი შეიქმნა.

ამ დროს დაიწყო მთაწმინდის ფერდობების გამწვანება, გაშენდა ი. ბ. სტალინის სახელობის დიდი პარკი.

ქალაქის რეკონსტრუქცია ითვალისწინებდა დიდი ადმინისტრაციული, საზოგადო და საცხოვრებელი ნაგებობების შექმნასაც. ქალაქში აშენდა სკოლის ახალი შენობები, უმაღლესი სასწავლებლების ახალი კორპუსები, საავადმყოფოები.

ამ წლებში აშენდა ცირკი, კინოთეატრი რუსთაველი, დინამოს სტადიონი.

სრულიად ახალი სახე და მასშტაბი მისცა რუსთაველის პროსპექტს მთავრობის სასახლის ზემო კორპუსის აგებამ და მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის მონუმენტურმა შენობამ (1938 წ.).

დიდი ყურადღება მიექცა საბინაო მშენებლობას. ამ დროს აშენდა ახალი სახლები ვაკეში, პლეხანოვისა და რუსთაველის პროსპექტზე, გმირთა მოედანზე და სხვ.

დიდმა სამამულო ომმა დროებით შეაფერხა ჩვენი ქალაქის მშენებლობა. ომის შემდეგ კი კვლავ იწყება ინტენსიური მშენებლობა. იგი მოიცავს ქალაქის ყველა რაიონს. ფართოდება ქუჩები, შენდება მრავალსართულიანი შენობები, გაყვანილ იქნა ახალი სატრანსპორტო მაგისტრალი — მდინარე მტკვრის მარცხენა სანაპირო.

ქალაქის ზრდამ და სანაპიროს რეკონსტრუქციამ გამოიწვია ახალი ხიდების მშენებლობა: 1950 — 1956 წწ. მტკვარზე აგებულ იქნა ოთხი ახალი ხიდი.

1949 წელს გაფართოვდა მელიქიშვილის ქუჩა, რომელიც დამშვენდა მრავალსართულიანი სახლებით და დიდ მაგისტრალად გადაიქცა. ამ დროისათვის ვაკე მჭიდროდ დასახლებული რაიონია, სადაც თავმოყრილია უმაღლესი სასწავლებლების და საკვლეო ინსტიტუტების დიდი რაოდენობა.

ამავე პერიოდში გაფართოვდა ჩელუსკინელების ქუჩა — მაგისტრალი, რომელიც შეუერთდა რეკონსტრუირებულ ვაგზლის მოედანს.

1947 წ. მარჯანიშვილის ქუჩასა და პლეხანოვის პროსპექტის გადაკვეთაზე შეიქმნა ახალი მოედანი (მარჯანიშვილის სახელობისა).

დიდი მასშტაბით ტარდება ქალაქის გამწვანება. ვაკის რაიონში, მთის ფერდობებზე, გაშენდა დიდი პარკი (მისი ფართობია 120 ჰექტარი). აქვეა ახალი სტადიონი. ქალაქის მცხოვრებლების საუკეთესო დასასვენებელი ადგილია აგრეთვე დიდი პარკი, რომელიც თბილისის ზღვის — ხელოვნური წყალსაცავის — ნაპირებზე შენდება.

ქალაქის კიდევ უფრო გაფართოება და კეთილმოწყობა განსაზღვრულია რეკონსტრუქციის ახალი გენერალური გეგმის მიხედვით.

უკანასკნელ წლებში ქალაქში აშენდა მრავალი საზოგადო, ადმინისტრაციული შენობა, რომელთა შორის გამოირჩევა საქართველოს სსრ მთავრობის სასახლის მთავარი კორპუსი (1953 წ.).

ამ წლებში დამთავრდა ჯერ კიდევ სამამულო ომამდე დაწყებული პოლიტექნიკური ინსტიტუტის შენობის აგება (1954). რკინიგზის ტრანსპორტის ინჟინრების ინსტიტუტის კომპლექსი (1956), ფიზკულტურის ინსტიტუტის შენობა (1956), ზოოვეტერინარული ინსტიტუტის შენობის რეკონსტრუქცია (1954). დაიწყო საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კორპუსთა მშენებლობა.

თბილისის ომისშემდგომ მშენებლობაში განსაკუთრებული ადგილი დაიკავა საცხოვრებელი სახლების მშენებლობამ. გამომუშავდა საცხოვრებელი სახლის სექციის არქიტექტურულ-გეგმარებითი გადაწყვეტა, რომელიც ჩვენ ყოფას და კლიმატურ პირობებს ეფარდება. აშენდა ახალი საცხოვრებელი სახლები ჩელუსკინელთა ქუჩაზე, ჭავჭავაძის პროსპექტზე, შეიქმნა საცხოვრებელი სახლების ანსამბლი მარჯანიშვილის მოედანზე, აშენდა და შენდება რამდენიმე მრავალსართულიანი საცხოვრებელი სახლი მტკვრის მარცხენა ნაპირზე, გაიშალა კომპლექსური განაშენიანება საბურთალოს რაიონში.

მარტო 1956 წელს თბილისის მშრომელებმა 80000 კვ. მ. საცხოვრებელი ფართობი მიიღეს.

მშენებლობაში ფართოდ იწერება ინდუსტრიული მეთოდები, მცირდება მშენებლობის ვადები, უმჯობესდება ხარისხი.

თბილისის საუკეთესო შენობები მკაფიოდ ავლენენ მათი შემქმნელი ხუროთმოძღვრების ზრუნვას ნაწარმოების იდეური მხარისა და მხატვრული ფორმის შეთანხმებაზე. ახალი თბილისის საუკეთესო შენობებს აქვთ საკუთარი ეროვნული ფორმა.

დღეს საქართველოს დედაქალაქი თბილისი საბჭოთა კავშირის ერთი ულამაზესი, თავისებური ქალაქთაგანია.





•
თხრობას თბილისზე — მის ძველსა და ახალ ხუროთმოძღვრულ სახეზე — მამადავითის მთის მწვერვალიდან დავიწყებთ. აქედან მთლიანად და სრულად ჩანს მთელი ქალაქის რთული ორგანიზმი, აქედან იშლება ერთ-ერთი ულამაზესი ხედი თბილისზე.

რამდენიმე გზა მოდის მამადავითის მთისაკენ, რომლის ზემო პლატოზე, ზღვის დონიდან 727 მეტრის სიმაღლეზე, გაშენებულია ი. სტალინის სახელობის კულტურისა და დასვენების პარკი.

ყველაზე ტრადიციულია სამთო რკინიგზა საბაგირო წევით — ფუნიკულიორი. იგი გაიხსნა 1905 წელს და მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე გრძელი (501 მ) და ყველაზე ციცაბო სამთო-საბაგირო გზაა. მის ქვედა სადგურამდის ავტობუსი მოდის ქალაქის ცენტრიდან. ნელა იძვრება ფუნიკულიორის

ლურჯი ვაგონი. ნელა გზორდებათ სახლების სახურავები... თანდათან იზრდება და იშლება თბილისის დიდი პანორამა.

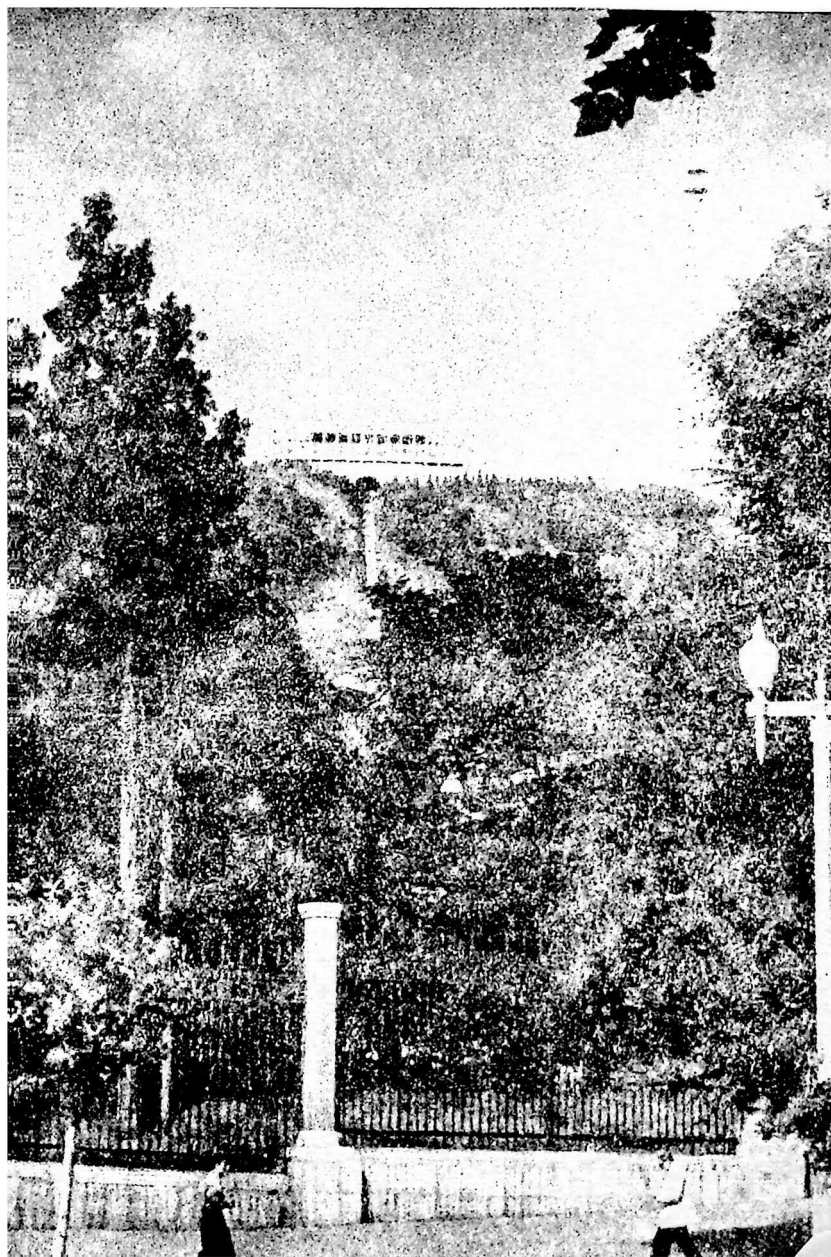
შუა გზაზე, სადაც ორი ვაგონი ერთმანეთს
პანთეონი მხარს უქცევს, თქვენი თხოვნით ვაგონს გაა-
ჩერებენ. მთის კლდოვანი კალთის ძირში,
ხელოვნურ ტერასაზე. მამადავითის ეკლესია და
ქართველ მწერალთა და საზოგადო მო-
ღვაწეთა პანთეონია.

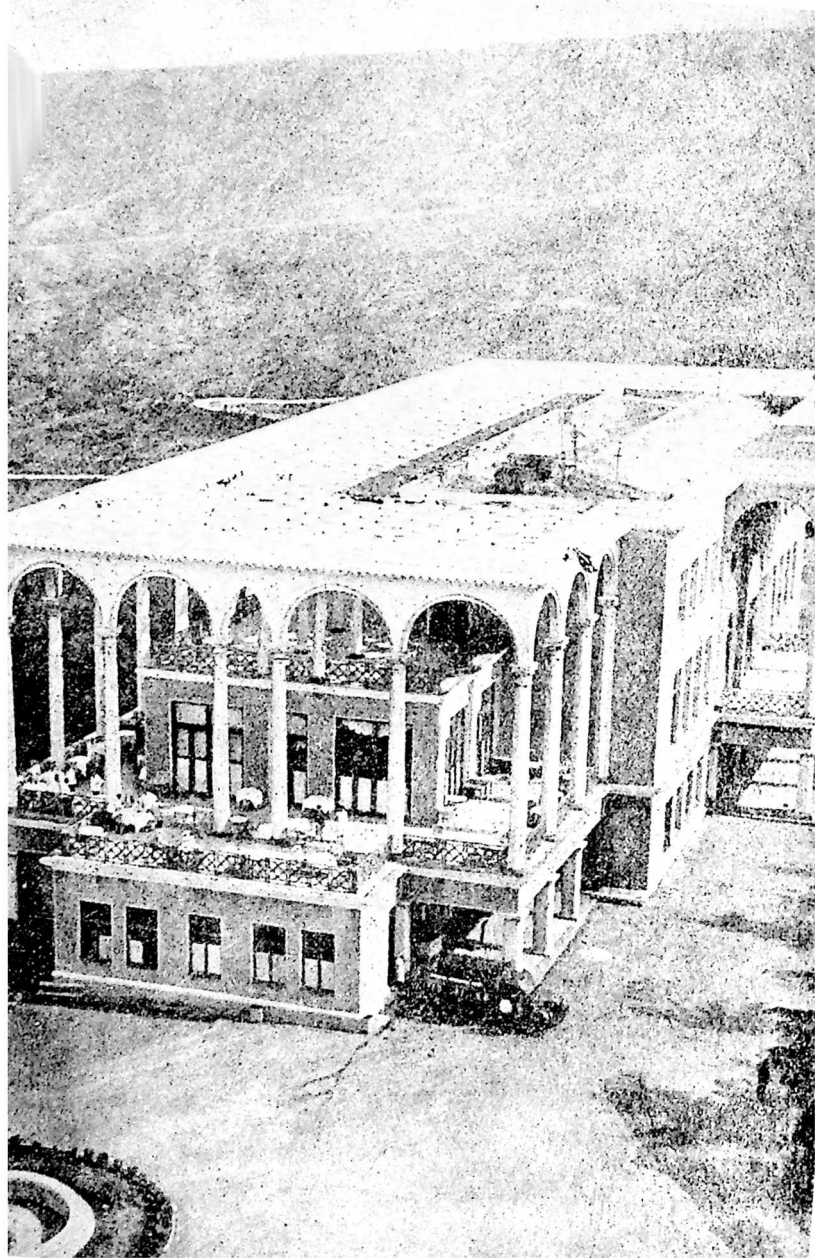
VI ს-ში. როცა აქ დაბურული ტყე იყო, ეს მყუდრო ადგი-
ლი აურჩევია ერთ-ერთ ცამეტ ასურელ მამათაგანს — წმინდა
დავითს — მთაში სენაკისა და სამლოცველოს მოსაწყობად.
აქედან იგი მალე წავიდა გარეჯის უდაბნოში და იქ დააარსა
კლდეში ნაკვეთი ცნობილი მონასტერი. XVI ს-ში კვლავ ააგეს
აქ ეკლესია. ამჟამად არსებული გუმბათიანი ეკლესია კი XIX
ს-ის 70-იან წლებში არის აგებული და ხუროთმოძღვრუ-
ლად საინტერესო არაა.

ეკლესიის ტერასა განკუთვნილია პანთეონისათვის. ქალა-
ქის ხმაური აქ ყრუდ ისმის და ირგვლივ უჩვეულო მყუდრო-
ება სუფევს.

ტერასის ჩრდილოეთ ნაწილში ყურადღებას იპყრობს სა-
ყრდენ კედელთან აგებული ძეგლი: წითელ მარმარილოს კე-
დელზე დამწუხრებული ქალის ბრინჯაოს პორელიეფი. აქ
დამარხულია დიდი ქართველი მწერალი და საზოგადო მო-
ღვაწე ილია ჭავჭავაძე (1837 — 1907). გვერდზე ასვენია მისი
მეუღლე ოლღა გურამიშვილი-ჭავჭავაძისა. ძეგლის ავტო-
რია მოქანდაკე ი. ნიკოლაძე. ძეგლი გაიხსნა 1913 წ. 5 მაისს.

ეკლესიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხის მახლობლად დი-
დი მგოსნის ნიკოლოზ ბარათაშვილის (1816 — 1845) საფლა-
ვის ძეგლია — ოთხკუთხა კვარცხლბეკზე აღმართული, ქნა-
რით დაგვირგვინებული სვეტი. აქვე დაკრძალული არიან გა-
მოჩენილი ქართველები: პედაგოგი იაკობ გოგებაშვილი
(1840 — 1912), საზოგადო მოღვაწე ნიკო ნიკოლაძე (1843 —
1928) და დიმიტრი ყიფიანი (1814 — 1887), დრამატურგი და-
ვით ერისთავი (1847 — 1890), მწერლები დავით კლდიაშვი-
ლი (1862 — 1931) და ვასილ ბარნოვი (1857 — 1934), ისტო-





რიკოსები ალექსანდრე ცაგარელი (1844 — 1929), მოსე ჯანაშვილი (1855 — 1934) და სიმონ ჯანაშია (1900 — 1947), მსახიობი ვასო აბაშიძე (1854 — 1926), მოქანდაკე იაკობ ნიკოლაძე (1876 — 1951), კომუნისტური პარტიის მოღვაწენი: მიხა ცხაკაია (1865 — 1950) და ფილიპე მახარაძე (1868 — 1941)... ტერასის სამხრეთ ნაწილში საინტერესო ძეგლია: შავი ლაბრადორის ოთხი ღიდი ქვა საფეხურებად არის ერთმანეთზე დაწყობილი (ძეგლის ავტორია მხატვარი დავით კაკაბაძე). ქვედა ქვაზე ლაკონური წარწერაა ქართულად „აკაკი“. აქ დაკრძალულია ქართველი ხალხის საყვარელი მგოსანი აკაკი წერეთელი (1840 — 1915). კიდევ ერთი საფლავი იპყრობს ყურადღებას: ქვის დაუმუშავებელი ნატეხი და ზედ წარწერა ქართული გაკრული ხელით „ვაჟა-ფშაველა“ (1861 — 1915). მთის მომღერალი მგოსნის საფლავს მშობლიურ მთებიდან ჩამოტანილი კლდის ნატეხი ამშვენებს...

ქვედა ტერასაზე კლდეში ქვის თალია, პატარა გამოქვაბული და შიგ ორი საფლავი. თალის თავზე წარწერაა ამოჭრილი ქართულ ენაზე: „აქა მღებარებს გუამი გრიბოედოვისა. აღუშენა ძეგლი ესე მეუღლემან თვისმან ნინა თავადი ალექსანდრე ჭავჭავაძის ასულმან წელსა 1832“. ალექსანდრე გრიბოედოვის გვერდით დასაფლავებულია მისი მეუღლე.

მოგზაურისათვის მამადავითზე ასასვლელად უფრო საინტერესო და მიმზიდველია საცალფეხო გზა. იგი იწყება ბესიკის ქუჩის ბოლოდან. ეს ქუჩა კი რუსთაველის პროსპექტიდან, დაახლოებით სასტუმრო „თბილისის“ პირდაპირ იწყება. ამ გზით თვით პანთეონამდე მანქანასაც შეუძლია ასვლა. შემდეგ კი ფართო ბილიკი მიჰყვება მთის კალთას მწვერვალამდის.

1958 წელს გაიხსნა მამადავითისაკენ მოგზაურობის კიდევ ერთი საინტერესო სახეობა — საჰაერო-საბაგირო გზა. იგი რუსთაველის მოედნიდან იწყება. მისი სიგრძე 1 კილომეტრია, ხოლო სიმაღლეთა სხვაობა ზემო და ქვემო სადგურებს შორის დაახლოებით 300 მეტრია. გადაეცლებით შენობათა სახურავებს და ხუთიოდ წუთში მთის მწვერვალზე ხართ...

ფუნიკულიორის ზემო სადგური და პარკი აქ ფუნიკულიორის გაყვანის შემდეგ დიდ-ხანს არაფერი იყო საინტერესო: საბაგირო გზის ზემო სადგურის პატარა შენობის გარ-და, ორიოდ ღუქანი, მზით გადახრეული მთის ფერდობები, რამდენიმე ხე და ერთი კარუსელი...

1935 — 1938 წლებში მთაწმინდის ზემო პლატომ მთლიანად იცვალა სახე. აიგო ფუნიკულიორის ზემო სადგურის ახალი შენობა, გაშენდა დიდი პარკი, საზაფხულო კინო-თეატრი, პავილიონები, ტერასები. 1956 წელს აქ აღიმართა სატელევიზიო სადგურის 189 მეტრიანი კოშკი.

ფუნიკულიორის ზემო სადგურის შენობისა და პარკის გეგმარების ავტორები არიან ზაქარია და ნადეჟდა ქურდიანები (თანაავტორი — ა. ვოლობუევი). ამ სადგურის სამსართულიანი შენობა წარმოადგენს წაგრძელებულ ოთხკუთხედს. მასში მოთავსებულია საბავშვო ოთახები, კაფე-რესტორანი, სამკითხველო და სხვ. სამანქანო განყოფილება სარდაფის სართულში და მთაშია შექრილი.

შენობას სამი მხრიდან გარს უვლის მაღალი მსუბუქი თაღედით შემოფარგლული ღია ტერასების ორი იარუსი. თაღედი, რომელსაც ეყრდნობა ტერასის ბრტყელი გადახურვის გამჭოლი ბადე, მთავარი და გვერდითი ფასადების ძირითადი ხუროთმოძღვრული თემაა. ეს გამჭოლი გადახურვა რკინა-ბეტონისაა. მთავარი ფასადისა და მთელი მოცულობის საერთო სახისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ეკლარის თეთრი ქვით მოპირკეთებულ საყრდენ კედელს და მასში გაჭრილ დიდ თაღს ფუნიკულიორის ვაგონის შესასვლელად.

ვაგონიდან გამოსვლისას მნახველი მოხვდება ფართო ვესტიბიულში, რომელიც მოპირკეთებულია მუქი რუხი ფერის ხელოვნური მარმარილოთ. ზემო სართულებში ავეჯვართ პარკში გასასვლელის ორივე მხარეს, ვესტიბიულის უბეებში, მოწყობილ ფართო სამმარშიან კიბეებს.

ი. სტალინის სახელობის კულტურისა და დასვენების პარკის ცენტრალური ნაწილი რეგულარულად არის დაგეგმა-

რებული (დენდროლოგიური პროექტის ავტორია ნელი ციციშვილი). მთავარი ხეივნის ტერასებისა და კიბეების ღერძი ემთხვევა ფუნქციულორისა და ზემო სადგურის ვესტიბულის ღერძს. ხეივნის ბოლოში დგას ი. სტალინის მონუმენტი. პარკის დანარჩენ ნაწილს ტყე-პარკის ხასიათი აქვს, მისი ხეივნები და გზები რელიეფთანაა შეგუებული. მამადავითის პარკი ყოველწლიურად ფართოვდება.

ხელი ტერასის მოაჯირიდან წინ, ქვევით, გადაშლი-
თბილისზე ლია საქართველოს ქალაქების დედა — თბი-
 ლისი.

ქალაქი სამხრეთ მთებით არის შემოფარგ-
ლული. ჩვენ დაყურებთ მას დასავლეთიდან, თრიალეთის ქე-
დის ერთ-ერთი სიმაღლიდან. წინ, სამხრეთით, მახათას, ყენი-
სა და ძეძვის მთების ფერდობები ეშვება მდინარისაკენ. და-
სავლეთით ქალაქის კვარტალები სწორხაზოვნად ჩამოუჭრია
სალალაკის ქედს. მხოლოდ ჩრდილოეთით გაუხსნია პირი
მთებს. შორს, ქედებს იქით, მოწმენდილ ცაზე კავკასიონი იხა-
ტება დიადი მყინვარწყევრით.

მდინარე მტკვარი დიღმის ველიდან მდორედ, გაშლილად
შემოდის ქალაქში. აქ ხეობა ვიწროვდება. მდინარე რბილი
მრუდით ორად ჭრის ქალაქს. მხოლოდ მეტეხის ტაძართან,
თითქოს კლდის შვეული კედლის გარღვევა გაუძნელდაო, მი-
მართულებას იცვლის აღმოსავლეთისაკენ, შემდეგ კვლავ მდო-
რედ მიედინება ქვემო ქართლის ველზე მეტალურგთა ახალ
ქალაქ რუსთავისაკენ და შორეულ ბურუსში უჩინარდება.

ქალაქი გაშენებულია მდინარე მტკვრის ორსავე მხარეს,
საკმაოდ ვიწრო ზოლად. მარჯვენა ნაწილი უფრო ციცაბოა.
მის განივ, მამადავითის კალთებისაკენ მიმართულ ქუჩებს შე-
უსვენებლად ძნელად თუ ამოივლის ადამიანი; ხშირი ხეები
ყოველთვის დაბრკოლებას წარმოადგენდა ამ ნაპირზე ქალა-
ქის ზრდისათვის. მარცხენა ნაპირის რელიეფი უფრო ნაკლე-
ბად დასერილია.

თბილისის რელიეფი ძნელი ასათვისებელი იყო ქალაქმშე-
ნებლობის თვალსაზრისით. მაგრამ, სამაგიეროდ სწორედ რე-
ლიეფის წყალობით აქვს თბილისს ამჟამად ეს უჩვეულო, გა-

ნუმეორებელი სახე — ტერასებად შეფენილი კვარტალები, მოულოდნელი ხედები და პლანები, ქუჩების მიმართულებათა ცვლა, ბუნებისა და არქიტექტურის ურთიერთ შეზრდა.

მამადავითის მთის კალთების ძირში ცენტრალური უბნებია — ქალაქის გული. იგი ვიწრო რკალად ეკვრის მთის კალთას და გამოიყოფა ნაგებობათა სიმადლით. ქალაქის ცენტრს თბილისში საინტერესო თავისებურება ახასიათებს: იგი გრძივად, რუსთაველის პროსპექტის თითქმის ორ კილომეტრიანი ტრასის გასწვრივ, არის გაქიმული ლენინის მოედნიდან ვიდრე რუსთაველის მოედნამდე.

აქედან ნათლად მოჩანს ლენინის მოედანი, მის შუაში ვ. ლენინის ძეგლი და შემდეგ რუსთაველის პროსპექტის ხაზი: მთავრობის სასახლის დიდი მოცულობა, კომუნარების ბაღის მშენის ფონზე ქვაშვეთის ეკლესიის თეთრი სილუეტი; ცალკეა ოპერისა და ბალეტის თეატრი და მის მახლობლად მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის სვეტებიანი შენობა. საქნახშირის ადმინისტრაციული შენობის მაღალ კოშკთან მთავრდება ქალაქის ცენტრალური უბანი, აქ თავს იყრის ამ უბნის ყველა ქუჩა.

ლენინის მოედნის სამხრეთ-აღმოსავლეთით ორი მთის კალთას მიბჯენია მჭიდროდ დასახლებული სალაღაკი. ამ უბანს სამხრეთიდან საზღვრავს სალაღაკის ქედი, რომლის თხემზე კომკავშირის ხეივანია, გადაღმა კი ბოტანიკური ბაღი. ქედი მტკვარს ებჯინება და მის ქიმზე ქალაქის ძველი ციტადელის ნაშთების მეტყველი სილუეტია. მტკვრის გაღმა კი ციცაბო ნაპირზე მეტეხის ძველი ეკლესია დგას. ეს ორი უძველესი ნაგებობა ამ უბანში ხუროთმოძღვრულ დომინანტს წარმოადგენს. აი აქ — მეტეხის ვიწროებთან, თაბორის მთების ფერდობებზე ამოდის გოგირდოვანი წყლების ცხელი წყაროები. აქ დასახლდნენ უხსოვარ ღროს თბილისის პირველი მკვიდრნი და აქედან დაიწყო ზრდა და შენება თბილისმა.

აქ ქალაქის ძველი უბნებია, მისი აკვანი, მრავალგზის აოხრებული და კვლავ აღდგენილი, აღორძინებული. მისი ქუჩები, ჩიხები ფეოდალური ქალაქის გეგმარებისათვის დამახასიათებელ სურათს წარმოადგენს. არა ერთ მოგზაურს გახსენებია

არიადნას ძაფი ამ ქუჩებში სეირნობის დროს. დამამახსოვრებელ აქცენტებს კმნის მრავალი ეკლესიის კონუსური გუმბაზები. სიონის ტაძრისა და მეტეხის სილუეტები კი აქედან მტკვრის ლაპლაპა ზედაპირის ფონზე იხატება. ბევრი რამ ახალია ძველი ქალაქის უბნებში. ლენინის მოედნის აღმოსავლეთ კუთხეში იწყება ლესელიძის ქუჩა. იგი ძველი ქალაქის სავაჭრო რიგის — ვიწრო, ჭუჭყიანი შუა ბაზრის — ადგილზე გადის. მეტეხის ახალ ხიდთან ლესელიძის ქუჩა უერთდება მტკვრის ფართო სანაპირო მაგისტრალს. ეს ვახტანგ გორგასალის ქუჩაა, რომლის ბოლოს, შორს, სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ორთაჭალის დიდი ბაღების წინ, ორთაჭალქვის თეთრი ნაგებობა შემდგარა მტკვარზე. კიდევ უფრო შორს, თაბორის მთისა და მის სამხრეთით პარალელურად მდებარე თელეთის ქედს შორის, მოჩანს კრწანისის ველის ნაწილი — თბილისის უკანასკნელი ტრაგედიის მოწმე.

ქალაქის ცენტრალური ნაწილის ჩრდილო-დასავლეთით, მტკვრის აღმა, მის მარჯვენა ნაპირზე, ორი დიდი ახალი საცხოვრებელი რაიონია გაშლილი — ვაკე და საბურთალო. მათ პატარა მდინარე ვერე და მცირე სიმაღლის წყალგამყოფი ქედი ჰყოფს. ამჟამად ვაკის ბოლოს, იქ, სადაც პარკის დიდი მასივი და სტადიონი ჩანს, ფართო შემაერთებელი მაგისტრალი გაიჭრა ვაკესა და საბურთალოს შორის.

საბურთალოს რაიონის დასაწყისში, გორაკზე, გამოიყოფა ცირკის შენობის ცილინდრი, მის პირდაპირ დიდი საცხოვრებელი სახლის 11-სართულიანი კოშკი, მარცხნივ კი — მდინარე ვერეს მარცხენა ნაპირზე — ზოოპარკი.

კიდევ ხელმარცხნივ, ვერეს მარჯვენა ნაპირზე, უნივერსიტეტის თეთრი მონუმენტური შენობაა. აქ იწყება ვაკის უბანი და მისი მთავარი ლერძი, ახალი ფართო მაგისტრალი — ილია ჭავჭავაძის პროსპექტი.

ამ რაიონების, განსაკუთრებით საბურთალოს, ბოლოში სამშენებლო ამწეები დგას — შენდება ახალი საცხოვრებელი კვარტალები.

შორს, საბურთალოს ჩრდილოეთით, საქართველოს სამხედ-

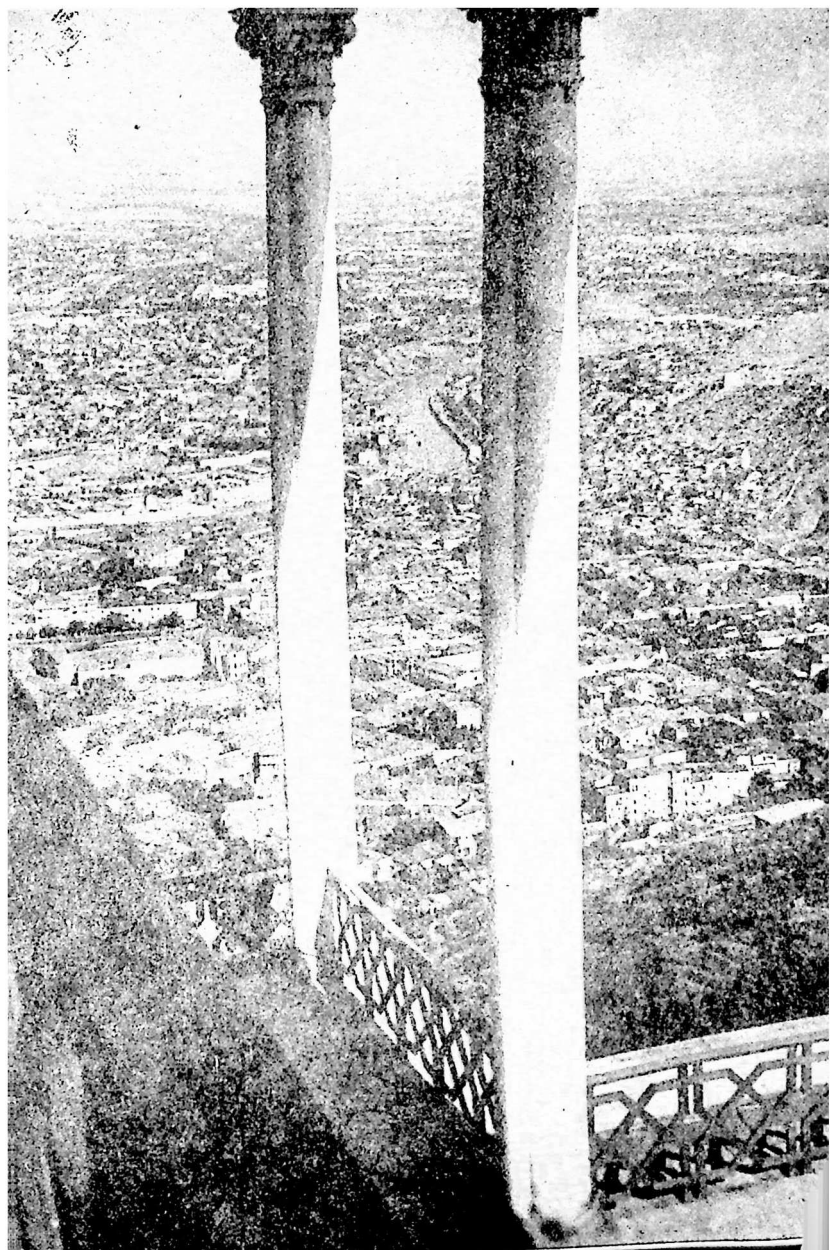
რო გზის გასწვრივ, დიდმის საბჭოთა მეურნეობის ბაღებია და ქალაქის ზრდის დიდი სარეზერვო ტერიტორია.

ფართოდ გაშლილა მტკვრის მარცხენა ნაპირი. ჩრდილო-აღმოსავლეთით, რკინიგზის გასწვრივ, ნავთლულისა და ავქალის სამრეწველო რაიონები და მათი საცხოვრებელი უბნები იკარგება სივრცეში. მახათას მთაზე შეფენილი ნაგებობანი სულ მცირდება და მცირდება. ეს მარტო პერსპექტიული შემცირება როდია — იქ უფრო მეტად ინდივიდუალური სახლებია. რკინიგზის ვაგზლის კოშკისა და შპილის უკან — ახალი ფართო მაგისტრალის, ოქტომბრის ქუჩის, საყრდენი კედლის ზოლი იხატება. ხოლო რკინიგზის გადმოღმა, ვაგზლის შენობისა და „დინამოს“ სტადიონის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ვიდრე ბარათაშვილის ხილამდე, სწორი ქუჩებით, მკიდრო კვარტალებით გაწოლილა ქალაქის ერთი უმთავრესი საცხოვრებელი რაიონთაგანი, რომელიც სოფლების კუკიასა და ჩუღურეთის ადგილას ჯერ კიდევ XIX ს-ში შეიქმნა.

მტკვრის მარცხენა ნაპირზე მკვეთრად გამოიყოფა შვეული კლდის კედელი, რომელზედაც მეტყველად იხატება ბარათაშვილის აღმართის ხაზი და საყრდენი კედლის თაღები. აქ იწყება ზეგანი, რომელზედაც გაშლილია ქალაქის ერთ-ერთი ძველი საცხოვრებელი რაიონი — ავლაბარი ანუ ისანი. ბარათაშვილის აღმართის ძირში, მტკვრის პირას, პატარა უბანია — ე. წ. რიყე, რომელიც ძველად წყალდიდობის მუდმივი მსხვერპლი იყო — ადიდებული მდინარე წყლით ავსებდა ქუჩებს, შედიოდა სახლებში. ამ უბნის თითქმის მთლიანად ამორტიზირებულ სახლებს ნელ-ნელა იღებენ და აქ მალე სანაპირო პარკი გაიშლება.

ავლაბრის სამხრეთ-აღმოსავლეთით ნავთლულის მძლავრი სამრეწველო რაიონის უბნებია. უფრო შორს კი კახეთის გზა მიიკლავება.

ფუნქციულორის ზედა სადგურის მესამე სართულის ტერასიდან, მახათას მთის გაღმა, წყლის ვიწრო და გრძელი ზოლი ჩანს. ეს გამოკრთის „თბილისის ზღვა“, ხელოვნური წყალსაცავი, რომლის ნაპირების ათვისება დიდი ხანი არაა, რაც დაიწყო. აქ თბილისელებისათვის წყლის სპორტის კარგი ბაზა





იქმნება. „ზღვის“ ნაპირები პარკითა და აგარაკებით მოიფინება.

მწვანე ნარგავები მალე მახათას მთის კალთებზედაც გადმოვა. და მაშინ მწვანე სარტყელი კვლავ შემოერთდება თბილისს: ვაკის პარკისა და თრიალეთის კალთების, მთაწმინდის ციცაბოებისა და კომკავშირის ხეივანის უკვე ფეხმოკიდებული მწვანე — მახათას ფერდობებს შეუერთდება. თბილისს დაუბრუნდება დაკარგული სიმდიდრე.

აი მთელი ქალაქი, რომელიც ტერასებად ეშვება ჩვენ თვალწინ, — მოკრიალებული ცის ლაქვარდით გადახურული, დაღარული მთებით გარშემორტყმული, წითელი სახურავებითა და მწვანე ნარგავების ხშირი ხავერდით გაწყობილი, ახალი სანაპიროების რუხი ზოლითა და მოლაპლაპე მტკვრით ორად გაყოფილი. მზის ამოსვლიდან შებინდებამდე იგი ნაირგვარად იცვლის განწყობილებასა და შეფერილობას. ხოლო ღამით, როდესაც მის გულზე ურიცხვი ნათურა აინთება, იგი სამხრეთის ღრმა, კაშკაშა ვარსკვლავებით მოქედილ ცას ეჯიბრება.

ახლა უფრო ახლოს გავეცნოთ თბილისს —
ქალაქისაკენ მის ქუჩებს, მოედნებს, ძველსა და ახალ უბნებს, ცალკეულ ნაგებობებს. დავიწყოთ მოგზაურობა ქალაქისაკენ და ქალაქში — ჩვენ მიერ წინასწარ შემუშავებული მარშრუტის მიხედვით. ეს მარშრუტი ისეა შედგენილი, რომ ყველაზე მოკლე გზით ვაჩვენოთ სტუმრებს მთელი ქალაქის ხუროთმოძღვრული სახე, ყველაზე დამახასიათებელი და ღირსშესანიშნავი ანსამბლები და ნაგებობები.

მამადავითის მთას ქალაქთან კიდევ ერთი გზა აკავშირებს — სამანქანო. სწორედ ამ გზით დავბრუნდეთ ქალაქში. მალე უკან რჩება პატარა კურორტი ოქროყანა და ჩვენი გზა უერთდება კოჯრის შოსეს. ხელმარცხნივ ზემოთ ფუნიკულიორის ზედა სადგურის პავილიონი, სატელევიზიო კოშკი და პარკის ხეივანებია. გზა სულ უფრო მეტად ექანება და თავბრუდამხვევი სერპანტინით ეშვება.

და უცებ ჩვენს თვალწინ ისევ თბილისის ცოცხალი პანორამა გადაიშლება. სწრაფად და მრავალგზის, ყოველ მოსახვევ-

ში, იცვლის სახეს ქალაქი: იგი ხან მარცხნივ გამოჩნდება, ხან მარჯვნივ, ხან უკან...

ხელი კომკავ- შირის ხეივ- ნიდან კომკავშირის ხეივანთან ვართ. ახლა სამხრეთიდან, სალაღაის მთის თხემიდან, გადავხედოთ ქალაქს, რომ შეივსოს მამადავითის მწვერვალიდან მიღებული შთაბეჭდილება.

იქ, სადაც ახლა კომკავშირის ხეივანია, მეოთხედი საუკუნის წინ სრულიად მოხრიოკებული ადგილი იყო. ქალაქის ახალგაზრდობამ გაამწვანა მთის კალთები და ვიწრო პლატო.

ხეივანი გაიხსნა 1935 წელს. ცაცხვებისა და კვიპაროსების მწკრივი კოჯრის გზიდან იწყება და ოდნავი დაქანებით მიჰყვება სალაღაის ქედის ვიწრო თხემს. ხეივნის სიგრძე თითქმის 1 კილომეტრია. მარცხნივ, ქალაქისკენ მიმართულ ციცაბოს პირზე, დაბალი მწვანე ნარგავების ცოცხალი ღობეა. რამდენიმე ადგილზე გადასახედებია მოწყობილი ვარდისფერი ქვის ბალუსტრადით. მარჯვნივ კი ქალაქის ძველი ციტადელის ნანგრევები მიჰყვება ხეივანს. აქაც, რამდენიმე ადგილას, ციტადელის ნანგრევებსა და კლდეებს შორის, შესანიშნავი გადასახედებია მდინარე წავკისის კლდოვან, ღრმა ხეობისაკენ, სადაც ბოტანიკური ბაღია გაშენებული. ხეივანში მოწყობილია კაფე-რესტორანი, საცეკვაო და სათამაშო მოედნები...

აქედან ჩანს, თუ რა ადგილი უჭირავს ქალაქში მამადავითის მთის სილუეტს. მისი დიდი, ტრაპეციული მოყვანილობის, მასივი დინჯად გადმოჰყურებს თბილისს. ქალაქის ცენტრი თითქმის უბეში ჩაუსვამს, მიუხეუტებია. მამადავითის მთა, ფუნიკულორის რკინიგზის ხაზი, ზედა სადგური და სატელევიზიო კოშკი — წარმოადგენს თბილისის სახის განმსაზღვრელ, მთავარ ხუროთმოძღვრულ დომინანტს.

კომკავშირის ხეივიდან ქალაქი სხვა სახით წარმოგვიდგება. აქედან უფრო ნათლად იკითხება მარჯვენა ნაპირის ციცაბო ამფითეატრი, მეტად იგრძნობა ქუჩების მიმართულების ცვლა. მტკვარი შორს, ჩელიუსკინელთა ხიდთან ჩანს, შემდეგ იკარგება. მისი კალაპოტი მარცხენა სანაპიროზე აგებული მაღალი

სახლების ზოლით იკითხება. მხოლოდ ბარათაშვილის ხიდან კვლავ გამოჩნდება მდინარე.

თითქმის არცერთი გრძივი ქუჩა არ ჩანს ბოლომდის. ვ. ლენინის მოედანზე იწყება რუსთაველის პროსპექტის ფართო ხეივანი, მაგრამ უკვე კავშირგაბმულობის სახლსა და სასტუმრო „თბილისთან“ იკარგება და შორს საქნახშირის აღმინისტრაციული სახლის კოშკით თუ მივხვდებით, სად მთავრდება ქალაქის მთავარი მაგისტრალი.

ფუნიკულორის გზის ხაზი სივრცობრივად გრძელდება და ეშვება ქალაქში, განივად ჰკვეთს მის მარჯვენა ნაპირს. აი ეს ხაზი — მთავრობის სასახლე, ნაწილობრივ ქვაშვეთი, რესპუბლიკური სახელმწიფო ბიბლიოთეკის პატარა კოშკი, ბარათაშვილის ქუჩა და ხიდი. ეს ცოცხალი ხაზი მტკვრის მარცხენა ნაპირზე ებჯინება ბარათაშვილის აღმართს.

აქედან ნათლად ჩანს ეკლესიების ვერტიკალებით გაცოცხლებული ძველი ქალაქის ქაოსური და ცხოველხატული განაშენიანება. მარჯვნივ, მთის ქიმთან, ციტადელის მაღალი კედელი ფარგლავს პანორამას.

კომკავშირის ხეივნიდან ეშვება კიბეები და საცალფეხო ბილიკი, რომლითაც შეიძლება ჩავიდეთ ქალაქის ძველ უბნებში. ამ გზის დასაწყისთან ერთსართულიანი აგურის შენობაა. აქ მოთავსებულია თ ბ ი ლ ის ის ს ა ხ ე ლ მ წ ი ფ ო ის ტ ო რ ი უ ლ - ე თ ნ ო გ რ ა ფ ი უ ლ ი მ უ ზ ე უ მ ი.

არქეოლოგიური გათხრებით მოპოვებული მასალა, ძველი ქალაქის ყოფაცხოვრების ამსახველი მაკეტები, შემორჩენილი იარაღები, ხელსაწყოები, საყოფაცხოვრებო საგნები, ქალაქის ძველი გეგმები, ფოტო-სურათები და მოგზაურთა ჩანახატები — წარმოგვიდგენს თბილისის ისტორიულ წარსულს. მუზეუმის ექსპოზიცია მთავრდება საბჭოთა თბილისის მიღწევების ჩვენებით.

კომკავშირის ხეივნიდან სალაღაქის ციცაბო ფერდობზე სპეციალურად მოწყობილი საცალფეხო გზით შეიძლება ჩავიდეთ საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის თ ბ ი ლ ის ის ბ ო ტ ა ნ ი კ უ რ ბ ა ლ შ ი. აქ შეიძლება მოხვ-

დეთ აგრეთვე ქალაქის ძველი უბნებიდან ბოტანიკური ქუჩით. არსებობს კიდევ ერთი გზა: ენგელსის ქუჩიდან. სალაღაქის მთაში გაჭრილია გვირაბი, რომელსაც ბოტანიკურ ბაღში შევ-ყავართ.

ბაღი გაშენებულია სალაღაქისა და თაბორის ქედებს შო-რის, მდინარე წავკისის ღრმა და ვიწრო ხეობაში. ეს ქარები-საგან დაცული ადგილია, სადაც ქალაქთან შედარებით ჰავაც უფრო რბილი და ზომიერია.

ისტორიული გადმოცემებით, აქ ძველთაგანვე სამეფო ბა-ღები და სასახლეები იყო, რომელთაგან აღარაფერი შემორ-ჩა. გასული საუკუნის დასაწყისში ეს სახაზინო ბაღი იყო, ხო-ლო 1845 წლიდან — ბოტანიკური ბაღის სახელწოდებით არის ცნობილი.

ეს თვალწარმატა ადგილია. მწვანეში ჩაბურულ, ნაირ-გვარი მცენარეულობით შემკულ, ხეობაში პატარა მდინარის რაკრაკი და მაღალი ჩანჩქერის შხული არღვევს მყუდროე-ბას. მაღლიდან შიშველი კლდეები გადმოჰყურებს ხეობას. კოხტად გაწყობილ ბილიკებზე მუდამ ჩრდილია და სიგრილე.

მდინარეზე რამდენიმე ხილია. ყურადღებას იპყრობს ჩანჩ-ქერის თავზე გადადებული ხიდის ერთმალისანი მსუბუქი და ლაზათიანი თაღი. ხიდი აგებულია 1914 წელს. ეს მდინარე, ასე უწყინარი და წყალმარჩხი, ძალზე საშიშია გაზაფხულის წვიმების დროს. ამიტომ მისი ნაპირების გამაგრებას სათანა-დო ყურადღება მიექცა, ხოლო ქალაქის ფარგლებში მისი კა-ლაპოტის რკინაბეტონის თაღით გადახურვა 1958 წელს და-ამთავრეს.

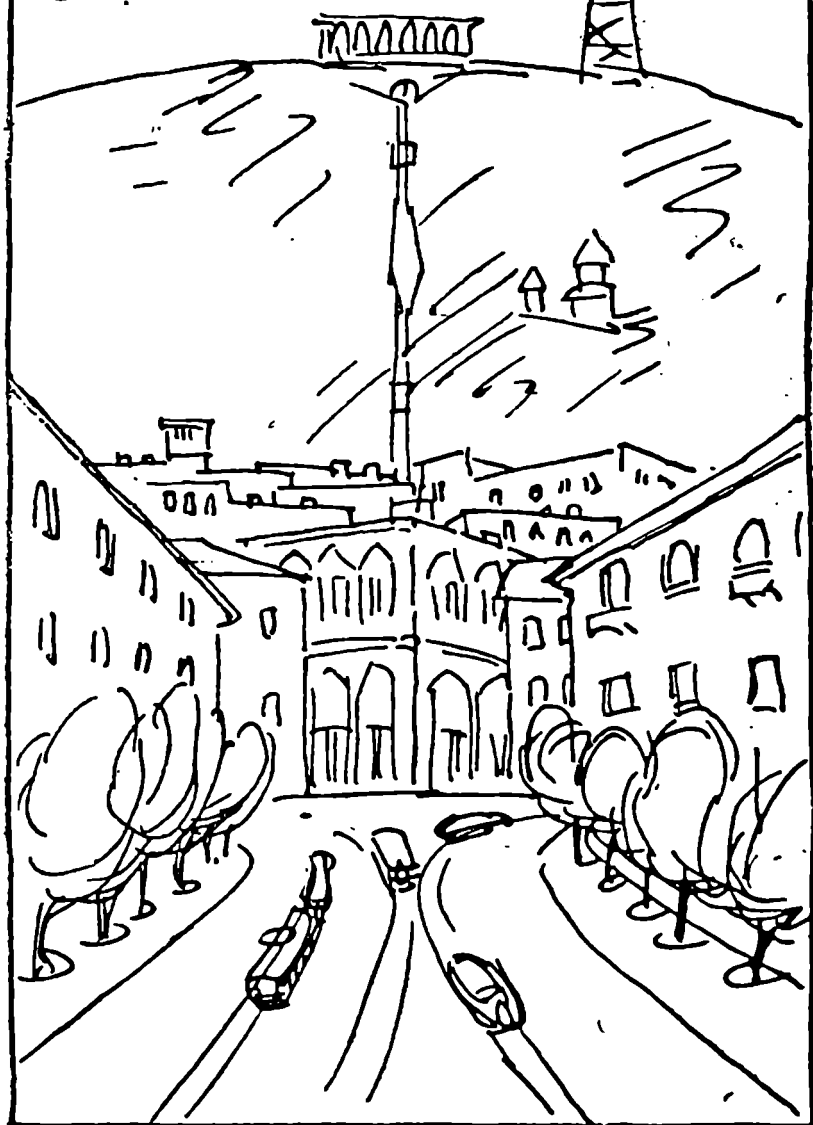
ბოტანიკურ ბაღს 128 ჰექტარი ტერიტორია უჭირავს. იგი მდიდარია სხვადასხვა ქვეყნებისა და საქართველოსათვის და-მახასიათებელი მცენარეულობით. აქ მიმდინარეობს სამეცნი-ერო-კვლევითი მუშაობა.

ბოტანიკურ ბაღს ემიჯნება ყოფილი მ უ ს ლ ი მ ა ნ უ რ ი ს ა ს ა ფ ლ ა ო ს ტერიტორია. იგი მოთავსებულია წავკისის წყლის მარჯვენა ნაპირზე, ბაღის აღმოსავლეთით. აქ შეხვდე-ბით მუსლიმანური არქიტექტურისათვის დამახასიათებელი სახის მავზოლეუმებს. აქაა დაკრძალული გამოჩენილი აზერ-

ბაიჯანელი მწერალი მირზა ფატალი ახუნდოვი, რომლის ცხოვრება და მოღვაწეობა მკიდროდ არის დაკავშირებული თბილისთან. მის საფლავზე დადგმულია ძეგლი, რომელიც გაიხსნა 1958 წელს (ავტორები: მოქანდაკე კ. მერაბიშვილი და არქიტექტორი კ. ნახუცრიშვილი).

წავკისის ხეობაში, მდინარის აღმა, ბოტანიკური ბაღიდან 1 კილომეტრის დაშორებით, ისტორიულად საინტერესო საინჟინერო ნაგებობაა — ქვის ხიდი. იგი არც ბოტანიკური ბაღიდან ჩანს და არც კოჯრის გზიდან. ხიდი ერთმალაინია. ოდნავ შეისრული თაღი ამოყვანილია ბრტყელი ქართული აგურით. ხიდის ზომებია: თაღის მალი — 6 მეტრი, თაღის სიგანე — 5,3 მეტრი, სიმაღლე — 5,8 მ. ბურჯები დაყრდნობილია მაგარი კლდის ქანზე. ხიდს ამჟამად მისასვლელები არა აქვს. მისი არქიტექტურა გვიანფეოდალური ხანის ნიშნებს ატარებს.

ქალაქის ცენტრი





სად არის
სალალაკის
ბაღები?

კომკავშირის ხეივნისა და ბოტანიკური ბა-
ღის ხეობის დათვალიერების შემდეგ, გან-
ვაგრძოთ გზა ქალაქისაკენ.

გზა თავქვე მიდის. იქ, სადაც მამადავითის
შვეული კალთები და სალალაკის მთა თითქოს უნდა შეიყარო-
ნო, კიდეც ორიოდ მოსახვევია და თქვენ უკვე ქალაქში ხართ.
შენობები მთების ციცაბო კალთებს მიბჯენია, ზოგან ზედაც კი
აცოცებულა. ყოველგვარი „მომზადების“, ჩვეული გარეუბნე-
ბის გარეშე იწყება დავითაშვილის ფართო ქუჩა. ეს ყოფილი
სალალაკია. იგი ქალაქის ცენტრამდის ვრცელდება და ამჟამად
კალინინის სახელობის ადმინისტრაციული რაიონის ერთ-ერთი
მჭიდროდ დასახლებული საცხოვრებელი უბანია.

სალალაკი ძველთაგანვე ქალაქგარე ბაღებისა და ბაღჩების
ადგილი იყო. ამ ჩინებულად მოვლილი ბაღების სილამაზე ბევრ
მოგზაურს აუწერია გაკვირვებითა და აღტაცებით. ბაღებმა

XIX ს-მდის მოაღწიეს. მაგრამ ამავე საუკუნის 40-იან წლებიდან „წალკოტნი და სავარდენი, ყოვლის ხილითა და ყვავილითა სავსე“, შეცვალა ბურჟუაზიულმა საცხოვრებელმა სახლებმა.

ქალაქის ამ ნაწილში უმეტესად სწორი, ურთიერთ პერპენდიკულარად დაგეგმილი, ქუჩებია. შენობათა არქიტექტურა კი ეკლექტიკურია, ისეთი, როგორიც იქმნებოდა XIX ს-ის მეორე ნახევარსა და XX ს-ის დასაწყისში ევროპის ბურჟუაზიულ ქალაქებში. მაგრამ იმავე დროს ეს „შემოსავლიანი“ და ინდივიდუალური 3-4 სართულიანი სახლები ჩინებული სამშენებლო ხარისხითაა ნაგები და უფრო ხშირად პროფესიონალი არქიტექტორის გაწაფულ ხელს ამჟღავნებს.

ამ რაიონში ღირსშესანიშნავი არქიტექტურული ძეგლი ან ნაგებობა არ შემორჩენილა. ხუროთმოძღვრული თვალსაზრისით ასევე ინტერესს მოკლებულია პატარა, აგურით ნაგები, შელესილი და თეთრად შეღებილი ეკლესია დავითაშვილის ქუჩის დასაწყისში. იგი ცნობილმა ქართველმა ისტორიკოსმა პლატონ იოსელიანმა ააშენებია. ბერძენ ხელოსნებს 1851—1852 წლებში. მაგრამ შემორჩენილია XIX ს-ის პირველი ნახევრის თბილისური საცხოვრებელი სახლების მეტად დამახასიათებელი ნიმუშები: მაჩაბლის ქ. № 3, კოჯრის ქ. № 2, ენგელსის ქ. № 60, ლერმონტოვის ქ. № 15 და სხვ. (თბილისური საცხოვრებელი სახლის შესახებ იხ. ქვემოთ გვ. 116).

დავითაშვილისა და შემდეგ კიროვის ქუჩებით ვუახლოვდებით ქალაქის ადმინისტრაციულ და კულტურულ ცენტრს. ამ ქუჩების ადგილზე ოდესღაც დრმა ხევი იყო, რომელიც ახლანდელ ლენინის მოედანს ირიბად ჰკრიდა. ეს იყო უსუფთაობისა და ნაგვის ბუდე, ხოლო მთებიდან მოვარდნილ წყალს არა ერთხელ წაუღეკავს მის ნაპირებზე გაშენებული ბაღები და ნაგებობანი. გასული საუკუნის 30-იანი წლების მიწურულში ხევი გადახურეს, ზემოდან ქუჩა მოაწყვეს, ხოლო წყალი მილით გაიყვანეს.

ლენინის
მოედანი

ქალაქის ცენტრალური მოედანი ვ. ლენინის
სახელს ატარებს. აქედან XIX ს-ის პირველ
წლებში ჩრდილოეთისა და ჩრდილო-დასავ-
ლეთის მიმართულებით, მტკვრის აღმა, და-

იწყო ზრდა და გაფართოება თბილისის ახალმა უბნებმა. მოე-
დანი დიდხანს იყო შემაკავშირებელი კვანძი ძველი და ახალი
თბილისისა. მას 1827 წლიდან, რუსეთის ჯარების მიერ ერევ-
ნის აღების აღსანიშნავად, ერევნის მოედანი უწოდეს. უკვე
XIX ს-ის 50-იან წლებში ერევნის მოედანი მთლიანად ნაგე-
ბობებით იყო შემოფარგლული. მის აღმოსავლეთის მხარეს
ჯერ კიდევ იყო შენარჩუნებული კალას ციხის ნანგრევები,
რომელიც თანდათან ერთ-ორსართულიანი აივნისანი სახლებით,
ღუქნებით, სამიკიტნოებით დაიფარა. ჩრდილოეთით ზუბალა-
შვილის სახლი იდგა, რომელშიც შემდეგ სასულიერო სემი-
ნარია გახსნეს (1952 წლიდან აქ საქართველოს სსრ ხელოვნე-
ბის მუზეუმი). სამხრეთით პოლიციის ახალი შენობა იდგა.
დასავლეთის მხარეს გამოირჩეოდა შტაბის სამსართულიანი
შენობა. მოედანი თბილისის ვაჭართა და ხელოსანთა თავშეყ-
რის ადგილი იყო. აქ იმართებოდა ცხენოსანთა ჯირითი, კვი-
რაობით ეწყობოდა ბაზრობა და მოხეტიალე ჯამბაზების წარ-
მოდგენები. მოედანი მოუკირწყლავდა იყო და წვიმის დროს მას
ტალახი ფარავდა. 1851 წელს მოედნის შუაგულში დამთავრ-
და თეატრის დიდი შენობის აგება (არქიტექტორ სკუდიერის
პროექტით). ამ ნაგებობის ქვედა სართული ეკავა ქარვასლას.
არქიტექტურაში გამოყენებული იყო რენესანსული ფორმები,
შიგნით კი მავრული დეკორაციული მოტივები იყო ნახმარი.
1874 წ. თეატრი დაიწვა. გადარჩა მხოლოდ გარე კედლები.
ხანძრის შემდეგ ნაგებობა სავაჭრო დაწესებულებებმა და-
იკავა.

მოედნის ახლანდელი ხუროთმოძღვრული ხორცშესხმა ძი-
რითადად XIX ს-ის მეორე ნახევრისაა, მაგრამ საბჭოთა
წლებში ჩატარებულმა სარეკონსტრუქციო სამუშაოებმა მას
საგრძნობლად შეუცვალეს საერთო სახე. ამჟამად ლენინის
მოედანი საბჭოთა თბილისის ადმინისტრაციული და კულტუ-
რული ცენტრის მნიშვნელოვანი ნაწილია. 1934 წელს აქ აღე-

ბულ იქნა ქარვასლის უზარმაზარი შენობა. მოედანი მოას-
ფალტდა, ზოგიერთ შენობას (მოედნის აღმოსავლეთ მხა-
რეს) დააშენეს 1—2 სართული, ხოლო ფასადები მოაწესრიგეს.
მოედანმა მიიღო თანამედროვე თბილისის შესაფერი გაბარი-
ტები და მასშტაბი.

უკანასკნელ წლებში მოედნის ხარჯზე ოდნავ გაფართოვ-
და პუშკინის სკვერი და ამით რამდენადმე გასწორდა მოედნის
ჩრდილოეთის მხარის ის შემთხვევითი კონფიგურაცია, რომე-
ლიც ჯერ კიდევ XIX ს-ის დასაწყისში წარმოიშვა. ვ. ლენინის
ძეგლის გარშემო მოეწყო სკვერი, ხოლო ტროტუარების
გასწვრივ — გაზონები.

მოედანს ტრაპეციის მოყვანილობა აქვს. მისი დიდი მხარე
სამხრეთით არის მიმართული. მოედნის რელიეფი დაქანებუ-
ლია ჩრდილო და ჩრდილო-დასავლეთისაკენ. მოედნის სივრ-
ცობრივი ღერძია თბილისის საბჭოს შენობის კოშკი და
ვ. ლენინის მონუმენტი. აღმოსავლეთიდან და დასავლეთიდან
მოედნის წითელ ხაზს საზღვრავს საცხოვრებელი და ადმინის-
ტრაციული შენობების რიგი, ჩრდილოეთიდან კი მას ემიჯნე-
ბა პუშკინის სკვერი. მოედნის ხუროთმოძღვრული ხორც-
შესხმა ჯერჯერობით ვერ ტოვებს მთლიან შთაბეჭდილებას.
ამჟამად ქართველი ხუროთმოძღვრები მუშაობენ მისი რეკონ-
სტრუქციის პროექტზე.

ვ ლ ა დ ი მ ე რ ლ ე ნ ი ნ ი ს ძ ე გ ლ ი საზეიმოდ გაიხს-
ნა 1956 წლის 21 აპრილს. სკულპტურული ფიგურის ავტორია
მოქანდაკე ვ. თოფურიძე (გ. ჯაფარიძის თანამონაწილეობით).
კვარცხლბეკის ავტორები არიან არქიტექტორები გ. მელქაძე,
შ. ყავლაშვილი, კ. ჩხეიძე და გ. ხეჩუმოვი. მონუმენტის
მთლიანი სიმაღლე 18.5 მეტრია, აქედან ფიგურა — 7.5 მეტ-
რი. კვარცხლბეკი მოპირკეთებულია წითელი უკრაინული
გრანიტით. ლენინის ფიგურა ჩამოსხმულია ბრინჯაოსაგან.

კვარცხლბეკის არქიტექტურა ოთხივე მხრიდან სიმეტრიუ-
ლია. მისი ბაზის გაფართოებული ნაწილი დანაწევრებულია
კიბეებით და პროფილებით. კვარცხლბეკის სადა, მაღალი პა-
რალელოპიპედის ვერტიკალი ზევით ოდნავ ვიწროვდება.

ლენინის ფიგურა გამოძერწილია დინამიკურ მოძრაობაში, რასაც აძლიერებს წინ გაშვებული მარჯვენა ხელი.

ლენინის ძეგლის უკან, მოედნის სამხრეთი მხარე უკავია თბილისის მშრომელთა დეპუტატების საქალაქო საბჭოს აღმასკომის შენობას. იგი აგებულია XIX ს-ის 80-იან წლებში. მესამე სართულის განაპირა ფრთები უფრო გვიანაა დამატებული. შენობა ხუროთმოძღვრულად არაა საინტერესო. ეს ერთი ნიმუშთაგანია იმ „მავრული სტილისა“, რომელიც მთელ კავკასიაში ინერგებოდა XIX ს-ის მიწურულში.

მოედნის დასავლეთი მხარის ბოლოში, რუსთაველის პროსპექტის დასაწყისთან, დგას ამიერ-კავკასიის სამხედრო ოლქის ჯარების შტაბის შენობა. მოედანზე ეს ყველაზე ძველი ნაგებობაა. მისი მშენებლობა დამთავრდა 1824 წელს. შენობის არქიტექტურული კომპოზიცია და დეტალები დამახასიათებელია ამ პერიოდში რუსეთის იმპერიის ოფიციალურ მშენებლობაში გავრცელებულ ე. წ. გვიანი კლასიციზმის სტილისათვის.

როგორც აღვნიშნეთ, მოედანს ჩრდილოეთიდან ესაზღვრება პუშკინის სკვერი. ეს პატარა სკვერი გასული საუკუნის მიწურულში იქნა გაშენებული საკვირაო ბაზრობის ტრადიციულ ადგილზე. სკვერის ჩრდილოეთ ბოლოს, პირით ხელოვნების მუზეუმის შენობისკენ, ვარდისფერ გრანიტის კვარცხლბეკზე, დგას ალექსანდრე პუშკინის ბრინჯაოს ბიუსტი. იგი დაიდგა 1892 წელს ქართველი საზოგადოების მიერ შემოწირული ფულით. ძეგლის ავტორია სკულპტორი ფ. ხოდოროვიჩი. სკვერის შუაში მოწყობილია დიდი შადრევანი.

სკვერის ჩრდილოეთით საქართველოს სსრ ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის შენობაა. იგი აშენდა გასული საუკუნის 30-იან წლებში. იქ მოთავსებული იყო სასულიერო სემინარია. 1952 წელს, სათანადო რეკონსტრუქციის შემდეგ, აქ გაიხსნა საქართველოს სსრ ხელოვნების მუზეუმი.

მუზეუმის სამსართულიანი შენობა მდებარეობს აწინდელ

კეცხოველისა და პუშკინის ქუჩებს შუა და მთავარი (ვიწრო) ფასადით მიმართულია პუშკინის სკვერისაკენ. შენობის არქიტექტურა, ისე როგორც შტაბის არქიტექტურა, ტიპიურია ამდროინდელი ოფიციალური ნაგებობებისათვის.

შენობის პირველი სართული ე. წ. „რუსტიკის“ მსგავსად არის დამუშავებული და თითქმის ნაგებობის კვარცხლბეკს წარმოადგენს. ორი ზემო სართულის ზედაპირი სრულიად გლუვია და მარტივი ჰორიზონტული სარტყელით არის გაყოფილი. ზემოთ ფასადებს მთელ სიგრძეზე აგვირგვინებს დორიული ფრიზი და თხელი კარნიზი. მთავარი ფასადის ცენტრში, შესასვლელის წინ, შენობაზე მიდგმულია ორიარუსიანი პორტიკი. ქვემოთ მასიურ რუსტიკებულ ბოძებზე დაყრდნობილი ექვსი ღია თალია. ზემოთ კი — ორი სართულის სიმაღლეზე — ფრონტონით დაგვირგვინებული ექვსი იონური სვეტი.

საქართველოს სსრ ხელოვნების მუზეუმში თავმოყრილია მრავალი ექსპონატი, როგორც ქართული, ისე ევროპული, რუსული და აღმოსავლური ხელოვნების სხვადასხვა დარგებისა. განსაკუთრებით საინტერესოა მუზეუმის სეიფი, სადაც შეიძლება თვალი გავადევნოთ ქართული ოქრომჭედლობის განვითარების ცოცხალ სურათს VIII—IX სს-დან XIX ს-მდის და ვნახოთ ქართული ტიხროვანი მინანქრის უნიკალური ნიმუშები. საგამოფენო დარბაზებში წარმოდგენილია ქართული კედლის მხატვრობის, ქვაზე და ხეზე კვეთის ნიმუშები, XVIII—XX სს. მხატვრობა, საბჭოთა ქართული მხატვრობა და სკულპტურა.

ლენინის მოედნის საერთო ზუროთმოძღვრული სახე, ისე, როგორც თბილისის სხვა ქუჩებისა და მოედნების სახე, მარტო ნაგებობათა არქიტექტურით არ ამოიწურება. აქაც ბუნება ავსებს სურათს — სამხრეთით კომკავშირის ხეივნის ჰორიზონტალი და ნარიყალას სილუეტი, დასავლეთით მამადავითის მთა, ხოლო ჩრდილოეთით რუსთაველის პროსპექტისა და პუშკინის ქუჩის პერსპექტივები.

ლენინის მოედანზე თავს იყრის ქალაქის ყველა უბნიდან მომავალი მაგისტრალეები. ქალაქის დასათვალიერებლად აქედან შეიძლება რამდენიმე მარშრუტის ამორჩევა. ჩვენ მოედან-

ზე შემოვედით სამხრეთ-დასავლეთიდან და ვიცით, რომ ამ გზით შეიძლება სალაღაკის დათვალიერება და კოჯრის შოსესკენ მოგზაურობა. სალაღაკისკენ და სალაღაკის ქედისკენ მივყავართ, აგრეთვე, ორ ურთიერთ პარალელურ, შედარებით მოკლე — ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის სახელობის — ქუჩას, რომლებიც მოედნიდან სამხრეთის მიმართულებით მიდიან. სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში იწყება ლესელიძის ქუჩა. ამ ქუჩით შეიძლება დავათვალიეროთ ქალაქის ძველი რაიონი და ორთაჭალისა და ნავთლულის დიდი რაიონები (იხ. ქვემოთ გვ. 115).

ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში თავქვე ეშვება პუშკინის ქუჩა. აქედან ბარათაშვილის ქუჩაზე, სანაპიროებზე, ქალაქის მარცხენა ნაპირზე და ავლაბარში მიმავალი უმოკლესი გზაა.

ჩვენ კი გავყვებით ქალაქის მთავარ მაგისტრალს, რომელიც ლენინის მოედნის ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში, შტაბის შენობასთან იწყება.

ეს არის ქალაქის ცენტრალური, ყველაზე რუსთაველის ლამაზი, ქუჩა. იგი წარმოიშვა XIX ს-ის პირპროსპექტი ველ ნახევარში ე. წ. „სარუსეთო გზის“ ადგილზე, თბილისის ახალი უბნების ჩრდილო-დასავლეთით ზრდასთან ერთად. მას რევოლუციამდე გოლოვინის სახელი ერქვა. უკვე XIX ს-ის 50-იან წლებში პროსპექტს ჩამოყალიბებული ხუროთმოძღვრული იერი ჰქონდა. ყველაზე დამთავრებული სახე გოლოვინის პროსპექტის იმ მონაკვეთს ჰქონდა, რომელიც ახლანდელ პიონერთა სასახლის ირგვლივ მდებარეობდა. აქ პროსპექტზე ჯერ კიდევ XIX ს-ის დასაწყისში აშენდა მეფისნაცვლის სასახლე, 30-იან წლებში კი გიმნაზია (ამჟამად I სკოლა). აქვე გამოდიოდა ოფიციალური დანიშნულების ნაგებობები: ჰაუპტვახტი, არსენალი, კეთილშობილთა საკრებულო. დღევანდელი ქვაშვეთის ეკლესიის ადგილზე ძველი ეკლესია იდგა. სასახლის წინ მოედანი იყო, რომელიც პირველ რიგში კეთილმოიწყო. აქ იმართებოდა ჯირითი, ჯარების აღლუმი, ფეიერვერკი. აქედან აცილებდნენ და ხვდებოდნენ ჯარს, ატარებდნენ ტყვეებს, გამოაფენდნენ რუსი ჯარის მიერ ოსმალეთთან ომში მოპოვებულ ალაფს. ამ მო-

ნაკვეთიდან პროსპექტი ორივე მხარეს თანდათანობით შენდებოდა 1-2 სართულიანი, იშვიათად 3-სართულიანი საცხოვრებელი სახლებით. გოლოვინის პროსპექტი „მოსკოვის საყარაულომდე“ გრძელდებოდა (ამჟამად რუსთაველის მოედნის მშპლობლად). იქით უკვე ქალაქის გარეუბანი ვერე იწყებოდა.

ახლა პროსპექტის გასწვრივ მოთავსებულია საბჭოთა საქართველოს სახელმწიფო მმართველობის უმაღლესი ორგანოები, თეატრები, სასწავლო-სამეცნიერო და სამუზეუმო დაწესებულებანი.

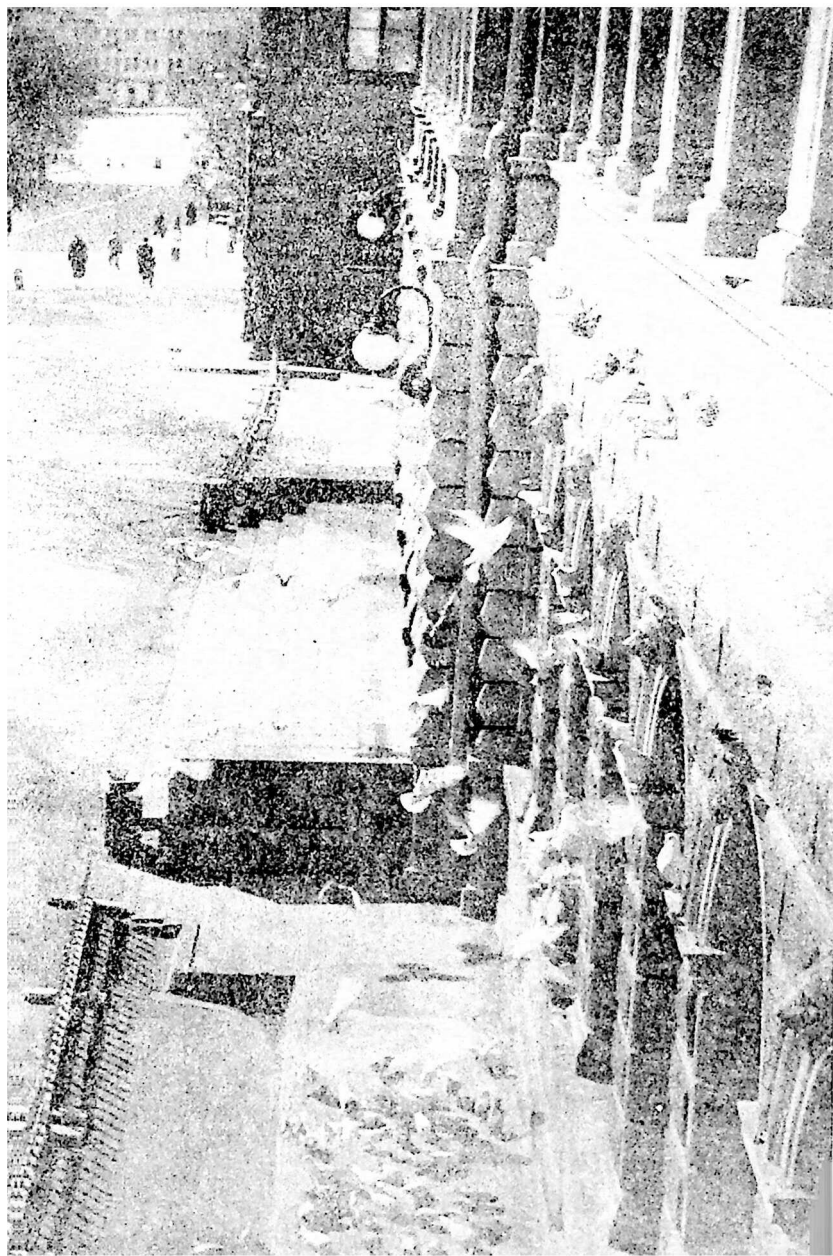
რუსთაველის პროსპექტზე ეწყობა ქართველი ხალხის საღმრთაღმწიფო დემონსტრაციები.

საღამოს პროსპექტი თბილისელთა ტრადიციული სასეირნო ადგილია.

პროსპექტი თავიდან ბოლომდის სწორ ხაზს არ მიჰყვება. დაახლოებით შუა წელში ქუჩა ოდნავ უხვევს, მაგრამ მისი პერსპექტივი არ იკეტება, არ ტყდება. თვალი ნელა მიჰყვება ნაგებობათა რიგს. ამიტომ თითქმის ყოველი შენობა მეტ-ნაკლებად მონაწილეობს ქუჩის საერთო ანსამბლში. რუსთაველის პროსპექტის გეგმის აღნიშნული თავისებურება ბუნებრივი პირობებით, რელიეფით იყო ნაკარნახევი. რელიეფის გონიერმა გამოყენებამ კი გაამდიდრა ქუჩის არქიტექტურა, განუმეორებელი ეშხი და თავისებურება მიანიჭა მის ანსამბლს.

პროსპექტის ხუროთმოძღვრება, რომელიც ძირითადად XIX და XX სს. მიჯნაზე აგებულ სახლებისაგან შედგება, სტილისტიკურად და მხატვრულად არ წარმოადგენს ერთიან სრულფასოვან სურათს (ეს საერთოდ დამახასიათებელია ამ პერიოდის არქიტექტურისათვის ყველა ქვეყანაში). მაგრამ პროსპექტზე არსებული მონუმენტური შენობები აგებულია მაღალი პროფესიული და სამშენებლო კულტურით. მეტად გაამდიდრა ქალაქის მთავარი მაგისტრალის ხუროთმოძღვრება საბჭოთა წლებში აგებულმა დიდმა შენობებმა — საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმმა, მთავრობის სასახლემ, მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის ფილიალმა.

პროსპექტი მწვანეშია ჩაფლული. ორივე ფართო ტროტუარის გაყოლებით დარგულია ქადრის ხშირფოთლიანი ხეები





და მოწყობილია გაზონები. ხეების მაღალი ვარჯები ზოგჯერ მთლიანად ფარავს ქუჩის განაშენიანებას და თავისებურ კოლორიტს ანიჭებს რუსთაველის პროსპექტს.

ქუჩის სამხრეთ-დასავლეთი მხარე უწყვეტ ზოლად არის განაშენიანებული. მხოლოდ მთავრობის სასახლის ახლო მონაკვეთზე ფართოვდება ქუჩა. სახლების ამ მთლიან ზოლში პროსპექტის პერპენდიკულარული განივი ქუჩების საშუალებით იხსნება ხედი მამადავითის მთაზე, რაც აცოცხლებს და ამდიდრებს თვით პროსპექტის არქიტექტურასაც. ჩრდილო-აღმოსავლეთის მხარე კი უფრო თავისუფლადაა განაშენიანებული. ქვაშვეთის ეკლესიისა და მხატვართა გალერეის ნაგებობები გამოყოფილია და ცალკე დგანან კომუნარების ბაღში. ასევე ფართო სკვერში ცალკე დგას ოპერის თეატრის შენობა. ამ ნაგებობების, ბაღებისა და განივი ქუჩების იქით, პროსპექტის ღინებაში ხშირად იჭრება ქალაქის მარცხენა ნაპირის შორეული ხედები.

რუსთაველის პროსპექტი დილით მყუდროა, მიყუჩებული. ამომავალი მზე განივი ქუჩებიდან შემოდის და ხშირ ზოლებად ჭრის დაჩრდილულ ქვაფენილს. ხოლო დღისით და, განსაკუთრებით, საღამოს, გვიან ღამემდის, გაცოცხლებულია მანქანების სრიალით, ლამპიონებისა და ვიტრინების ციმციმით, ადამიანების ფუსფუსით; იგი ცოცხლობს თანამედროვე ქალაქის ცენტრალური მაგისტრალის სისხლსავსე ცხოვრებით.

პირველი ნაგებობა, რომელიც პროსპექტზე შესვლის დროს იქცევს ყურადღებას, დიდი საცხოვრებელი სახლია. მისი ვიწრო ფასადი ლენინის მოედანზეც გადის. აქედან შენობა გაკიმულია ნატო ვაჩნაძის ქუჩისა და პროსპექტის კუთხემდის, სადაც ფასადს ნახევრადწრიული მოყვანილობა აქვს (ავტორები: არქიტექტორები მ. მელია, არჩ. ქურდიანი და ს. ყუბანეიშვილი. მშენებლობა დამთავრდა 1939 წელს). საცხოვრებელი სახლის აშენებამდის პროსპექტის ეს მონაკვეთი ძალზე ვიწრო იყო. ე. წ. ქამოანთ ეკლესიის აღებისა და ორი დაძველებული საცხოვრებელი სახლის დანგრევის შემდეგ, შეიქმნა შესაძლებლობა, რომ ქუჩა საგრძნობლად გაფართოებულიყო. შენობის გაფორმებისათვის გა-

მოყენებულია კლასიკური ხუროთმოძღვრებისათვის დამატა-
სიათებელი დეტალები და კომპოზიციური ხერხები. მისი არ-
ქიტექტურა სიმშრალის და ზედმეტი პომპეზურობის ნიშანს
ატარებს.

ამ ნაგებობის პირდაპირ, პროსპექტის მარცხენა მხარეს,
ერთი საკმაოდ გრძელი 2-3 სართულიანი შენობაა (რუხ-
თაველის პრ. № 1), რომელიც უმეტესად სავაჭრო დაწე-
სებულებებს უჭირავს. საინტერესოა მისი შუა სამსართულიანი
ნაწილი, რომელიც გასული საუკუნის 30-40-იან წლებშია
აგებული. წინათ ეს ნაწილი რუსული კლასიციზმის სტილის
ნიშნებს ატარებდა, მაგრამ XIX ს-ის მეორე ნახევარში გა-
დაკეთების შემდეგ სტილის წინანდელი ერთიანობა შებლა-
ლულია.

ამ შენობაში 1847 წლიდან მოთავსებული იყო ამიერ-კავ-
კასიის სავაჭრო დეპოს მთავარი კანტორა და მანუფაქტურუ-
ლი საქონლის მაღაზია. ეს თავის დროზე თბილისში იყო პირ-
ველი ევროპულად გაწყობილი დიდი სავაჭრო დაწესებუ-
ლება.

1856 წელს დამთავრდა ამ ნაგებობის ორივე მხარეს ორ-
სართულიანი ფლიგელების მიშენება. მარჯვენა ფლიგელს
შერჩენილი აქვს პირვანდელი სახე — მეორე სართულზე დი-
დი, შეწყვილებული ფანჯრების რიგში. მარცხენა ფლიგელს
კი მოდერნული არქიტექტურის ყაიდაზე გადაკეთების კვალი
ატყვია. ცენტრში მოწყობილი შესასვლელით შევდივართ
ეზოში. აქ ჯერ კიდევ გადარჩენილია ძველი ტოსკანური კო-
ლონადის ნაწილი, რომლის მიხედვითაც შეიძლება წარმოვიდგი-
ნოთ, რა სახე უნდა ჰქონოდა ეზოს თავდაპირველად. ეზოს
სიღრმეში ა. გრიბოედოვის სახელობის რუსუ-
ლი დრამატული თეატრის შენობაა, ხოლო
მარჯვნივ ფართო კიბეებით ილია ჭავჭავაძის სახელობის მე-
დიცინის მუშაკთა პროფსაბჭოს კულტუ-
რის სახლში შეიძლება მოხვედრა. რევოლუციამდე თე-
ატრისა და კლუბის სადგომებში ე. წ. ქართული კლუბი იყო
მოთავსებული.

ამ შენობის გასწვრივ, ცოტა მოშორებით, იქ სადაც პროს-

პექტი ფართოვდება, ქუჩის პირზე ბალი გამოდის, ხოლო ოდნავ შემალლებულზე ორსართულიანი, ცალკე მდგომი, შენობა ჩანს. ეს არის თბილისის პიონერთა და მოსწავლეთა სასახლე და სასახლის ბაღი. აქ წინათ რუსეთის მეფისნაცვლის სასახლე იყო. საქართველოში რუსული ხელისუფლების დამყარებისთანავე, 1802 წ. სწორედ აქ აშენდა რუსეთის მთავრობის უმაღლესი წარმომადგენლის — მთავარმმართველის — სახლი. 1807 წელს თავდაპირველი სახლის ნაცვლად უფრო მოზრდილი სასახლე ააგეს. მომდევნო წლებში მას კიდევ მნიშვნელოვნად უცვალეს სახე. XIX ს-ის ათიანი წლების მიწურულიდან სამოციან წლებამდის აქ იდგა ტოსკანური კოლონადითა, ფრონტონითა და ალეგორიული სკულპტურული ფიგურებით შემკული სასახლე — ერთი ყველაზე დამახასიათებელი ნიმუშთაგანი ოფიციალური კლასიციური არქიტექტურისა.

1865 — 1868 წლებში სასახლე კიდევ ერთხელ გადააკეთეს ძირფესვიანად და დიდად გააფართოეს არქიტექტორ ოტო სიმონსონის პროექტით. ნაგებობამ ამ სახით მოაღწია დღევანდლამდის.

შენობა ქუჩის ხაზიდან უკან არის დაწეული და ქუჩის სავალი ნაწილის დონიდან მაღლა დგას. მის შესასვლელთან პანდუსით და კიბეებით მივლივართ. სასახლის წინ ტროტუარს ხეებისა და გაზონების ორი რიგი მიჰყვება.

ფასადის მთავარი არქიტექტურული თემა — ორი, ერთმანეთზე შედგმული, ღია თაღედი-ლოჯია, რომელიც თითქმის მთელ ფასადს გასდევს. ცენტრალური ნაწილი ხაზგასმულია. აქ პირველ სართულში ისევ ღია თაღედი, საიდანაც შევდივართ მთავარ ვესტიბიულში, მეორეში კი ხუთი მაღალი თაღოვანი ფანჯარაა. ფასადის ბოლოები გამოყოფილია ოდნავ წინგამოწეული შვერილებით, რომლებშიაც მოწყობილია შესასვლელები. აქედან თეთრი მარმარილოს კიბეებით შევდივართ სასახლის სადგომებში.

ფასადთა საერთო აღნაგობაში, ცალკეულ დეტალებში შემოქმედებითად არის გამოყენებული რენესანსული მოტივები. საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემ-

დეგ აქ მოთავსებული იყო რესპუბლიკის უმაღლესი პარტი-
ული და საბჭოთა ორგანოები. 1941 წლის 2 მაისს, კაპიტა-
ლური შეკეთებისა და შიგა სადგომების გადაკეთების შემ-
დეგ, საზეიმოდ გაიხსნა პიონერთა და მოსწავლეთა სასახლე.

ახლა აქ სხვადასხვა ლაბორატორიებში, სათამაშო და
საცეკვაო ოთახებში, სარკეებიან დარბაზში, ბიბლიოთეკასა და
საუკუნოვან ბალის ჩრდილში — სწავლობენ, ისვენებენ, თამა-
შობენ თბილისელი პატარები.

სასახლის მშენებელი ბალი ქართველ მეფეთა ბალების
ნარჩენია, რომელიც გადაკეთებულ და განახლებულ იქნა გა-
სულ საუკუნეს. 1953 წელს, არქიტექტორების ო. კალანდა-
რიშვილისა და დ. მორბედაძის პროექტით, ბაღს გაუკეთდა
ლითონის მაღალი აყურული გალავანი.

პიონერთა და მოსწავლეთა სასახლის პირდაპირ ყურადღე-
ბას იპყრობს დიდი, ფართოდ გაშლილი, ღია ფერის შენობა:
სიმონ ჯანაშიას სახელობის ს ა ქ ა რ თ ე ე ლ ო ს ს ა ხ ე ლ მ-
წ ი ფ ო მ უ ზ ე უ მ ი. შენობის ფასადების ავტორია არქი-
ტექტორი ნ. სევეროვი, რომლის პროექტი მიღებულ იქნა
კონკურსის შედეგად. ამ შენობის აგება ჯერ კიდევ რევოლუ-
ციამდე დაიწყეს და მისი ჩონჩხი მთლიანად მზად იყო კიდევ.
მაშინ ნაგებობის გაფორმება გადაწყვეტილი იყო ირანულ
ყაიდაზე. ცენტრალური შესასვლელი უნდა „დამშვენებულია“
ორ მინარეტს. შენობის დამთავრებისას მინარეტები მოიხსნა,
მაგრამ კედლის არსებული დანაწილება უცვლელი დარჩა.
არქიტექტორმა მაინც შეძლო სრულიად ახლებური სახე მიე-
ცა მუზეუმის შენობისათვის. საამისოდ მან შემოქმედებითად
გამოიყენა ძველი ქართული ხუროთმოძღვრული ელემენტები
და კომპოზიციური ხერხები. შენობა დამთავრდა 1929 წელს.

ფასადის ძირითადი დამანაწევრებელი ელემენტებია ცენტ-
რალური და ორი გვერდითი, ფასადის კიდეებიდან ოდნავ და-
შორებული, შეერილი. ეს ნაწილები სიმაღლითაც გამოიყოფა.
შუა რიზალიტი (შვერილი), რომელიც მთავარი ელემენტია
ფასადზე, შედგება სამი, კედლისსვეტებით შემოფარგლული,
თალისაგან, რომელთაგან შუა უფრო მაღალი და განიერია. აქ
მთავარი სადარბაზო შესასვლელია. გვერდის რიზალიტები იმა-

ვე მოტივით არის დამუშავებული, მხოლოდ აქ თითო თაღია. შვერილებს შორის კედლებს მიჰყვება დეკორატიული თაღედი, რომელიც, რიზალიტების თაღებთან ერთად, ქმნის ფასადის შემაკავშირებელ ერთიან მწყკრევს. მესამე სართულის დარბაზები გადახურვაში მოწყობილი საშუქებით ნათდება. ფასადზე ძუნწადაა გამოყენებული ქართული ჩუქურთმის მოტივები, რომელთა სახეები და მასშტაბი კარგადაა შეფარდებული ფასადის საერთო სახესთან.

ბუნებრივი თეთრი ქვა გამოყენებულია მხოლოდ ფასადის უმთავრესი ელემენტების მოსაპირკეთებლად. სხვა ნაწილები შელესილია ღია რუხ ფერად. გვერდის ფასადები სავსებით საღია.

მუზეუმის საგამოფენო დარბაზები განლაგებულია მთავარი ვესტიბიულისა და კიბის ორსავე მხარეს. მესამე სართულზე ასვლისას, მარცხნივ, ყურადღებას იპყრობს კედელზე დახატული პანო საქართველოში რევოლუციური მოძრაობის თემაზე, შესრულებული გამოჩენილი მხატვრის ე. ლანსერეს მიერ.

საქართველოს მუზეუმი თავდაპირველად ჩამოყალიბდა კავკასიის მუზეუმის სახელწოდებით ჯერ კიდევ 1852 წელს. 1919 წლიდან მას ეწოდება საქართველოს მუზეუმი. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ჩამოყალიბების შემდეგ, იგი აკადემიის სისტემაშია. ეს კომპლექსური დაწესებულებაა: აქ არის როგორც საზოგადოებრივ მეცნიერებათა, ისე საბუნებისმეტყველო დარგების განყოფილებები, ლაბორატორიები, კაბინეტები. მუზეუმში თავმოყრილია 800 ათასამდე მნიშვნელოვანი ექსპონატი.

წინაფეოდალური ფორმაციების განყოფილებაში დაგროვილია არქეოლოგიური მასალები პალეოლითიდან მოყოლებული ჩ. წ. V ს-მდე. მრავალ სხვა ექსპონატთა შორის, აქ არის თრიალეთში, სამთავროში, არმაზისხევში აღმოჩენილი ოქრომკედლობის ნიმუშები, საქართველოში აღმოჩენილი გლიპტიკური ძეგლების კოლექცია და სხვ.

ფეოდალური ხანის განყოფილებაში წარმოდგენილია შუასაუკუნეთა ნაქალაქარების გათხრის მასალები; ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლები (მათ შორის უძველესი შენახული ქართუ-

ლი წარწერა ბოლნისის სიონიდან — V ს-სა); კავკასიური, ახლო აღმოსავლეთის ხალხებისა და საქართველოს იარაღის, კერამიკული ქურჭლის, ქსოვილების, ტანსაცმლის, ხალიჩებისა და ფარდაგების ძვირფასი კოლექციები; ეთნოგრაფიულ კოლექციებში წარმოდგენილია ძველი ქართული ხალხური საცხოვრებელი სახლი — „დარბაზი“, სამეურნეო ნაგებობანი, ხეზე კვეთის ნიმუშები. მდიდარია ნუმისმატიკური კოლექცია. აქ არის: „კოლხური თეთრი“, ქართული მონეტები ჩ. წ. VI ს-დან XX ს-ის დასაწყისამდის და, აგრეთვე, ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებისა და ძველი რომაული მონეტები. მუზეუმში ინახება ძველი ქართული ხელნაწერების უმდიდრესი კოლექცია, რომელიც ამჟამად ეკუთვნის საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერების ინსტიტუტს. ამ კოლექციაში არის თბილისის უძველესი (შემორჩენილი) გეგმა შედგენილი ვახუშტი ბატონიშვილის მიერ 1735 წ.

განსაკუთრებით მდიდარია მუზეუმის სეიფი, სადაც ინახება ცნობილი „ახალგორის განძი“ (ძ. წ. VI—IV სს), თრიალეთის, არმაზისხევის ერისთავთა სამარხების, ვანის, კლდეეთის გათხრების დროს აღმოჩენილი ოქრომჭედლობის უნიკალური ნიმუშები, რომლებიც თარიღდება II ათასწლეულის შუახანიდან ვიდრე ჩ. წ. პირველ საუკუნეებამდის.

სპეციალური კაბინეტი ინახავს, სწავლობს და გამოსაცემად ამზადებს გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსის ივანე ჯავახიშვილის მეცნიერულ ნაშრომებს.

საინტერესო ნიმუშებია გეოლოგიურ, ბოტანიკურ და ზოოლოგიურ კოლექციებში; ხოლო ქიმიურ-სარესტავრაციო კაბინეტი მუშაობას ატარებს ძველი ქართული მეტალურგიის საკითხების შესასწავლად.

მუზეუმის კაპიტალისტური და საბჭოთა პერიოდების განყოფილებაში თავმოყრილია ბევრი საინტერესო მასალა საქართველოსა და კავკასიის ახალი და საბჭოური პერიოდის ისტორიის შესასწავლად.

რუსთაველის პროსპექტის პარალელურ — კეცხოველის ქუჩაზე მდებარეობს ხუროთმოძღვრულად საინტერესო ნაგე-

ბოზა — კარლ მარქსის სახელობის საქართველოს სახელმწიფო რესპუბლიკური ბიბლიოთეკა. ნატო ვაჩნაძისა და კეცხოველის ქუჩის კუთხეში დგას თეთრი ქვით მოპირკეთებული ნაგებობა, რომლის კუთხეშიც კოშკია აღმართული. ეს არის ყოფილი სათავადაზნაურო საადგილ-მამულო ბანკის შენობა. იგი ააშენეს XX ს-ის ათიან წლებში არქიტექტორ ა. კალგინისა და მხატვარ ჰ. ჰრინევსკის პროექტით, რომელიც მიღებულ იქნა კონკურსის შედეგად. კონკურსის პირობაში სპეციალურად იყო აღნიშნული, რომ ნაგებობას ქართული ნაციონალური იერი უნდა ჰქონოდა. ეს იმ დროისათვის მეტად საინტერესო მოვლენა იყო.

შენობის ფასადებში მარჯვედაა გამოყენებული: თაღოვანი გალერია, საიდანაც მთავარი შესასვლელია მოწყობილი, ზემო სართულის ღია ტერასა (ნ. ვაჩნაძის ქუჩის მხრივ), დიდი დარბაზის მაღალი სამმაგი თაღოვანი სარკმელი, თვით კოშკი, რომელიც ნაგებობის უმთავრეს აქცენტს შეადგენს. ამ ტრადიციულ ელემენტთა უძრავლესობა აქ ფუნქციურად გააზრებული და გამართლებულია. შენობის ფასადები უხვადაა მორთული ძველი ქართული ჩუქურთმებით, რაც შენობას ისტორიული სტილიზაციის ბეჭედს ასვამს. მაგრამ ჩუქურთმა აქ დიდი სიყვარულითა და მკაცრი გემოვნებითაა გამოყენებული. ეს მოტივები აეტორებმა თვით გადმოიღეს ქართული ძეგლების აზომვა-შესწავლის დროს, ბევრი კი თვითონაც ახლებურად დახატეს (სვეტისთავეები, წვიმსადენები და სხვ.).

მორთულობას შიგნითაც დიდი ადგილი უჭირავს (მარმარილოს კიბის მოაჯირი, I სართულის დარბაზის სვეტები, პლაფონების მხატვრობა და სხვ.). მთავარი შესასვლელი კარიც ძველი ქართული ნიმუშების მიხედვითაა გაკეთებული: იგი ხისაა, ერთიანად მოჩუქურთმებული იმის მსგავსად, როგორც X ს-ის ქართული ტაძრების კარებს აჩუქურთმებდნენ.

ამჟამად ბიბლიოთეკას დათმობილი აქვს, აგრეთვე, მის გვერდით მდებარე შენობა (ყოფ. ვოლგა-კამის ბანკისა), აგებული ნეოკლასიციზმის სტილით 1915 წელს. ||

რესპუბლიკური ბიბლიოთეკა საქართველოს ყველაზე დიდი წიგნსაცავია. აქ თავმოყრილია 2 მილიონზე მეტი მხატვ-

რული, პოლიტიკური და სპეციალური მეცნიერული წიგნი. დიდი ღირებულება აქვს ბიბლიოთეკაში დაგროვილ უძველეს ხელთნაწერ და ძველ ნაბეჭდ წიგნებს. აქ ინახება 1629 წელს ქალაქ რომში გამოცემული პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნი „ქართულ-იტალიური ლექსიკონი“, შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი ვახტანგისეული სტამბური გამოცემა 1712 წლისა და სხვ.

დავბრუნდეთ რუსთაველის პროსპექტზე. პროსპექტისა და ფურცელაძის ქუჩის კუთხეში, საქართველოს სახელმწიფო იუზეუმის მხარეს, აღმართულია შოთა რუსთაველის სახელობის კინო-თეატრი, რომლის მშენებლობა დამთავრდა 1939 წელს. პროექტის ავტორია არქიტექტორი ნ. სევეროვი.

ეს ის ადგილია, სადაც გასულ საუკუნეს იდგა რუსული კლასიციზმის სტილით აგებული ჰაუპტგახტის შენობა, ხოლო მის უკან — XIX ს-ის 50-იან წლებში აგებული კალოუზნის პატარა ეკლესია. ძველად ქალაქის ეს ნაწილი, ე. ი. ახლანდელ ნატო ვაჩნაძის, კეცხოველისა და ჯორჯაძის ქუჩებს შორის მოქცეული ადგილი, კალოუზნად იყო წოდებული. აქ მოწყობილ კალოებზე ლეწავდნენ გარეუბნის ყანებში მოწეულ პურს.

ხალხური გადმოცემით, თემურლენგის ურდოებმა, თბილისის აკლესიის დროს, ამ კალოებზე მოუყარეს თავი ქალაქელ ბავშვებს და გადათელეს ცხენის ჩლიქებით. მათი ხსოვნის აღსანიშნავად იყო აგებული კალოუზნის ეკლესია.

კინო-თეატრი ოთხსართულიანია, შეღესილია და შეღებილია ყვითლად. პირველი სართული მოპირკეთებულია რუხი ბაზალტით და დამუშავებულია რუსტიკით. რუსთაველის პროსპექტზე გამომავალი ფასადის ცენტრალური ნაწილის ზემო სამი სართული მთლიანად უჭირავს ფოიეების მინის დიდ კარებს. ეს თითქოს ერთიანი დიდი ვიტრაჟია. ვიტრაჟის ორივე მხარეს ყრუ კედლებია, რომლებსაც ამშვენებს ოთხი სკულპტურა (ავტორი: მოქანდაკე ვ. თოფურიძე). ასევეა გაფორმებული ფურცელაძის ქუჩის ფასადი, მხოლოდ აქ ერთი სკულპტურა დგას (ავტორი: მოქანდაკე შ. მიქატაძე).

კინო-თეატრისათვის განკუთვნილი განაშენიანების პატა-

რა მონაკვეთი მაქსიმალურადაა გამოყენებული. შესასვლელი პროსპექტის მხრიდანაა. შენობის წინა ნაწილი უჭირავს— ქვემოთ ვესტიბიულს, ზემოთ ფოიეებს, სილრმეში კი ქვემოთ დიდი პოლია (ახლა საკონცერტო დარბაზად გამოყენებული); მის თავზე კი თვით დარბაზი.

დარბაზში, რომელშიაც პარტერი და ორი იარუსია, ეტევა 1100 მაყურებელი. მახვილგონივრულად არის მოწყობილი დარბაზის განტვირთვა: დარბაზი ოთხი დამოუკიდებელი კიბით სწრაფად იცლება — გამსვლელთა ურთიერთ გადამკვეთი ნაკადების გარეშე. კინო-თეატრის არქიტექტურაში თავისუფალი ინტერპრეტაციითაა გამოყენებული კლასიკური ხუროთმოძღვრების მოტივები და ხერხები.

პროსპექტის დანარჩენი მონაკვეთი ფურცელადის და ჯორჯადის ქუჩებს შორის, კინო-თეატრის გვერდით, უჭირავს სასტუმრო „ინტურისტის“ სამსართულიან შენობას, აგებულს გასული საუკუნის სამოცდაათიან წლებში.

ჯერ კიდევ ვ. ლენინის მოედნიდან პროსპექტის მარცხენა მხარეს ყურადღებას იპყრობს საქართველოს სსრ მთავრობის სახლის მონუმენტური შენობა. მას უკავია დიდი კვარტალი შიო ჩიტაძის, ქიქინაძისა და, სამხრეთ-დასავლეთით, პროსპექტის პარალელურ ათარბეგოვის ქუჩებს შორის. მთავრობის სახლი პროსპექტის წითელი ხაზიდან დაშორებით დგას. მის წინ მოწყობილია მწვანე პარტერი, საზეიმო კიბეები და მისასვლელები. ათარბეგოვის ქუჩისა და პროსპექტის დონეებს შორის საკმაოდ დიდი განსხვავებაა. ამიტომ სახლი და მისი შიგნითა ეზოები ტერასებად ეშვება პროსპექტისაკენ.

მთავრობის სახლის ხუროთმოძღვრება ქართული საბჭოთა არქიტექტურის თვალსაჩინო ნიმუშია.

ადგილი, სადაც ამჟამად მთავრობის სახლის უკანა კორპუსია აგებული, 1816 წლიდან არსენალის შენობას ეჭირა. ხოლო ქვედა ტერასაზე დიდი მოედანი იყო (გუნების მოედნად წოდებული). 1870 წელს გუნების მოედანზე საფუძველი ჩაეყარა კავკასიის არმიის ტაძარს, რომელიც ააგეს მეფის რუსეთის მიერ მთელი კავკასიის დამორჩილების აღსანიშნავად.

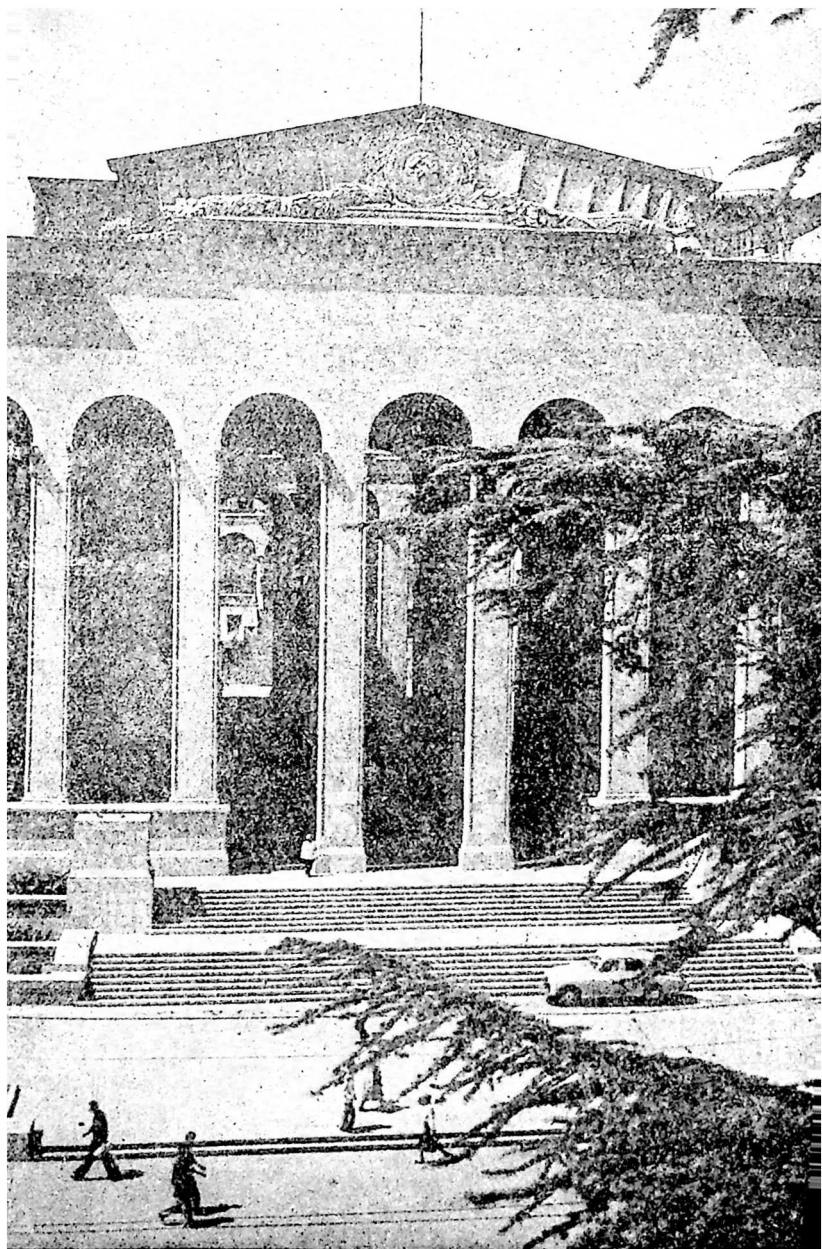
ტაძრის არქიტექტურა წარმოადგენდა ბიზანტიური „სტილის“ მიბაძვას. მოცულობითა და სიმაღლით სამხედრო ტაძარი გამოირჩეოდა ცენტრალური ქუჩის განაშენიანებაში, მაგრამ მისი არქიტექტურა მეტად ულახათო და უხეში იყო. სწორედ ამ ადგილზე გადაწყდა მთავრობის სასახლის აგება. 1932 წელს გამოცხადდა კონკურსი პროექტის შესადგენად. თვით კონკურსი და დაპროექტება, რომელიც რაძდენიმე ეტაპად მიმდინარეობდა, მნიშვნელოვანი იყო ქართული საბჭოთა არქიტექტურის განვითარებისათვის. სწორედ ამ დროს ხდებოდა კონსტრუქტივიზმის მავნე გავლენების დაძლევა, კონკურსის მონაწილენი ცდილობდნენ უფრო თამამად გამოეყენებინათ ეროვნული ფორმები. კონკურსმა გამოავლინა რესპუბლიკის ახალგაზრდა არქიტექტორთა მნიშვნელოვანი ძალები. კონკურსის შედეგად მიღებული პროექტი ნაწილობრივ განხორციელდა. აშენდა მარტო ზედა კორპუსი, ხოლო წინა კორპუსის დასაპროექტებლად 1946 წელს კვლავ გამოცხადდა ახალი კონკურსი.

ზედა კორპუსის მშენებლობა დამთავრდა 1938 წელს. მისი ავტორია არქ. ვ. კოკორინი (არქ. გ. ლეჟავას მონაწილეობით). ქვედა კორპუსის ავტორები არიან არქიტექტორები: ვ. კოკორინი და გ. ლეჟავა (არქიტექტორ ვ. ნასარიძის მონაწილეობით). ამ კორპუსის მშენებლობა 1953 წელს დამთავრდა.

ამ ორი კორპუსის არქიტექტურაში იგრძნობა განსხვავება, რაც ნათლად ახასიათებს ქართული საბჭოთა არქიტექტურის განვითარების ორ სხვადასხვა ეტაპს.

მთავრობის სასახლის ზედა კორპუსის დამახასიათებელია მოხერხებული გეგმა, ფასადთა სადა დამუშავება, ნაციონალური მოტივების გამოყენების ცდა. განსაკუთრებით კარგია ფასადი შიო ჩიტაძის ქუჩიდან, გაცოცხლებული მეორე სართულის ღია თაღოვანი ლოჯიით. მაგრამ ამ კორპუსში, ცალკეულ ფასადთა და დეტალების დამუშავებაში, იგრძნობა სქემატიზმის კვალიც, განსხვავებულ სტილისტიკურ ელემენტთა შეთავსებაც.

ქვედა კორპუსის არქიტექტურა გამოირჩევა გეგმისა და





ფასადის ნათელი და მკაფიო კომპოზიციით, ქართული ეროვნული ხუროთმოძღვრების მდიდარი ტრადიციების გააზრებული გამოყენებით, დეტალის კულტურით.

მთელი კომპლექსის კომპოზიციური ღერძია გამჭოლი პროპილეები, რომლებიც კიბეებით, ტერასებითა და შადრევანებით გრძელდება პროსპექტიდან ათარბეგოვის ქუჩამდის.

მთავარ კორპუსში მოთავსებულია ორი დაწესებულება: მარცხენა ნაწილში საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭო, მარჯვნივ — საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭო, რომლის სხდომათა დარბაზი 920 კაცს იტევს. ეს ორი ბირთვი დამოუკიდებელია, მაგრამ, იმავე დროს მათ შორის მჭიდრო კავშირი მყარდება V სართულში გადასასვლელის საშუალებით. დაწესებულებების ორივე ჯგუფისათვის გეგმის ერთიანი პრინციპია შერჩეული — ჯგუფის კომპოზიციური ბირთვია ოთხკუთხი ვესტიბიული, რომლის პერიმეტრის გარშემო განლაგებულია სამუშაო სადგომები და კიბეები. მინისტრთა საბჭოს ვესტიბიული ხუთი სართულის სიმაღლისაა, ხოლო უმაღლესი საბჭოსი — სამი სართულისა. მის ზემოთ ორი სართულის სიმაღლეზე მოწყობილია სხდომათა დარბაზი. მინისტრთა საბჭოს ვესტიბიულის და უმაღლესი საბჭოს სხდომათა დარბაზის განათება ხდება ჰერში მოწყობილი მინის დიდი ფანრების საშუალებით. ვესტიბიულები და სადგომები სხვადასხვაგვარადაა დამუშავებული, მათი დანიშნულების მიხედვით.

რუსთაველის პროსპექტისაკენ მიმართული მთავარი ფასადის ძირითად თემას წარმოადგენს მონუმენტური თაღი, რომელიც კურსების რუხი ტეშენიტის მაღალ ცოკოლზე დგას. ფასადი მოპირკეთებულია ბოლნისის ოქროსფერი ტუფით.

საინტერესოა პროპილეების შიგნით მდებარე პატარა ეზოს არქიტექტურა, განსაკუთრებით მინისტრთა საბჭოსა და უმაღლეს საბჭოს შესასვლელები, რომლებიც სხვადასხვაგვარადაა მორთული ეკლარის ქვით ნაკვეთი ჩუქურთმებით. მორთულობის საფუძვლად ქველი ქართული ხუროთმოძღვრებისა და ჩუქურთმის მოტივებია აღებული, მაგრამ როგორც პორტალთა კომპოზიცია, ისე სამკაულები თავისუფლადაა გადამუშავებული ახალი ამოცანის შესაბამისად.

ფასადის ფერადოვნება და მასშტაბი, ფორმათა სიმკაცრე და მონუმენტურობა, შენობის ცენტრში მოწყობილი ფართო კიბეები, ტერასები და დამაგვირგვინებელი რელიეფური ფრონტონი — მთავრობის სახლს საზეიმო იერს ანიჭებენ.

ამ სახლის ზემოთ, შიო ჩიტაძისა და ძერჟინსკის ქუჩების მარცხენა კუთხეში, დგას ადმინისტრაციული სახლი — საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის შენობა. მისი ფასადი თუმც უშუალოდ არ გამოდის პროსპექტზე, მაგრამ აქტიურადაა „ჩართული“ მთავრობის სახლის ახლომდებარე ანსამბლში. შენობა აგებულია არქიტექტორ ნ. სევეროვის პროექტით. მისი მშენებლობა დამთავრდა 1930 წელს. სადა, საქმიანი იერის ფასადი შორიდან იპყრობს ყურადღებას. ნაგებობის მასების დინამიკური კომპოზიცია კარგად არის შენამებული რელიეფთან. ფასადების წყნარი, პორიზონტული დანაწილება ხაზს უსვამს და აწონასწორებს კომპოზიციას. განსაკუთრებით კარგადაა მხატვრულად და ფუნქციური თვალსაზრისით მოფიქრებული და შესრულებული შენობის ნათელი, სადა ინტერაქციები. ორმოციანი წლების დასაწყისში ამ შენობას მოაშენეს ბოლნისის ქვით მოპირკეთებული ადმინისტრაციული სახლი, რომელშიაც განლაგებულია საქართველოს კბთბილისის საქალაქო კომიტეტი (არქ. არჩ. ქურდიანი და ს. სატუნცი).

უკანასკნელ ხანებში რუსთაველის პროსპექტის მონაკვეთი მთავრობის სახლის ირგვლივ სულ უფრო და უფრო დასრულებულ ხუროთმოძღვრულ სახეს იღებს. პიონერთა სასახლის თაღედი და, მთავრობის სახლის ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე I სკოლის თაღოვანი სარკმელები ესიტყვებიან მთავრობის სახლის მონუმენტურ ფასადს და უპრეტენზიო ფონს უქმნიან მას. მნიშვნელოვანია, აგრეთვე, რომ სამივე ნაგებობა პროსპექტის წითელი ხაზიდან საკმაოდ უკანაა დაწყებული და მათ წინ დარჩენილი არე მწვანე ნარგავებითაა გაწყობილი. ამ შენობებს ეხამება კავშირგაბმულობის სახლის შენობა, რომლის ფასადსაც აგრეთვე თაღედი აქვს საფუძვლად. თავისი თეთრი ფერის მაღალი ფასადით იგი თითქოს კეტავს

ჩრდილო-დასავლეთიდან პიონერთა სასახლის, მთავრობის სახლისა და სკოლის წინ შექმნილ ფართო არეს.

სკოლის წინ მოწყობილ სკვერში დგას დიდი ქართველი მწერლების ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის ძეგლი (ავტორები: მოქანდაკეები შ. მიქატაძე და ვ. თოფურიძე), რომელიც გაიხსნა 1958 წელს.

პროსპექტის ამ მონაკვეთზე, მარჯვენა მხარეს, ჯორჯაძის ქუჩის კუთხეში დგას ქვაშეთის წმ. გიორგის ეკლესია. იგი მდებარეობს პროსპექტის დონეზე დაბლა, ეზოში. შესასვლელი ჯორჯაძის ქუჩიდანაა.

ქვაშეთის ეკლესიის დაარსების ისტორიას ძველი ლეგენდა ასურელ მამას დავითს უკავშირებს. ახლანდელი ეკლესიის ადგილზე წინათ იდგა ოთხათსიდიანი, გუმბათიანი ეკლესია, აგებული, როგორც ჩანს, VI საუკუნეში. ეს ეკლესია ადრინდელი ქრისტიანული ხანის ქართული ხუროთმოძღვრების დამახასიათებელი ნიმუში იყო. XVIII ს-ში ძველი ეკლესია ახლით შეცვალეს. ეს მცირე ეკლესია, წარწერათა თანახმად, აუშენებიათ 1754 წელს თავად გივი ამილახვარსა და მის მეუღლეს. ქვაშეთის ძველი ეკლესიის შემონახულ ფოტო-სურათებზე სწორედ ამ დროისათვის დამახასიათებელი არქიტექტურული ელემენტებით დამუშავებული ნაგებობა ჩანს, მაგრამ გეგმითა და მოცულობით კი XVIII ს-ის ეკლესია თავდაპირველის გამეორებას წარმოადგენდა.

ჩვენამდის არც ამ მეორე ეკლესიას მოუღწევია. იგი უკვე XIX ს-ის მიწურულში იმდენად დაძველებული იყო, რომ აუცილებელი გახდა მისი დანგრევა. 1904 წელს დაიწყეს, ხოლო 1910 წლის 31 ოქტომბერს აკურთხეს ეკლესიის ახალი შენობა. პროექტის ავტორი იყო ლეოპოლდ ბილფელდი. არქიტექტორის წინაშე დასმული იყო ამოცანა — ტაძარი უნდა აეგო ძველი ქართული საეკლესიო არქიტექტურის კლასიკური ნიმუშების მიხედვით. ასეთ ნიმუშად არჩეულ იქნა სამთავისის ეკლესია, თუმცა პროპორციებისა და ცალკეული დეტალების მხრივ ხუროთმოძღვარი საგრძნობლად დაშორდა თავის ნიმუშს. ამ ტაძრის შექმნაზე (ისე, როგორც რესპუბლიკური ბიბლიოთეკის მშენებლობაზე) მუშაობდნენ ქვაზე კვეთის

ცნობილი ქართველი ოსტატები ძმები ნეოფიტე, ლავრენტი და ნიკო ალაძეები. ინტერიერში საკუთხეველის აფსიდი ათიოდე წლის წინათ მოხატა მხატვარმა ლალო გუდიაშვილმა.

ტაძარში დაკრძალულია გამოჩენილი ქართველი მწერალი გრიგოლ ორბელიანი (1800—1883).

1957 წლამდის რუსთაველის პროსპექტის მხრიდან ქვაშვეთის ეკლესიას ეფარებოდა ერთსართულიანი უსახური შენობა. ახლა იგი აღებულია და მის ადგილზე გაშენებულია სკვერი. თეთრი ქვით მოპირკეთებული ეკლესია კარგად ეხამება პროსპექტის საერთო ანსამბლს, იგი პროსპექტის არქიტექტურის ერთი უმთავრესი „დასაყრდენთაგანია“.

ქვაშვეთის ეკლესიის ეზო და ეკლესიის წინ მოწყობილი სკვერი უშუალოდ ერთვის დიდ ბაღს, რომელიც პროსპექტზე გამოდის ეკლესიისა და ჯორჯიაშვილის ქუჩას შორის. ესაა კომუნარების ბაღი. ძველად ეს ტერიტორია ქართველი მეფეების სასპარეზო იყო. ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში აქ იმართებოდა ყაბახი, მამლების და ყოჩების ჩხუბი, ფალავანთა ჭიდაობა. გასული საუკუნის 40-იან წლებში აქ მეფის რუსეთის ჯარის სავარჯიშო ადგილი იყო.

1859 წელს ტერიტორია დაგეგმეს და აქ ბაღი გააშენეს. მაშინ მას ალექსანდრეს ბაღს უწოდებდნენ. ეს იყო თბილისში პირველი დიდი საზოგადოებრივი დანიშნულების ბაღი. იგი დააპროექტა არქიტექტორმა სიმონსონმა. ბაღის გეგმარება სიმეტრიულად არის გადაწყვეტილი: მთავარი ხეივანი შუაში გადის და ტერასებითა და კიბეებით ჩადის ვოლოდარსკის ქუჩამდე. მისი მიმართულება ემთხვევა კ. მარქსის ხიდის (არქ. სკუდიერი, 1848-1851 წ.) ღერძს. სხვა ხეივნების მიმართულება შეფარებულია რელიეფთან.

ბაღში რამდენიმე ქანდაკება დგას. ჯორჯიაშვილის ქუჩისა და რუსთაველის პროსპექტის კუთხეში ვარდისფერ კვარცხლბეკზე დგას ქართველი მწერლის ეგნატე ნინოშვილის ბრინჯაოს ბიუსტი (1922 წ., მოქანდაკე ი. ნიკოლაძე). ბაღის ზემო ნაწილის მეორე ტერასაზე ჯერ კიდევ 1904 წელს დადგეს დიდი რუსი მწერლის ნ. ვ. გოგოლის ძეგლი (ავტორი: მოქანდაკე ფ. ხოდოროვიჩი). ჯორჯაძის ქუჩის მხარეს,

კეცხოველის ქუჩის ღერძზე, 1936 წელს დაიდგა გამოჩენილი ქართველი რევოლუციონერის ლადო კეცხოველის ძეგლი, რომლის ავტორია მოქანდაკე ვ. თოფურიძე. ბიუსტი გამოკვეთილია ეკლარის თეთრი ქვისაგან, ხოლო კვარცხლბეგი მოპირკეთებულია რუხი გრანიტით.

ბალის ქვედა ნაწილში დგას საქართველოში კომკავშირის ერთ-ერთი ორგანიზატორის ბორის ძნელაძის ბრინჯაოს ფიგურა (მოქანდაკეები რ. თავაძე და კ. მერაბიშვილი. ძეგლის კვარცხლბეგის რეკონსტრუქცია, ხუროთმოძღვრების გ. მელქაძისა და შ. ყავლაშვილის პროექტით, მოხდა 1958 წელს).

კომუნარების ბალის წინ, რუსთაველის პროსპექტის ხაზზე, დგას საქართველოს მხატვართა გალერეის შენობა, აგებული გასული საუკუნის 80-იან წლებში. წინათ ამ შენობაში მოთავსებული იყო კავკასიაში მეფის რუსეთის სამხედრო მიღწევებისადმი მიძღვნილი გამოფენა, ე. წ. „დიდების ტაძარი“.

შენობის არქიტექტურაში გამოყენებულია რენესანსულ-ბაროკული არქიტექტურის მოტივები და დეტალები. ეს XIX ს-ის ბოლო ათეულ წლების ეკლექტიზმის ნიმუშია. ცენტრალური ნაწილის მარჯვნივ და მარცხნივ მოთავსებულია გრძელი საგამოფენო დარბაზები, რომლებიც ფასადზე ყრუ კედლებით გამოდის. დარბაზები ზემოდან ნათდება. გალერიაში პერიოდულად ეწყობა ქართველი მხატვრების ნაწარმოებთა გამოფენები.

აქ პროსპექტი უხვევს. ამ ადგილას ორი დიდი შენობა გამოიყოფა: კავშირგაბმულობის სახლი და სასტუმრო „თბილისი“.

კ ა ვ შ ი რ გ ა ბ მ უ ლ ო ბ ი ს ს ა ხ ლ ი ს მშენებლობა 1934 წელს დამთავრდა. თავდაპირველად მისი არქიტექტურა უაღრესად სქემატური და უსახო იყო. მას არ გააჩნდა არავითარი მხატვრული ღირებულება. 1953 — 1954 წლებში ჩატარდა კავშირგაბმულობის სახლის მთლიანი რეკონსტრუქცია: პროსპექტის მხრიდან ამოშენდა ახალი კედელი, შეიცვალა ფასადის არქიტექტურა, დაემატა სადგომები (დარბაზი). რეკონსტრუქციის ავტორია არქიტექტორი ი. ჩხენკელი.

რეკონსტრუქციის დროს შესაძლებელი გახდა ნაწილობრივ გამოსწორებულიყო ქალაქგეგმარებითი შეცდომა: ძველი შენობის ფასადი სწორხაზოვნად ტეხდა პროსპექტს. ახლა ფასადის შესამჩნევი მრუდი არბილებს მოსახვევს.

შენობა მთლიანად მოპირკეთებულია ეკლარის თეთრი ქვით. რუხი პოლირებული გრანიტის დაბალი ცოკოლი წარმოადგენს შენობის კვარცხლბეკს. ფასადი, სარტყლისა და მესამე სართულის პატარა აივნების რიტმით, პორიზონტალურად ორ არათანაბარ ნაწილად არის გაყოფილი. პირველი ორი სართულის გლუვი ზედაპირი ფანჯრებითაა დაცხრილული. შენობის ფასადის წამყვანი ხუროთმოძღვრული თემაა ზემო სამ სართულზე მოწყობილი, ძლიერ შევრილ კედლის სვეტებზე დაბჯენილი, თაღედი, რომლის წყნარი და სადა რიტმი შენობას მონუმენტურ იერს აძლევს. შენობა დაგვირგვინებულია მაღალი ფრიზითა და კარნიზით. ზომიერად არის გამოყენებული ქართული ნაციონალური დეკორი. შენობის მარცხენა კუთხეში მდებარე შესასვლელი ხაზგასმულია პოლირებული რუხი გრანიტის პორტალით, რომელსაც შენობის მარჯვენა კუთხეში შეესიტყვება ეზოს შესასვლელი ლითონის მხატვრულად დამუშავებული სხმული კიშკრით.

ს ა ს ტ უ მ რ ო „თ ბ ი ლ ის ი“ დგას ჯორჯიაშვილის ქუჩისა და რუსთაველის პროსპექტის კუთხეში. შენობის კუთხე მომრგვალებულია, პროსპექტზე ფასადის ხაზი კი ოდნავ შეზნექილი. ეს მრუდი ბუნებრივად ეხამება პროსპექტის მოსახვევს. შენობა აშენებულია არქიტექტორ გ. ტერ-მიქელოვის პროექტით. მშენებლობა დამთავრდა 1915 წელს. 1936 წელს ჩატარდა შიდა სადგომების კაპიტალური რეკონსტრუქცია. ამჟამად სასტუმროში 124 ნომერია. ქვედა სართულში მოთავსებულია დიდი კაფე-რესტორანი. ნაგებობის არქიტექტურაში გამოყენებულია რენესანსული არქიტექტურის მოტივები.

შემდეგი დიდი ნაგებობა, რომელიც განაგრძობს სასტუმრო „თბილისის“ მიერ დაწყებულ მოსახვევს და პროსპექტზე შოკიდანვე იპყრობს ყურადღებას, როგორც ერთ-ერთი უმთავ-

რესი ხუროთმოძღვრული აქცენტი, რუსთაველის სახელობის ქართული დრამატიული თეატრის შენობაა, რომელიც აიგო 1901 წელს. 1949 წელს ცეცხლმა გაანადგურა შენობის შინაგანი მორთულობა, მაგრამ იგი სწრაფად იქნა აღდგენილი თავისი პირვანდელი სახით.

გარდა თეატრალური დარბაზისა, რომელიც განკუთვნილია 848 მაყურებლისათვის, შენობას აქვს საკონცერტო დარბაზი, ფოიეები და სხვა სპეციალური დანიშნულების სადგომები.

ეს შენობაც XIX—XX ს-თა მიჯნის ევროპული ეკლექტიკური ხუროთმოძღვრების ნიმუშია. როგორც გარე, ისე შინაგანი არქიტექტურული გაფორმებისათვის გამოყენებულია ბაროკოსა და როკოკოს სტილისათვის დამახასიათებელი მოტივები და კომპოზიციური ხერხები.

პირველი სართული მოპირკეთებულია რუხი მარმარილოთი. ზემო ორი სართული — თეთრი ქვით. ეს სართულები გაერთიანებულია ერთი ხუროთმოძღვრული თემით — მაღალი პილიასტრების რიტმით. პილიასტრებს შორის ერთმანეთის თავზე მოთავსებულია: ქვევით — მაღალი თაღოვანი სარკმელები, ზემოთ კი — მრგვალი სარკმელები. შენობა დაგვირგვინებულია მაღალი მანსარდით, რომელსაც თუნუქის ფარფლისებური გადახურვა აქვს. ყველგან უხვადაა გამოყენებული ბაროკული ორნამენტები. მთავარი შესასვლელის წინ ტროტუარი მთლიანად დახურულია კოლონადაზე დაყრდნობილი ღია ტერასით, რომელზედაც გამოდის მეორე სართულზე მოთავსებული საკონცერტო დარბაზის სამი დიდი კარი.

რუსთაველის თეატრი რესპუბლიკის ერთ-ერთი წამყვანი თეატრია. მისი ნიჭიერი კოლექტივი ცნობილია ძველი და თანამედროვე ქართული, საბჭოთა და, განსაკუთრებით, კლასიკურ დრამატიულ ნაწარმოებთა დადგმებით. თეატრის სპექტაკლები — „ოტელო“ „ყაჩაღები“, „ოიდიპოს მეფე“, „დიდი ხელმწიფე“, „ანზორი“, „სამშობლო“ საბჭოთა თეატრალური ხელოვნების საუკეთესო მიღწევებია.

უფრო მოშორებით, პროსპექტის მარჯვენა მხარეზე, სკვერში დგას ფალიაშვილის სახელობის ოპერისა და ბალეტის სახელმწიფო თეატრის შენობა, რომელიც

„მავრული“ არქიტექტურის სტილიზაციის ნიმუშს წარმოადგენს (1880 — 1896 წწ.).

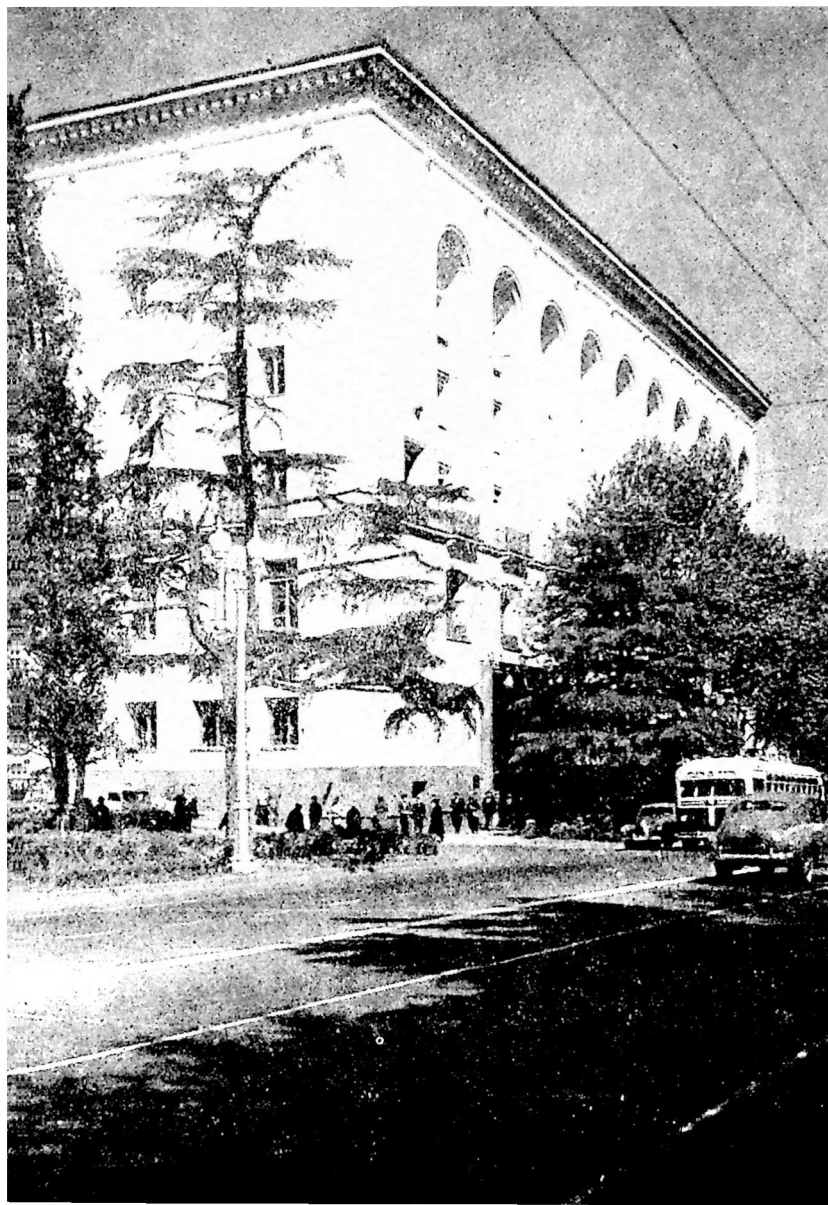
ფასადების კომპოზიცია პროფესიულად კარგად არის გადაწყვეტილი. განსაკუთრებით სასიამოვნოა ეზოს ფასადები ღია თაღოვანი ლოჯიებით მეორე სართულში.

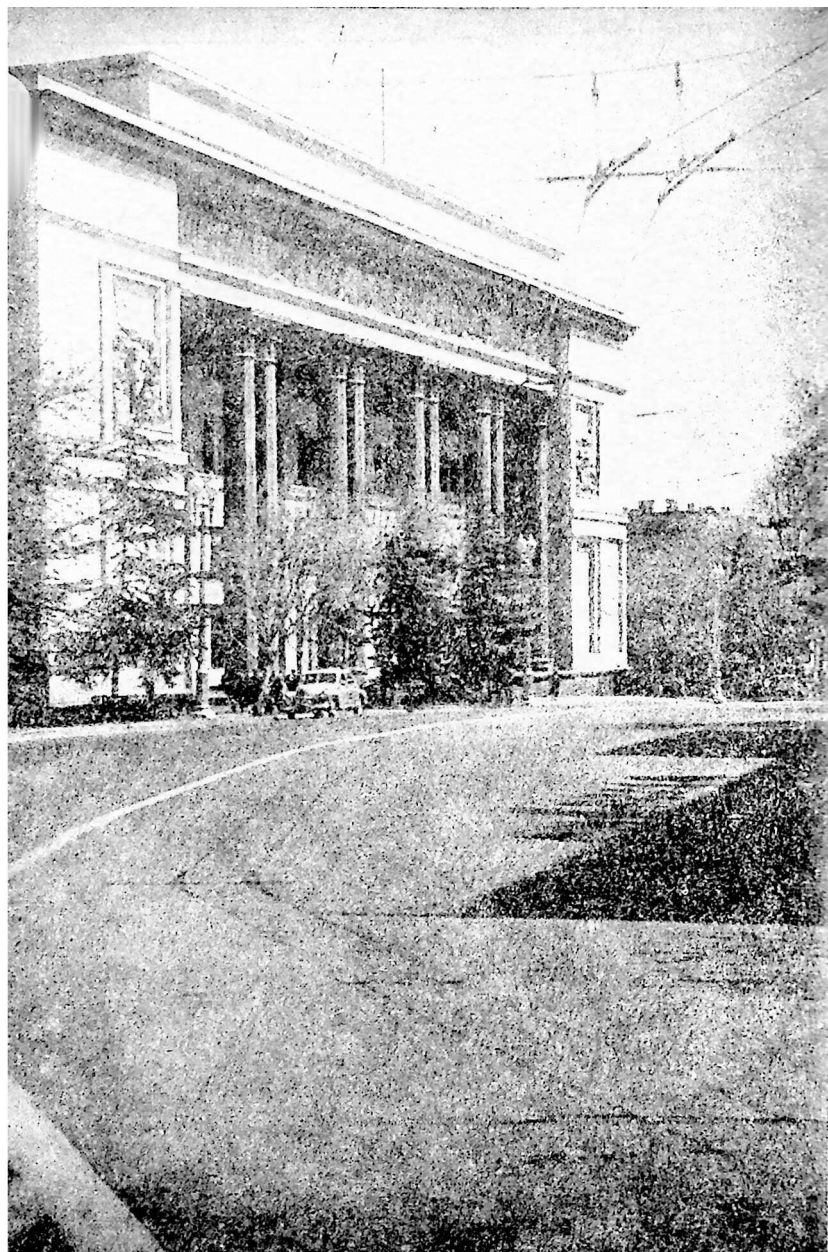
მაყურებელთა დარბაზის არქიტექტურა მთლიანად შეიცვალა 1954 წელს არქიტექტორ გ. ლეჟავას პროექტით. ლოჟების, იარუსების, სცენის პორტალისა და ქერის ორნამენტულ შემკულობას საფუძვლად დაედო ქართული ხუროთმოძღვრული მოტივები. გამოიცვალა ქალი და სავარძლები. ოქროთი და ვერცხლით შეფერილი ორნამენტები, კედლების ღია გამმა და ბროლის დიდი ქალი სადღესასწაულო იერს ანიჭებს მაყურებელთა დარბაზს. დარბაზის პარტერში, ამფითეატრში, ბენუარის ლოჟებსა და იარუსებზე 1248 მაყურებლის ადგილია.

ოპერის თეატრის წინა ფასადის ორსავე მხარეს პატარა სკვერებია. მარჯვენა სკვერში 1922 წელს დაიდგა დიდი ქართველი პოეტის აკაკი წერეთლის ძეგლი, რომლის ავტორია ი. ნიკოლაძე. მეორე სკვერში დაკრძალული არიან კომპოზიტორი ზაქარია ფალიაშვილი (1871 — 1933) და მომღერალი ვანო სარაჯიშვილი (1879 — 1924), რომელთა სახელებთან მჭიდროდაა დაკავშირებული ქართული ეროვნული ოპერის ჩასახვისა და განვითარების ისტორია. აქვეა დაკრძალული გამოჩენილი ქართველი რეჟისორი კოტე მარჯანიშვილი (1872 — 1933).

ბევრი შესანიშნავი რუსი, უცხოელი და ქართველი მომღერალი უნახავს თბილისის ოპერის სცენას, ბევრი საინტერესო დადგმა განხორციელებულა აქ. ამ სცენაზე დაიდგა პირველად ქართული კლასიკური ოპერები — „აბესალომ და ეთერი“, „დაისი“, „დარეჯან ცბიერი“, „თქმულება შოთა რუსთაველზე“. აქ საბჭოთა წლებში ჩაისახა და განვითარდა ქართული კლასიკური ბალეტი, აღიზარდა კლასიკური ცეკვის ნაციონალური კადრები. ამჟამად ეს, 100 წლოვანი თეატრი რესპუბლიკის ფარგლებს გარეთაც კარგად არის ცნობილი.

უკვე სასტუმრო „თბილისთან“ პროსპექტის მოსახვევიდან ქუჩის პერსპექტივში ჩანს მონუმენტური ნაგებობა — მ ა რ ქ -





სიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართვე-
ლოს ფილიალი.

ამ ნაგებობის მშენებლობა 1938 წელს დამთავრდა. მის აგებას წინ უსწრებდა საინტერესო კონკურსი, რომელშიაც მონაწილეობას იღებდნენ მოსკოველი და თბილისელი ხუროთმოძღვრები. ეიურის არჩევანი შეჩერდა არქიტექტორ ა. შჩუსევის პროექტზე.

ისე, როგორც მთავრობის სახლის მშენებლობა, ინსტიტუტის მშენებლობაც მრავალმხრივ იყო საინტერესო. უპირველეს ყოვლისა, ადგილობრივი საშენი მასალებისა და ახალი კონსტრუქციების გაბედული გამოყენებით. საბჭოთა კავშირში ასეთი მასშტაბით პირველად იქნა გამოყენებული საშენ მასალად კედლებისა და არმირებული გადახურვისათვის პემზაბეტონი, რომელმაც შეცვალა აგური და ცემენტი. ასევე ფართოდ იქნა გამოყენებული ადგილობრივი მოსაპირკეთებელი მასალები: ბოლნისის ოქროსფერი ტუფით შემოსილია შენობის მთავარი ფასადი; კურსების რუხი ტეშენიტით — მთავარი პორტიკის დიდი სვეტები და ცოკოლი, ხოლო სანდარის მუქი ანდეზიტიტ სხვა ფასადების ცოკოლები, შენობის ინტერიერებში უხვადაა გამოყენებული სხვადასხვა ფერის ქართული მარმარილო, ხოლო დიდი, 550-ადგილიანი აუდიტორიის კესონირებული ქერი მოპირკეთებულია ადგილობრივი ჯიშის ძვირფასი ხის მასალებით. არ დაკარგულა ბოლნისის ტუფის დამუშავებისას გადარჩენილი ყვითელი ქვის ფხვნილიც — იგი გამოყენებულ იქნა გვერდისა და უკანა ფასადების შელესვისათვის საჭირო ხსნარის დასამზადებლად.

ამავე დროს, საბჭოთა საქართველოში ეს იყო ერთ-ერთი პირველი მშენებლობა, რომელშიაც მონაწილეობდნენ ქვაზე, ხესა და ლითონზე კვეთის ხალხური ოსტატები.

შენობაში მოთავსებულია მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის და ვ. ლენინის მუზეუმის ფილიალები. ნაგებობის გეგმა მარტივად და მოხერხებულადაა გააზრებული: ცენტრალური, რუსთაველის პროსპექტისაკენ მიმართული, მოცულობა და გვერდის ფრთები ქმნიან „Π“-ს მაგვარ კონფიგურაციას, რომელსაც უკან, კვალის ქუჩის მხრიდან, შუა ნაწილში მიდგმული

აქვს ნახევრადწერიული შვერილი: აქ მოთავსებულია სამკითხველო დარბაზი და ხსენებული აუდიტორია, რომელსაც ორი სართულის სიმაღლე უჭირავს. აუდიტორიას ამშვენებს დიდი პანო „1901 წ. დემონსტრაცია თბილისში“, შესრულებული მხატვარ უჩა ჯაფარიძის მიერ.

მთავარ ფასადს, რომელიც რუსთაველის პროსპექტზე გამოდის, მონუმენტური, საზეიმო იერი აქვს. შუა ნაწილი წარმოადგენს პორტიკს ათი ჭვიდმეტმეტრიანი თორმეტწახნაგოვანი სვეტით. კოლონადა ორივე მხრიდან ყრუ შვერილი კედლებითაა შემოფარგლული. ფასადის ჰორიზონტულ დანაწევრებას აგვირგვინებს პლასტიკურად დამუშავებული ფრიზი, კარნიზის შვერილი და დაბალი ყრუ პარაპეტი.

შენობის იდეური მხარის მხატვრულ გახსნას დიდად უწყობს ხელს არქიტექტურისა და სკულპტურის სინთეზი — ორი პორელიეფი განაპირა კედლებზე (მოქანდაკე ი. ნიკოლაძე) და ბარელიეფი ფრიზზე (მოქანდაკე თ. აბაკელია) გადმოგვცემს ქართველი ხალხის რევოლუციური ბრძოლისა და გათავისუფლების ცალკეულ ეპიზოდებს და სოციალისტურა მშენებლობის მიღწევებს.

სულ სხვაგვარად არის დამუშავებული უკანა ფასადი — აქ გადამწყვეტია დიდ მოცულობათა ურთიერთშეფარდება. ამავე დროს ფასადი გაცოცხლებულია სამხრეთის არქიტექტურისათვის დამახასიათებელი ღრმა ლოჯიებით. გვერდის ფასადები სადაა — შეწყვილებული ფანჯრების რიტმი ქმნის სასიამოვნო, მშვიდ გადასვლას მონუმენტური მთავარი ფასადიდან შედარებით ინტიმურ უკანა ფასადზე.

მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალში მიმდინარეობს დიდი მუშაობა საქართველოს და ამიერკავკასიის ხალხთა რევოლუციური წარსულის შესასწავლად. ვ. ლენინის მუზეუმის თბილისის ფილიალის დარბაზებში გამოფენილია ვ. ლენინის მოღვაწეობის, კომუნისტური პარტიის ბრძოლებისა და გამარჯვებების ამსახველი საინტერესო დოკუმენტები და ფოტომასალები.

მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის შენობის წინ დგას გაზეთ „ზარია ვოსტოკას“ რე-

დაქიძის შენობა. მისი მშენებლობა დამთავრდა 1930 წელს, ავტორია: არქიტექტორი დ. ჩისლიევი. ნაგებობის კუთხის ნაწილი ხუთსართულიანია, ხოლო დანარჩენი — ოთხსართულიანი. ფასადების მთავარი ელემენტია რკინაბეტონის ჩონჩხი, მთლიანად შევსებული ფანჯრების დიდი მინებით. კუთხის ნაწილში ფანჯრები ვერტიკალურადაა აზიდული, ძირითად ნაწილში კი სიგანეზეა გაშლილი. ეს ორი ნაწილი ფასადის მთელ სიგრძეზე გაერთიანებულია აივნების სამი სარტყელით. შეისრული თაღები V სართულზე, რომლებიც ეწინააღმდეგება ნაგებობის ძირითად კონსტრუქციულ ხასიათს, ოციანი წლების მიწურულის არქიტექტურულ ძიებათა თავისებური ანარეკლია: ხუროთმოძღვარი, როგორც ჩანს, ცდილობდა ამით ერთგვარი ეროვნული იერი მიეცა შენობისათვის.

აქ პროსპექტი საკმაოდ მკვეთრად უხვევებს. მარჯვენა მხრიდან მის არქიტექტურაში ქალაქის მარცხენა ნაპირის დიდებული პანორამა იკრება: მტკვარი, ჩელუსკინელების ხიდი, დიდუბე, ავქალა და შორს, კარგ ამინდში, — მყინვარწვერის სილუეტი. პროსპექტს უერთდება ელბაქიდის აღმართის ახალი მონაკვეთი.

ქალაქის ცენტრის ამ უბანმა 1958 წელს იცვალა სახე. მანამდე ელბაქიდის აღმართი მხოლოდ რუსთაველის მოედანთან უერთდებოდა პროსპექტს. აღმართის ახალი მონაკვეთის შეერთების ადგილზე იდგა XIX ს-ის ორმოციან წლებში აგებული შენობა ფოსტისა. აქ იყო გასულ საუკუნეში „მოსკოვის საყარაულო“, „შლაგბაუმი და აქ ხვდებოდა ჩამოსულს „მრავალაივნიანი თბილისი“. პროსპექტზე შემორჩენილია ამ ხანის თბილისური საცხოვრებელი სახლის ნიმუშები.

ე. წ. ეკალახევი, მოსკოვის ხევი და თრიალეთის ქედის კალთები ამ უბანში მეტად ავიწროვებენ ქალაქს და მხოლოდ ერთი ქუჩისათვის (რუსთაველის პროსპექტი) ტოვებენ გასასვლელს. პროსპექტთან იყრის თავს ცენტრალური უბნებიდან, ვაგზლიდან და ვაკე-საბურთალოდან მომავალი ყველა ქუჩა. ეს კი ქმნის ტრანსპორტისათვის მეტად უხერხულ და ძნელ

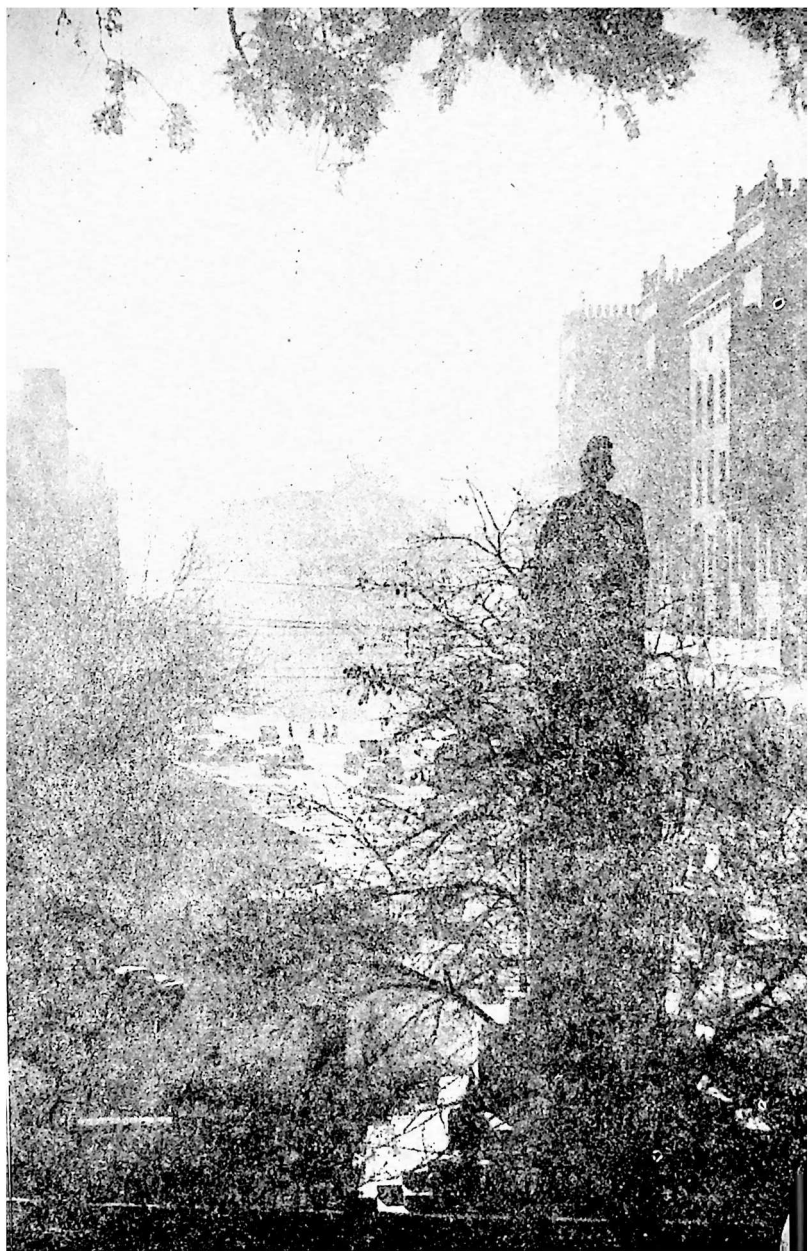
კვანძს. ელბაქიძის აღმართის ახალმა მონაკვეთმა საფუძველი ჩაუყარა ამ კვანძის შემდგომ რეკონსტრუქციას.

იმ ადგილზე, სადაც აღმართი მხარს უქცევდა ყოფილ „ეკალახევს“ და მარჯვნივ პროსპექტისაკენ უხვევდა, ხევში ამოყვანილი იქნა 22 მეტრის სიმაღლის საყრდენი კედელი. ხევი ამოივსო მიწით და ზედ 24 მეტრის სიგანის მაგისტრალი მოეწყო. აღმართი გასწორდა, გაუმჯობესდა ტრანსპორტის მოძრაობა. ელბაქიძის აღმართი უერთდება სანაპირო ქუჩას და სტალინის ხილით (ინჟ. გ. ჩომახიძე, არქ. მ. მელია. 1953 წ.) ქალაქის მარცხენა ნაპირს. ახალი ქუჩა გაიხსნა 1958 წლის ოქტომბერში, ქალაქის 1500 წლის საიუბილეო დღეებში.

განვაგრძოთ გზა რუსთაველის პროსპექტით, რომლის ბოლოში, მარცხენა მხარეს, დგას ბოლნისის ქვით მოპირკეთებული „საქნაზშირის“ ანდ მ ი ნ ა ს ტ რ ა ც ი უ ლ ი ს ა ხ ლ ი. ამ შენობის პროექტის ავტორები არიან კ. ჩხეიძე და მ. ჩხიკვაძე. პროსპექტისაკენ მიმართული ფასადი და კოშკი დამთავრდა 1953 წელს. მოსკოვის ქუჩის ფასადის მოპირკეთება კი 1958 წ. კუთხის მაღალი კოშკი კარგად იკითხება ქალაქის საერთო ხედში. შენობა დატვირთულია ქართული ორნამენტული მოტივებით, რომელთა გამოყენება ხშირად მოკლებულია შინაგან ლოგიკას.

პირველი სართულის გამჭოლი თაღედით ვხვდებით შენობის შიდა სადგომში და ეზოში. ტროტუარიდან, რუხი გრანიტის კოლონადის იქით, ჩანს მამადავითის მთა, ხოლო ეზოში საპაერო-საბაგირო გზის ქვედა სადგურის შენობა.

პროსპექტის ღერძზე, რუსთაველის მოედანზე, აღმართულია დიდი ქართველი მგოსნის შოთა რუსთაველის ძეგლი (მოქანდაკე კ. მერაბიშვილი და არქიტექტორი შ. თულაშვილი). ძეგლი გაიხსნა 1942 წელს. პოეტის ფიგურა დგას რუხი მარმარილოს მაღალ კვარცხლბეკზე, რომელიც თვით ეყრდნობა ბოლნისის ყვითელი ქვით მოპირკეთებულ ცოკოლს. კვარცხლბეკის ძირში პატარა ბარელიეფია, რომელიც გამოხატავს უკვდავი პოემის „ვეფხისტყაოსნი“-ს ერთ-ერთ სცენას. ცოკოლის შუა ნაწილში ხუთი დაბალი დეკორატიული თაღია, რომლებშიც წყაროებია მოწყობილი. თვით ფიგურა გამოქან-





დაკებულია ეკლარის თეთრი ქვის მთლიანი ზოდინან. 1955 წელს ქანდაკება გაღვანიზაციის მეთოდით დაფარეს ბრინჯაოს თხელი ფენით; ამით თავიდან იქნა აცილებული ქვის გაფუქება.

რუსთაველის მოედანი მეტად პატარაა და ხუროთმოძღვრული თვალსაზრისით სრულიად ჩამოუყალიბებელი. ქალაქის ზრდის გენერალური გეგმა ითვალისწინებს ამ კვანძის არსებით რეკონსტრუქციას.

რუსთაველის მოედნიდან იწყება ქალაქის სხვა ადმინისტრაციული რაიონი — ორჯონიკიძის სახელობისა. აქ რუსთაველის პროსპექტს უშუალოდ აგრძელებს ლენინის ქუჩა. გავყვით მას. ქუჩის ორსავე მხარეს XIX საუკუნისა და XX საუკუნის დასაწყისის 2 — 3-სართულიანი შენობებია. მოკლებული ყოველგვარ ხუროთმოძღვრულ ინტერესს. ამ რიგით განაშენიანებაში შეიძლება გამოვყოთ გაზეთ „კომუნისტის“ რედაქციისა და საქართველოს კპ ცენტრალური კომიტეტის გამომცემლობის შენობა. რომელიც ხელმარცხნივ დგას.

ცოტა მოშორებით ქუჩა ორად იყოფა: მარჯვნივ ქვევით ეშვება ლენინის ქუჩა, ხოლო მარცხნივ იწყება მელიქიშვილის ქუჩა.

ამ ქუჩების განშტოებაზე შექმნილი მოედნის ს. კიროვის ჩრდილოეთ მხარეს, ნიკო ნიკოლაძის ქუჩა-სახელობის ზე, ფასადით გამოდის საზაფხულო კინოთეატრის შენობა. ეს ნაგებობა დგას ს. კიროვის სახელობის პარკში. პარკში შესვლა შეიძლება როგორც ნიკოლაძის ქუჩით, ისე ლენინის ქუჩიდან მოწყობილ მთავარი შესასვლელით. პარკი დაგეგმარებული და გაშენებულია 1936 წელს ყოფ. ვერეს სასაფლაოს ადგილზე არქიტექტორ ნელი ციციშვილის პროექტით. შესასვლელის მიმდებარე ტერიტორია წარმოადგენს რეგულარულად დაგეგმილ პარტერს. აქ დგას ს. კიროვის ძეგლი (მოქანდაკე კ. მერაბიშვილი). ძეგლის უკან, ცოტა მოშორებით, დატოვებულია ქართველი მწერლის დანიელ ჭონქაძისა და მისი მეუღლის საფლავები. პარკის დანარჩენი ნაწილი არარეგულარული ხასი-

ათისაა და კარგად არის შეხამებული რელიეფთან. პარკის ჩრდილოეთი და აღმოსავლეთი მხარე ემიჯნება მაღალ ხრამს, რომელიც გადაჰყურებს ი. სტალინის სახ. სანაპირო ქუჩას. აქედან შესანიშნავი ხედი იშლება ქალაქის მარცხენა ნაპირის. სწორედ ამ ადგილას შენდება დიდი საზაფხულო „მწვანე თეატრი“ 2500 მაყურებლისათვის.

პარკის დასავლეთ ნაწილში, ლენინის ქუჩიდან შესასვლელის მახლობლად, კალათბურთის ღია სტადიონია, ხოლო ცოტა მოშორებით — დახურული სასპორტო დარბაზი. აქვეა შენობა, რომელსაც ფასადის მხრიდან შეისრული თალებიანი ხის აივანი აქვს მიდგმული. ეს არის საქართველოს ალპინისტთა კლუბი. აქ ბევრი მასალაა მოგროვილი ქართველი ალპინისტების მიერ კავკასიონისა და პამირის მწვერვალთა დაპყრობის შესახებ. ცნობილია, რომ ქართველი მთამსვლელები საბჭოთა ალპინიზმის პიონერები არიან. ქართველი ალპინისტების მიერ 1923 წელს მყინვარწვერის დაპყრობა — მთელი საბჭოთა ალპინიზმის პირველი გამარჯვება იყო.

თუ ნიკო ნიკოლაძის ქუჩით ვაჟა ფშაველას „ლურჯი ქუჩის ბოლოში გავალთ, ჩვენ ვნახავთ მონასტერი“. XII ს-ის საინტერესო ხუროთმოძღვრულ ძეგლს. ეს ეკლესია, რომელიც ვახუშტის დროს „ტფილისის ჩრდილოთ“ იყო, ახლა ქალაქის შუაგულშია. იგი დგას მაღალი ხრამის პირას სანაპირო ქუჩის თავზე. ეკლესიის სილუეტი კარგად იკითხება ქალაქის მარცხენა ნაპირიდან. შენობა ლურჯი მოქიქული კრამიტით იყო გადახურული, რას გამოც მას „ლურჯი მონასტერი“ ეწოდა.

ტაძარმა ჩვენამდის მოაღწია ძალზე გადაკეთებული სახით. უკანასკნელად იგი შეაკეთა რუსულმა საეკლესიო ხელისუფლებამ 1873 წელს. მხოლოდ ახლო დათვალიერების შედეგად შეიძლება გავარჩიოთ ბევრი საინტერესო დეტალი.

სამხრეთ შესასვლელის ტიმპანში მოთავსებულია ვრცელი საამშენებლო წარწერა, რომლის შუა ნაწილში დეკორაციული ჯვარია, ხოლო კუთხეები შევსებულია ორნამენტით. ტაძარი აგებულია ქართლის „მთავარებისკოპოსოფილი“ ბასილის მიერ ანდრია მოციქულის სახელზე, „ნაცვალსაგებლად“ თა-

ვისთვის, თავის „საყუარლისა ძმისა“ ერისთავთ-ერისთავის, ქართლის ამირთა-ამირის, „რუისთვისა და შვიდთა მთეულეთთა პატრონისა“ აბულასნისათვის და ძმისწულის დავითისათვის. როგორც ჩანს, ეკლესია განკუთვნილი ყოფილა საგვარეულო საძვალედ და აგებული ყოფილა არა უგვიანეს 1190 — 1191 წწ., ე. ი. თამარ მეფის მეფობის დასაწყისში.

ეკლესია თავდაპირველად გუმბათიანი იყო. ამჟამად უცვლელია, ძირითადად, თავდაპირველი გეგმა. ამ ხანიდან შემორჩენილია, გარდა ნახსენები წარწერისა, — აღმოსავლეთის, დასავლეთისა და სამხრეთის კედლების ქვემო ნაწილში ქვის წყობა და, რაც ყველაზე საინტერესოა, აღმოსავლეთის ფასადის ოთხი დიდი და ერთი პატარა მრგვალი სარკმელი. მათი განლაგება და დეკორაციული დამუშავება, აგრეთვე ძეგლის საერთო ანალიზი გვიჩვენებს, რომ იგი სტილისტიკურად ახლო იდგა XII — XIII საუკუნეების გუმბათიანი ეკლესიების ჯგუფთან (იკორთა, ბეთანია, ქვათახევი, ყინცვისი, ტიმოთესუბანი, კაბენი, ახტალა).

იმავე დროს ორნამენტაციის ანალიზი ცხადყოფს, რომ მხატვრული თვალსაზრისით იგი ჩამოუვარდება ეპოქის წამყვან ძეგლებს. შესრულება მშრალია და მოღუნებული, თუმცა კვეთის პროფესიული დონე საკმაოდ მაღალია.

დროთა განმავლობაში ტაძარი ძალიან დაზიანდა. მისი დიდი ნაწილი დაინგრა (ან დაანგრიეს). XVI — XVII ს. ს. ტაძარი აღადგინეს უგუმბათოდ. შიგნით შემორჩენილია ამ ეპოქისათვის დამახასიათებელი აღდგენილი ნაწილები (შეისრული თალები და სხვ.). გეგმა იგივე დაუტოვებიათ, მაგრამ თალები და კედლების მნიშვნელოვანი ნაწილი ახლად ამოუყვანიათ. იმავე ხანებში შიდა სივრცე გაჰყვეს სამ ნავად, სამხრეთ და ჩრდილო გუმბათქვეშა თალის ამოშენებით. შენობა ერთიან ორფერდა სახურავის ქვეშ მოაქციეს.

XIX საუკუნეში ეს ამოშენებული თალები გაანგრიეს და ხელახლა ააგეს გუმბათი, რომელიც თავისი ფორმებით სრულიად უცხოა ქართული ხუროთმოძღვრების ტრადიციებისათვის.

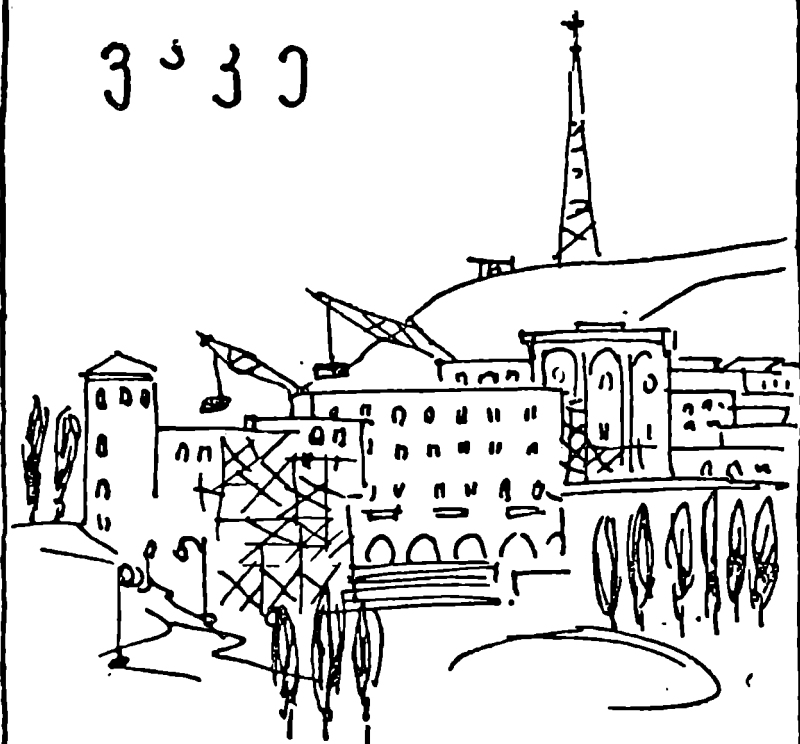
XIX საუკუნეში აშენებული ნაწილები მკაფიოდ ჩანს: უპი-

რგელეს ყოვლისა ესაა გუმბათი სფერული გადახურვით და, აგრეთვე, აგურისაგან ამოყვანილი კედლების ზემო, ფრონტონებიანი ნაწილები.

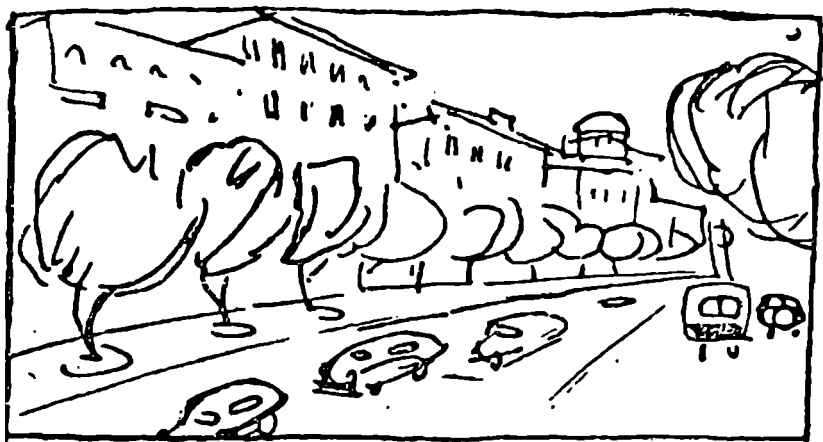
ამ ეკლესიის გვერდით მდებარე რუსული ეკლესია XIX — XX ს-თა მიჯნაზეა აგებული.

ნიკო ნიკოლაძის ქუჩაზე ყურადღებას იქცევს ბოლნისის ტუფით მოპირკეთებული და ზემო სართულის თაღოვანი ლოჯიით შემკული საცხოვრებელი სახლი № 3, რომლის ავტორია ა. მიმინოშვილი (მშენებლობა დამთავრდა 1949 წელს). ფასადის დეტალების დამუშავებასა და კომპოზიციურ ხერხებში გამოყენებულია ნაციონალური ტრადიციები.

3 5 3 3



საბუღალტრო



დავუბრუნდეთ ჩვენს ძირითად მარშრუტს. მელიქიშვილის მარჯვნივ დავტოვოთ ლენინის ქუჩა და გავ-
ქუჩით ვაკისაკენ ყვეთ მელიქიშვილის ქუჩას ახალი რაიონი-
საკენ. ეს ქუჩა რამდენიმე წლის წინათ ძალ-
ზე ვიწრო და ტრანსპორტით გადატვირთული მაგისტრალი
იყო. 1949 წელს მისი მარცხენა მხარე გააფართოეს, მოხდა
ქუჩის რეკონსტრუქცია. ქუჩის მარცხენა მხარეს აშენდა რა-
მდენიმე მრავალსართულიანი ახალი ნაგებობა — საცხოვრე-
ბელი სახლები და სასტუმრო „საქართველო“. ეს
შენობა გამოიყოფა თავისი სიდიდით და ეკლარის ქვის თეთრი
პერანგით (არქიტექტორები ნ. ფირცხალაიშვილი და გ. თავ-
დგირიძე). მშენებლობა დამთავრდა 1958 წელს. პირველ სარ-
თულში მოწყობილია რესტორანი. სასტუმროში 140-მდის ნო-
მერია. შენობის ფასადების საფუძვლად კლასიკური ორდერის
სისტემაა აღებული. არქიტექტორებს უცდიათ ქართული ნა-

ციონალური არქიტექტურის ცალკეული დეკორატიული მოტივების ჩართვა ამ კლასიკურ ჩონჩხში.

მელიქიშვილის ქუჩის ბოლო მონაკვეთს, მარცხენა მხარეს, საყრდენი კედელი მისდევს. პატარა გორაკზე დგას თბილისის ღვინის ქარხანა № 1, რომელიც 1894 — 1896 წლებშია აგებული. შენობის გარეგნული სახე — საერთო ფორმები და ცალკეული დეტალებიც — ძველი ქართული საეკლესიო არქიტექტურის ფორმების ერთგვარი მიბაძვითაა დამუშავებული. მხოლოდ ამ მხრივ, როგორც ერთი პირველ ცდათაგანი ეროვნული მოტივების გამოყენებისა XIX ს-ში, შენობა გარკვეულ ინტერესს წარმოადგენს ხუროთმოძღვრულად.

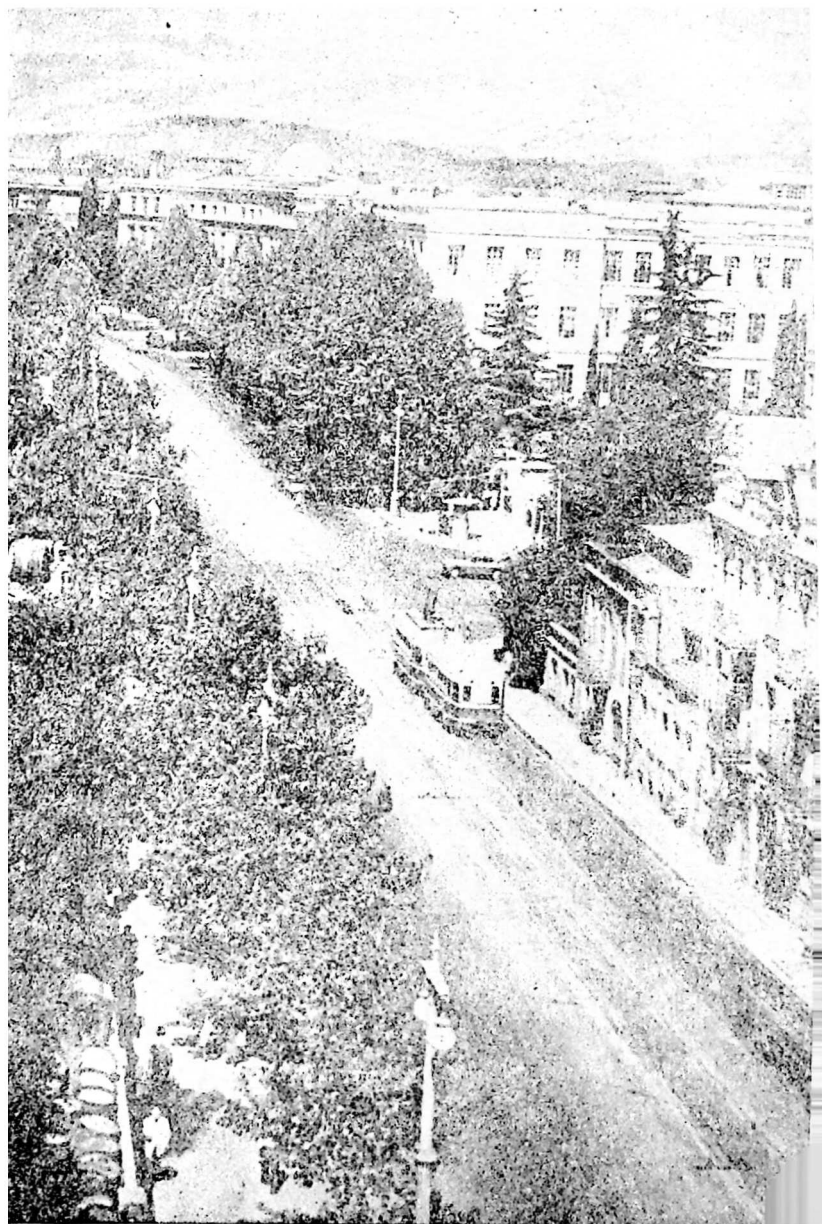
ქარხანასთან არსებობს ღვინოების მდიდარი „ბიბლიოთეკა“, სადაც შენახულია სხვადასხვა კუთხისა და ჯიშის 700 სახეობის ღვინის 126.000 ბოთლი. აქ შეგხვდებათ: 1806 წლის მოსავლის „უნგრული მშრალი“, 1815 წლის ფრანგული „ოპორტო როიალი“, 1714 წლით დათარიღებული კიევური არაყი, გასული საუკუნის 60-იანი წლების ქართული „წინანდალი“, იტალიური, ფრანგული, გერმანული, პოლონური და სხვა ქვეყნების ღვინო, კონიაკი, ლიქორი. ბუნებრივია, ყველაზე სრულია საქართველოს სხვადასხვა კუთხის ნაირგვარი ღვინოების კოლექცია.

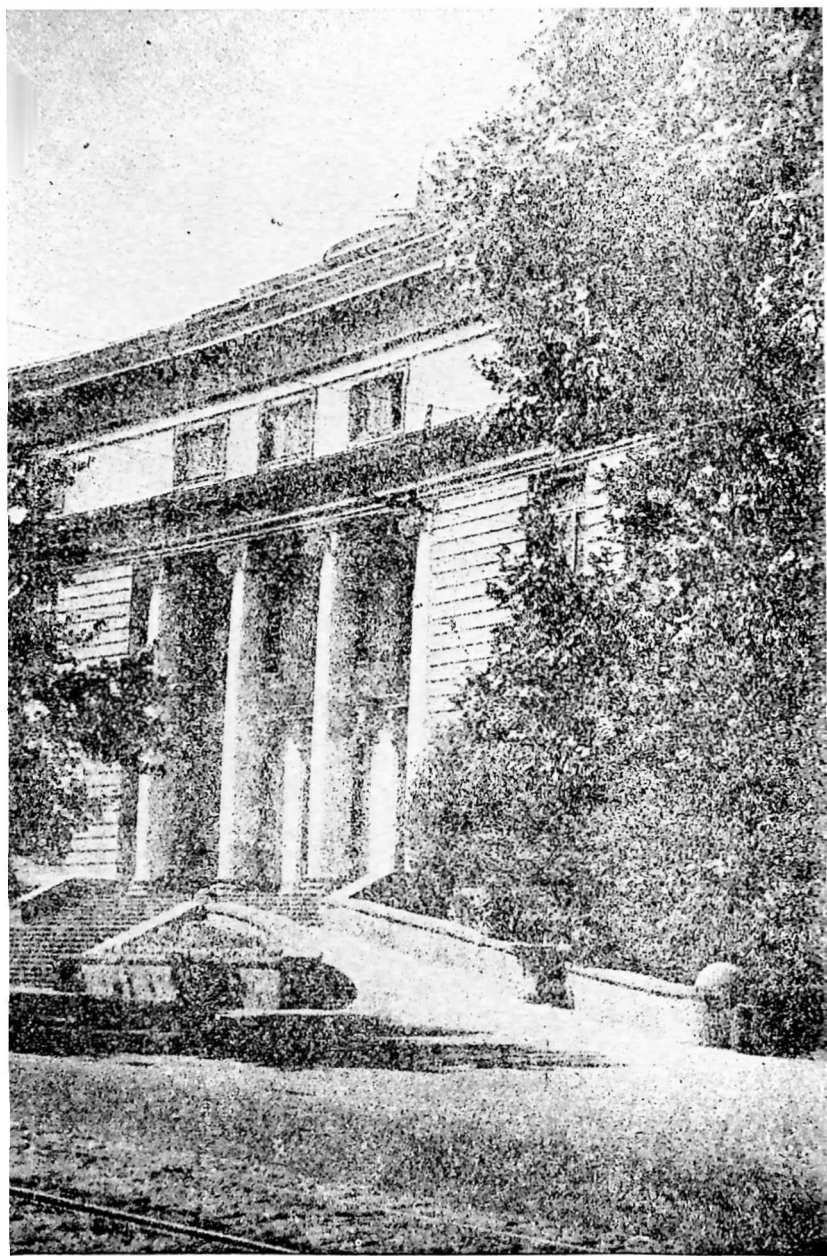
თუ მელიქიშვილის ქუჩის მარცხენა მხარე გაფართოვდა და ახალი ნაგებობებით არის შევსებული, სამაგიეროდ მარჯვენა მხარე კიდევ მოელის რეკონსტრუქცია-გაფართოებას.

ჯერ კიდევ მელიქიშვილის ქუჩის დასაბოლოების საწყისიდან ჩანს უნივერსიტეტის ოთხსართულიანი შენობის გუმბათი და თეთრი ფერისიტი ფასადი.

შენობას საფუძველი ჩაეყარა 1900 წლის 14 ოქტომბერს. იგი თავიდან განკუთვნილი იყო ქართული სათავადაზნაურო გიმნაზიისათვის. მაშინ ეს ადგილი ჯერ კიდევ ქალაქბარეთ იყო, დაუსახლებელი და უცაცრიელი.

როდესაც შენობის აგებას იწყებდნენ და მშენებლობის კომიტეტმა სათავადაზნაურო სკოლის ასაგებად მიწა შეიძინა, ბევრი კიცხავდა ამ კომიტეტის თავმჯდომარეს, ცნობილ ქარ-





თველ საზოგადო მოღვაწეს ნიკოლოზ ცხვედაძეს: „...ვერის მელიებისა და ტურებისათვის უყიდნია სკოლის ადგილი და ქართული ყმაწვილები ვერელ ელიბუა მენახშირე და მეშეშეებისაკენ უნდა გარეკოსო“.

მშენებლობა კარგა ხანს მიმდინარეობდა. უსახსრობის გამო შენობა ბევრჯერ დაგირავენებულა, მაგრამ მოწინავე ქართველ საზოგადოებას ყველა სიძნელე დაუძლევია და მშენებლობა მაინც დასრულდა. 1906 წელს დაუმთავრებელ შენობაში გიმნაზია გადმოვიდა, ხოლო 1916 წელს მშენებლობა მთლიანად დამთავრდა.

1918 წელს სათავადაზნაურო გიმნაზიის შენობაში გაიხსნა თბილისის უნივერსიტეტი.

უნივერსიტეტის შენობის პროექტის ავტორი და მშენებელია ხუროთმოძღვარი სიმონ კლდიაშვილი (1865—1920).

შენობის გეგმა სწავსებით სიმეტრიულია, მისი მოხაზულობა დაახლოებით III-ს ჰგავს, მხოლოდ შუა კიდური განაპირებზე საგრძნობლად მოკლეა და ბოლოში ფართოვდება. კომპოზიციის ცენტრში თავმოყრილია ყველაზე დიდი სადგომები: ვესტიბიულები, ფართომარშიანი კიბეები, სასპორტო დარბაზი, რომლის თავზე სააქტო დარბაზია. ყველა სხვა სადგომი განლაგებულია სიმეტრიულ ფრთებში. დერეფნები და აუდიტორიები სინათლიანი და ფართოა.

ფასადთაგან ორია მთავარი—ერთი ილია ჭავჭავაძის პროსპექტის მხარეს და მეორე — უნივერსიტეტის ბაღისკენ და ვარაზის ხევის ქუჩისაკენ მიმართული. ამჟამად უნივერსიტეტის უკანა, მდინარე ვერეს ხევისაკენ მიმართული, ფასადი გადაჰყურებს ქალაქის ახალ უბანს — საბურთალოს. მისი სადა, თეთრად შეღებილი, სასიამოვნო პროპორციის მასები საკმაოდ კარგად ეხამება ქალაქის საერთო ხედს.

მთავარი — ვარაზის ხევისაკენ მიმართული ფასადია. მკაფიოდ გამოყოფილია სადღესასწაულო ფორმებით გადაწყობილი ცენტრი. იგი წინ გამოშვებულია, უფრო მაღალია და გუმბათით არის დაგვირგვინებული. ფართო კიბე და ორმხრივი პანდუსი მეორე სართულის დონეზე აღის. ჭავჭავაძის პროსპექტისაკენ მიმართული ფასადი უფრო მარტივია. ფასადების

დამუშავებას კლასიკურ-რენესანსული არქიტექტურის მოტივები და კომპოზიციური ხერხები უდევს საფუძვლად. შენობა, რომლის ხუროთმოძღვრული სახე საკვებით შეესაბამება დანიშნულებას, იმპოზატურ შთაბეჭდილებას ტოვებს. ეს ნამდვილი სასწავლებელია, საზოგადოებრივი დანიშნულების დიდი ნაგებობა.

უნივერსიტეტის ეზოში, მთავარი შესასვლელის ხაზზე, დაკრძალულია უნივერსიტეტის პირველი რექტორი პეტრე მელიქიშვილი (1850 — 1927). მის საფლავზე პატარა ძეგლია — მარმარილოსაგან ნაკვეთი ბიუსტით (მოქანდაკე ი. ნიკოლაძე). ხელმარჯვნივ მეორე საფლავია; აქ დაკრძალულია უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამაარსებელი, დიდი ქართველი ისტორიკოსი ივანე ჯავახიშვილი (1876 — 1940). რუხი გრანიტის კვარცხლბეკზე ივანე ჯავახიშვილის ბრინჯაოს ფიგურაა: მეცნიერი სავარძელში ზის. ეს ძეგლი გაიხსნა 1953 წელს (მოქანდაკე თ. ღვინიაშვილი და არქიტექტორი კ. ნახუცარიშვილი). ეზოს ქიშკრის მახლობლად, მარცხნივ, პანდუსის დასაწყისთან 1957 წელს გაიხსნა ილია ჭავჭავაძის ბიუსტა.

უნივერსიტეტის მთავარ შესასვლელთან მემორიული დაფაა, რომელიც მოიხსენიებს იმ პირებს, რომელთა ენერგიას და უნარს მიეწერება ამ შენობის აგება:

„უნივერსიტეტის შენობის აშენების

ინიციატორი და სულის ჩამდგმელი

ი ლ ი ა ჭ ა ვ ჭ ა ვ ა ძ ე

მშენებლობის კომიტეტის თავმჯდომარე

ნ ი კ ო ც ხ ე დ ა ძ ე

ხუროთმოძღვარი-მშენებელი

ს ვ ი მ ო ნ კ ლ დ ი ა შ ვ ი ლ ი“.

ძველი კორპუსის გვერდით, ჭავჭავაძის პროსპექტის მხრიდან, 1940 წელს დამთავრდა უნივერსიტეტის ახალი — ე. წ. ფიზიკისა და ქიმიის — კორპუსი (არქიტექტორი მ. შავიშვილი).

ქუჩა ამ მონაკვეთში წყნარად უხვევს. ნაგებობის წინა ფასადის ხაზი იმეორებს ქუჩის მიმართულებას, ოდნავ შეზნექილია, ჩაწერილია ქუჩის დინებაში.

კორპუსში მოთავსებულია ლაბორატორიები, სასწავლო ოთახები და დიდი აუდიტორია ამფითეატრით. გეგმა გადაწყვეტილია მოხერხებულად. ოთახები საკმაოდ სინათლიანია.

მთავარი ფასადის ცოკოლი შემოსილია რუხი ბაზალტით. ფასადის ცენტრი გამოყოფილია იონიური ორდერის ოთხკოლონიანი პორტიკით, ფართო კიბით და ორპირივი პანდუსით. ნაგებობა დაგვირგვინებულია გუმბათით, რომელშიაც უნივერსიტეტის პლანეტარიუმი მოთავსებული.

ნაგებობის მასშტაბი, სიმაღლე, პროპორციები, ფერი, დეტალები და კომპოზიციური ხერხები ენათესავება უნივერსიტეტის ძველი კორპუსის არქიტექტურას, რითაც მიღწეულია ამ ორი ნაგებობის ანსამბლური ერთიანობა.

ი. სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი საქართველოში და მთელ აზერ-კავკასიაში პირველი უმაღლესი სასწავლებელი იყო (თუ არ ჩავთვლით შუა საუკუნეთა ქართულ აკადემიებსა და სხვა სასწავლებლებს). 1921 წელს აქ მხოლოდ სამი ფაკულტეტი იყო. ამჟამად 12 ფაკულტეტია, სადაც მზადდება 30-მდე სხვადასხვა დარგის სპეციალისტი. უნივერსიტეტში სწავლობს 5 ათასზე მეტი სტუდენტი. ეს მეცნიერული მუშაობის დიდი კერაა. აქ ჩამოყალიბდა, განვითარდა მათემატიკის, ფიზიოლოგიის, გეოლოგიის, გეოგრაფიის, მინერალოგიის, ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, საქართველოს ისტორიის, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის, ქართული ხელოვნების ისტორიის (ქართული) სკოლები. უნივერსიტეტს აქვს დიდი ფუნდამენტური ბიბლიოთეკა. უნივერსიტეტის ბაზაზე განვითარდა და შემდეგ გამოყო დამოუკიდებელ უმაღლეს სასწავლებლად: საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტი, სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტი, თბილისის სამედიცინო ინსტიტუტი და ზოოტექნიკურ-სავეტერინარო ინსტიტუტი.

სასწავლო კაბინეტები და ლაბორატორიები, მუზეუმები, სტამბა, სტუდენტთა საერთო საცხოვრებელი, დასასვენებელი

სახლი, სპორტული ბაზა და სხვ. საშუალებას იძლევა აღიზარდოს ყოველმხრივ განვითარებული სპეციალისტები, ფართოდ გაიშალოს კვლევითი და სასწავლო მუშაობა.

უნივერსიტეტის შენობის წინ, როგორც აღვ-ილია ჭავჭავაძის ნიშნით, ვარაზის ხევის ქუჩა ეშვება. მტკვრის პროსპექტი და მარჯვენა ნაპირზე ეს იყო უკანასკნელი ღრმა ვარაზის ხევი ხევი, რომელსაც ქალაქმა ამ საუკუნის და-

საწყისში გადააბიჯა. უკანასკნელ წლებში ვაკის გაზრდილ რაიონს უმოკლესი და მოხერხებული კავშირი ესაჭიროებოდა ქალაქის მარცხენა ნაპირთან, რკინიგზის ვაგზალთან. ხევი გადახურეს რკინა-ბეტონის თალით და 1957 წელს ახალ მაგისტრალზე მოძრაობა გაიხსნა. ქუჩა ეშვება გმირთა მოედნისაკენ, საიდანაც საბურთალოსა და სადგურისაკენ მიემართება ქუჩები. ეს ქალაქის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი განივი არტერიაა.

ფართო პროსპექტს, რომელიც უნივერსიტეტთან იწყება და ილია ჭავჭავაძის სახელს ატარებს, გრძელად მიჰყვება ახალი საცხოვრებელი სახლებით და სასწავლო დაწესებულებებით განაშენიანებული ვრცელი ტერიტორია, რომელსაც ძველთაგანვე ვაკეს უწოდებენ. ამ ქუჩის მარჯვენა მხარეს განაშენიანების სიღრმე არ არის დიდი, ვინაიდან მას მდინარე ვერეს ციცაბო ნაპირები ემიჯნება, მარცხნივ კი პროსპექტს პარალელურად მიჰყვება ფალიაშვილისა და ბარნოვის გრძივი ქუჩები, ხოლო შენობები თრიალეთის მთების კალთებზეც არის შეფენილი.

პროსპექტი რამდენიმეჯერ უხვევს. მას ორივე მხარეს მიჰყვება ხეებისა და გაზონების ხშირი მწვანე ზოლი. ეს თითქმის 2,5 კილომეტრიანი ტრასა ყოფილი წყნეთის შარა-გზის ნაწილია. ეს გზა, ჯერ კიდევ გასულ საუკუნეში, იწყებოდა ახლანდელ მელიქიშვილისა და ლენინის ქუჩების განშტოებასთან, სადაც მაშინ სოფელი ვერე იყო; ჩაუვლიდა სოფელ ვარდისუბანს, შემდეგ, ახლანდელ უნივერსიტეტთან, კალოებს და მიიზღაზნებოდა სოფელ წყნეთისაკენ. ქალაქი წინ მიიწევდა და წყნეთამდე გზაც მოკლდებოდა. ხოლო ახალი მაგისტრალი იზრდებოდა და მშვენიდებოდა.

პროსპექტის განაშენიანება თითქმის მთლიანად. საბჭოთა ხელისუფლების წლებში მოხდა. ჯერჯერობით მას მთელ ტრასაზე დასრულებული ხუროთმოძღვრული სახე არა აქვს, მაგრამ რიგით განაშენიანებაში ბევრი საინტერესო ნაგებობაა.

უნივერსიტეტის მომღევნო მოზრდილი ტერიტორია უკავია საქართველოს სსრ ჯანმრთელობის სამინისტროს სამკურნალო კომბინატის კორპუსებს, რომლის ეზო და ფასადის წინ ვიწრო ზოლი მწვანეშია ჩაფლული (აშენებულია 1935 წელს).

იქ, სადაც ქუჩა მკვეთრად უხვევს, ქუჩის პერსპექტივს ეტავს 8-სართულიანი საცხოვრებელი სახლის გვერდის ფასადი. თავდაპირველად შენობა განკუთვნილი იყო ადმინისტრაციული სახლისათვის. მშენებლობის პროცესში მისი გეგმა და, ნაწილობრივ, ფასადიც საფუძვლიანად გადაკეთდა. ამ შენობის და მის გვერდით მდებარე საცხოვრებელი სახლის (მშენებლობა დამთავორდა 1954 წ.) ავტორია ხუროთმოძღვარი ქეთევან ფორაქიშვილი-სოკოლოვა.

როგორც გეგმით, ისე ფასადების დამუშავებით, მორთულობის სიუხვით ეს უკანასკნელი ნაგებობა დამახასიათებელია ომის შემდგომი წლების მრავალსართულიანი საცხოვრებელი სახლების არქიტექტურისათვის თბილისში: 2 — 3 — 4 ოთახიანი ბინების სექციები, გამჭოლი განივება, ეზოს ფასადის მხრიდან დიდი სამეურნეო შუშაბანდი, ქუჩის მხარეზე პატარა აივნები და ლოჯიები. სახლის ფასადი ხალისიანია, მაჟორული, მორთულობა მხატვრული ტაქტით გამოყენებული.

პროსპექტის მარჯვენა მხარეს აღსანიშნავია საქართველოს ზოოვეტერინარული ინსტიტუტი (არქ. ს. რევიშვილი). მისი არქიტექტურა მკაფიოდ გამოიყოფა საერთო განაშენიანებაში. ფასადის თეთრი ეკლარიტ მოპირკეთებული კედელი იკითხება, როგორც ერთი მთლიანი სიბრტყე. ამ სიბრტყის შუა ნაწილში, სამი სართულის სიმაღლეზე, გაჭრილია 7 მაღალი თალი. ფასადის გვერდის ნაწილები თაღების ორსავე მხარეს კედლის სიბრტყესთან შედარებით კონტრასტულად არის დამუშავებული. ფასადს ზემო

შუბლზე მიჰყვება თაღოვანი ფანჯრების მწკრივი. შენობა დაგვირგვინებულია მძიმე დეკორატიული ფრიზით და კარნიზით. შენობაში სამაჯულთა განლაგება გააზრებულია ფასადის საერთო სახესთან შეხამებით. მაგრამ ქართულ ეროვნულ ორნამენტს რამდენადმე დაკარგული აქვს მისთვის დამახასიათებელი სიმკაცრე.

შენობა დამთავრდა 1954 წელს. ეს ახალი კორპუსი წინ მიედგა ინსტიტუტის ძველად არსებულ შენობას.

ზოოვეტინსტიტუტის წინ ა. პ. უ. შ. კ. ი. ნ. ს. ა. ხ. ე. ლ. ო. ბ. ი. ს. პ. ე. დ. ა. გ. ო. გ. ი. უ. რ. ი. ნ. ს. ტ. ი. ტ. უ. ტ. ი. ს. შენობაა (დამთავრდა 1953 წელს. არქ. ვ. ქორქაშვილი).

აღნიშნულ შენობათა გარდა, პროსპექტის მარცხენა და მარჯვენა მხარეს მრავალი 4—5-სართულიანი ახალი საცხოვრებელი სახლია. ზოგიერთი მშენებლობის პროცესშია.

გადაუხვიოთ მარცხნივ არაყიშვილის ქუჩით ბარნოვის ქუჩაზე. აქ ქუჩის დონეზე დაბლა, კვარტალის შუაში, დგას პატარა ორსართულიანი შენობა. ეს საბავშვო ბაღია (არქიტექტორები გ. მელქაძე და შ. ყავლაშვილი. მშენებლობა დამთავრდა 1953 წელს). შენობა ყურადღებას იპყრობს გეგმის მოხერხებული გადაწყვეტით, ცოცხალი ფასადებით, ადგილობრივი ბუნებრივი პირობების გათვალისწინებით (ღია აივნები), მორთულობის ზომიერი ხმარებით. შექმნილია ბავშვებისათვის განკუთვნილი შენობის მხატვრული სახე.

ისევ ილია ჭავჭავაძის პროსპექტზე ხელმარჯვნივ კიდევ ერთი დიდი უმაღლესი სასწავლებელია — საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტი (წინათ ამ შენობაში სასულიერო სემინარია იყო). მისი ძირითადი ნაწილი აშენებულია ფსევდო-რუსული სტილით 1902—1905 წწ. უნივერსიტეტთან ერთად ეს იყო ვაკის რაიონის პირველი დიდი შენობა. აქ პროსპექტი ფართოვდება და მომავალში მოედნის მოწყობაა განზრახული. მარჯვნივ „ტყვის მეგობრის“ საზოგადოების კუბური მოცულობის სვეტებიანი შენობაა; შემდეგ ჯერ კიდევ 30-იან წლებში აგებული სტუდენტთა საერთო საცხოვრებლები კორპუსები.

მარცხნივ საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობის აკადემიის
პი დ რ ო ტ ე ქ ნ ი კ უ რ ი და მ ე ლ ი ო რ ა ც ი ი ს ს ა მ ე ც -
ნ ი ე რ ო - კ ვ ლ ე ვ ი თ ი ი ნ ს ტ ი ტ უ ტ ი ს ახალი შენობაა.
შემდეგ საცხოვრებელი სახლები.

გამოჩნდა ახალგაზრდა ნარგავების დიდი
ვაკის პარკი მასივი. ეს ვაკის პარკია, რომლის გაშენება
ომისშემდგომ წლებში დაიწყო. მისი საერ-
თო ფართობია 120 ჰექტარი (არქიტექტორი ქ. ღვებუაძე,
დენდროლოგიური პროექტი შეადგინა არქიტექტორმა ნელი
ცაციშვილმა). პარკი მოთავსებულია ბუნებრივ ამფითეატრში,
რომელსაც სამი მხრიდან მაღლობები ფარგლავს: სამხრეთი-
დან და დასავლეთიდან — თრიალეთის ქედის მაღალი კალ-
თები, ჩრდილოეთიდან — ზეგანი, რომელიც მდინარე ვერეს გა-
სწვრივ მიდის. სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან პარკი ვაკის სა-
ცხოვრებელი სახლების კვარტალებითაა შემოფარგლული.

ჭავჭავაძის პროსპექტიდან ფართო საზეიმო კიბეები ეშვე-
ბა პარკში. კიბეების ღერძი ემთხვევა მთავარი ხეივნის ღერძს,
რომელიც თრიალეთის მთების კალთების პერპენდიკულარუ-
ლად მიემართება. აქ მოწყობილია დიდი და მცირე შადრევნე-
ბი, კიბეები, ტერასები, მწვანე პარტერი. მომავალში ხეივნის
ხედი გამდიდრდება მთის კალთებზე მოწყობილი კასკადით.

დიდ შადრევანთან მთავარ ხეივანს გამოეყოფა ორი ფარ-
თო ხეივანი. მარცხნივ მიმავალი ხეივნის ბოლოში დგას კინო-
თეატრის შენობა, მარჯვნივ — კაფე-რესტორანი. პარკის აღნი-
შნულ ცენტრალურ ნაწილს რეგულარული გეგმა აქვს, დანარ-
ჩენი ნაწილი ტყე-პარკის სახითაა გაშენებული. მწვანე ნარ-
გავები თრიალეთის ქედის მთების კალთებს ეფინება. ქედს
იქით მდებარეობს პატარა ტბა, ე. წ. კ უ ს ტ ბ ა. მისი დონე
მაღე აიწევა და აქ სანაოსნო სადგური გაიხსნება.

ვაკის პარკის სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი უკავია სპორტ-
საზოგადოება „ბ უ რ ე ვ ე ს ტ ნ ი კ ი ს“ ს ტ ა დ ი ო ნ ს (არ-
ქიტექტორი ქ. ღვებუაძე). ჯერჯერობით ექსპლოატაციაში
გადაცემულია სტადიონის მხოლოდ პირველი რიგი 22.000
მაყურებლისათვის. სტადიონის მაყურებელთა ტრიბუნები
სამი მხრიდან ნალისებრ ფარგლავენ საფეხბურთო მოე-

დანს. ქალაქისაკენ და პარკისაკენ მიმართული მხარე ღიაა. ტრიბუნების ცენტრალურ ნაწილში მოწყობილია მაღალი თაღედი-ლოჯია. აქ ცენტრალური ტრიბუნები და მის ქვევით სპორტსმენთა გასახდელებია მოწყობილი.

პარკის და სტადიონის არქიტექტურაში აქტიურად იჭრება ქალაქის შორეული ხედები, ფუნქციულორის სილუეტი. ხოლო შორს, სამხრეთ-დასავლეთით, მას მაღალი მთიდან გადმოჰყურებს საგარეუბნო კლიმატური კურორტი წყნეთი (ზღვის დონიდან დაახლოებით 1000 მეტრი), რომელიც ქალაქიდან 9 — 10 კილომეტრით არის დაშორებული.

სტადიონზე შესასვლელის წინ, ქუჩის გადაღმა, ფიზკულტურის ინსტიტუტის ახალი შენობაა (არქიტექტორი ი. კასრაძე) სასწავლო და საწვრთნელი მუშაობისათვის საჭირო მოედნებით.

ვაკის პარკის შესასვლელთან ქუჩა ორად იყოფა — მარცხნივ წყნეთის გზატკეცილი იწყება, ხოლო მარჯვნივ ახალი, მეტად მნიშვნელოვანი მაგისტრალი.

ვაკისა და, ამ ბოლო წლებში, საბურთალოს ვაკე-საბურთალოს შემაერთებული ქუჩით საბურთალოსკენ. უბნების ინტენსიურმა დასახლებამ გაჭირვრია ამ ორ რაიონს შორის უმოკლესი შემაერთებელი მაგისტრალის გაყვანის აუცილებლობა. ამ გზის გაყვანა ძნელი საქმე იყო, ვინაიდან ეს საკმაოდ ახლოს მდებარე ორი რაიონი გაყოფილია მდინარე ვერეს ღრმა ხევით და მაღალი, კლდოვანი, წყალგამყოფი ქედით.

აქ უკანასკნელი ორი წლის განმავლობაში ჩატარდა დიდი სამუშაოები. ვერე გადაიხურა რკინა-ბეტონის თალით და ამოივსო მიწაყრილით. კლდე გაანგრის. მისი მოჭრის მაქსიმალური სიმაღლე 40 მეტრია, ხოლო საშუალო — 23 მეტრი. გაყვანილ იქნა 1600 მეტრის სიგრძის ახალი მაგისტრალი, რომელიც 1958 წელს გაიხსნა. ქუჩის სიგანე 50 მეტრია. მოწყობილია მანქანების ორი სავალი ნაწილი, თითო 12 მეტრის სიგანისა. ქუჩას შუა ნაწილში 22-მეტრიანი მწვანე ბულვარი მიჰყვება

ამ გზას მიეყვება ს ა ბ უ რ თ ა ლ ო ს კ ე ნ. უძველეს

ჯროში აქ საბურთაო და საასპარეზო ადგილი იყო. აქედან მიიღო მან თავისი სახელი. მარჯვნივ, ორ პატარა ქედს შორის, დელისის ველი და იპოდროში მოჩანს. ირგვლივ ხილის ბაღები და ბაღჩებია. კიდევ ცოტა და მაგისტრალი უერთდება საბურთალოს ერთ-ერთ მთავარ ქუჩას, რომელიც ივანე პავლოვის სახელს ატარებს.

პირველი, რაც აქ ყურადღებას იპყრობს — მშენებლობაა. ქალაქის ეს რაიონი, მისი მაგისტრალები, ხუროთმოძღვრულად ჯერ კიდევ ჩამოუყალიბებელია, ხოლო მისი ტერიტორიის ნახევარი (დასავლეთი ნაწილი) სრულიად აუთვისებული. აქ საგარეუბნო კოლმეურნეობათა პურის ყანებია. შედგენილია საბურთალოს ახალი საცხოვრებელი რაიონის დაგეგმარება-განაშენიანების დეტალური პროექტი. ეს რაიონი გაშენდება ამჟამად არსებული აგურის ქარხნის დასავლეთით 300 ჰექტარ ფართობზე. მრავალსართულიანი საცხოვრებელი სახლების კვარტალები დაიკავენ 100 ჰექტარს, ხოლო მთის ფერდობებზე გამოყოფილია 40 ჰექტარი ინდივიდური დასახლებისათვის. დანარჩენ ტერიტორიას დაიკავენ ქუჩები, კულტურისა და დასვენების პარკი, სტადიონი და სხვ. აქ იცხოვრებს დაახლოებით 45.000 ადამიანი. სკოლებისა და საბავშვო დაწესებულებებისათვის გამოყოფილია ცალკე ტერიტორიები. ამ დასახლების პროექტის განხორციელება განზრახულია კომპლექსური მშენებლობის მეთოდით.

დასახლების მთავარი არტერია იქნება კომინტერნის ქუჩა, რომელიც ამჟამად პავლოვის ქუჩის ჩრდილოეთით, მის პარალელურად, მიემართება. ეს ქუჩაც დიდი სამშენებლო უბანია.

პავლოვის ქუჩის ბოლოში თეთრი ეკლარის ქვით მოპირკეთებული ოთხსართულიანი საცხოვრებელი სახლები ჩანს. ეს არის პირველი კვარტალი, 7 მ ს ხ ვ ი ლ ბ ლ ო კ ო ვ ა ნ ი ს ა ხ ლ ი, რომლის მაგვარი მრავალი სახლი აშენდება აქ. (ამ ტიპური სახლების ავტორები არიან არქიტექტორი შ. დავითაშვილი და კონსტრუქტორი ნ. მესხი). ამგვარი საცხოვრებელი სახლები ქალაქის სხვა უბნებშიც შენდება. მათი არქიტექტურა მეტად სადაა. კედლები შედგება პემზაბეტონის ბლოკები-

საგან. ბლოკები, რომელთა სისქე 40 სმ-ია, ფასადის მხრიდან მოპირკეთებულია თეთრი ეკლარის ქვის თხელი ფილებით.

ჩვენ მივემართებით პავლოვის ქუჩით ქალაქისაკენ: 4 — 5 სართულიანი საცხოვრებელი სახლები, სკოლები, სამედიცინო ინსტიტუტის ორი ახალი და მის წინ ინფექციური საავადმყოფოს კორპუსებია. აქვეა კოოპერაციული ტექნიკუმის შენობა შუა ნაწილში სამი დიდი თალით, ისევ მსხვილბლოკოვანი შენობები. იქ, სადაც პავლოვის ქუჩა კომინტერნისა და ლისის ქუჩებს უერთდება, ისახება დიდი საცხოვრებელი სახლებით შემოფარგლული მოედანი. აქედან ჩრდილოეთით მიემართება გზა, რომელსაც მიყვავართ თბილისელების დასვენების საყვარელ ადგილისაკენ — ლისის ტბაზე. ეს ტბა ქალაქიდან 5 — 6 კილომეტრის დაშორებით მდებარეობს. ეს არც მაინც-დამაინც დიდი და ღრმა ტბაა, მაგრამ „თბილისის ზღვის“ ავსებამდის იგი სანაოსნო სპორტის მოყვარულთათვის თბილისში ერთადერთი კეთილმოწყობილი ბაზა იყო. ახლა მიმდინარეობს ამ ტბის გაფართოება.

მანქანა ჯერ ბულაჩაურის და შემდეგ ანაგის ქუჩებით ჩაუვლის ე. წ. სპეციალისტების სახლებს. სამსართულიანი საცხოვრებელი სახლების ამ რამდენიმე კორპუსმა, რომლებიც აშენებულია 30-იანი წლების დასაწყისში, საფუძველი ჩაუყარა საბურთალოს განაშენიანებას.

ჩვენ გავედით ისევ ლენინის ქუჩაზე, იქ, სადაც იწყება საქართველოს სამხედრო გზა. ამ გზით შეიძლება მოვიაროთ თბილისის მიდამოების ბევრი საინტერესო ადგილი და ძველი; უპირველეს ყოვლისა, საქართველოს ძველი დედაქალაქი მცხეთა. საინტერესოა ამ გზის გასწვრივ დიღმის ველის უკიდურეს ჩრდილო ნაწილში გაშლილი დიღმის მევენახეობისა და მეხილეობის საბჭოთა მეურნეობა. მისი ფართობია 121,5 ჰექტარი. მეურნეობა სუფრის ყურძნით და ხილით ამარაგებს საქართველოს დედაქალაქს და, აგრეთვე, საბჭოთა კავშირის სხვა ქალაქებს. მეურნეობას 7,5 ჰექტარზე მოწყობილი აქვს ე. წ. საკოლექციო ნაკვეთი, სადაც 1100-მდე სხვა-

დასხვა ჯიშის ვაზია დარგული, მათ შორის 400-მდე ქართული ჯიშისა.

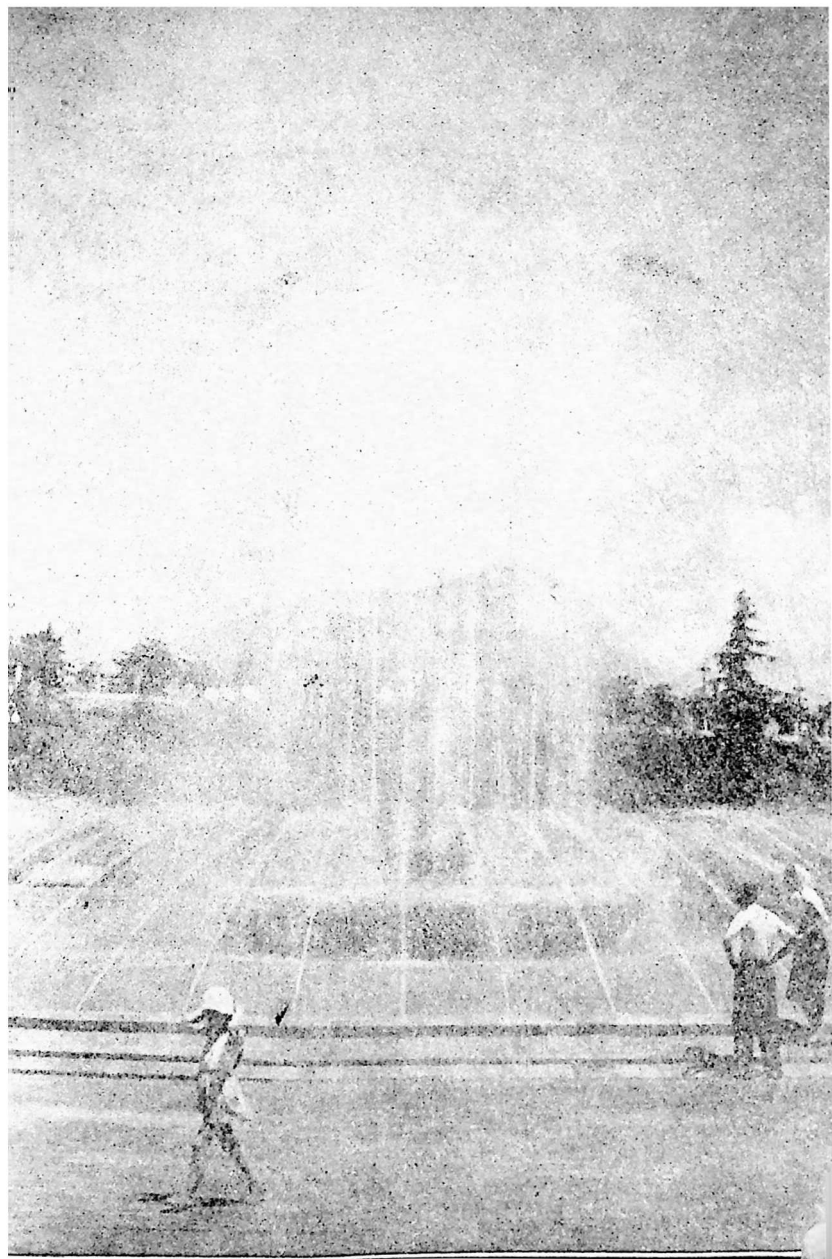
ამ გზაზე თბილისის შემოსასვლელთან ობელისკია აღმართული, რომელიც დაიდგა ქალაქის 1500 წლისთავთან დაკავშირებით (არქ. თ. კანდელაკი, მოქანდაკე ე. ამაშუკელი). აქვე იყოფა გზა მტკვრის ხარცხენა ნაპირისაკენ. მტკვარზე ბოლნისის ქვით მოპირკეთებული დიდი ხილია (ინჟ. კ. დიდიძე, არქ. არჩ. ქურდიანი. 1954 წ.).

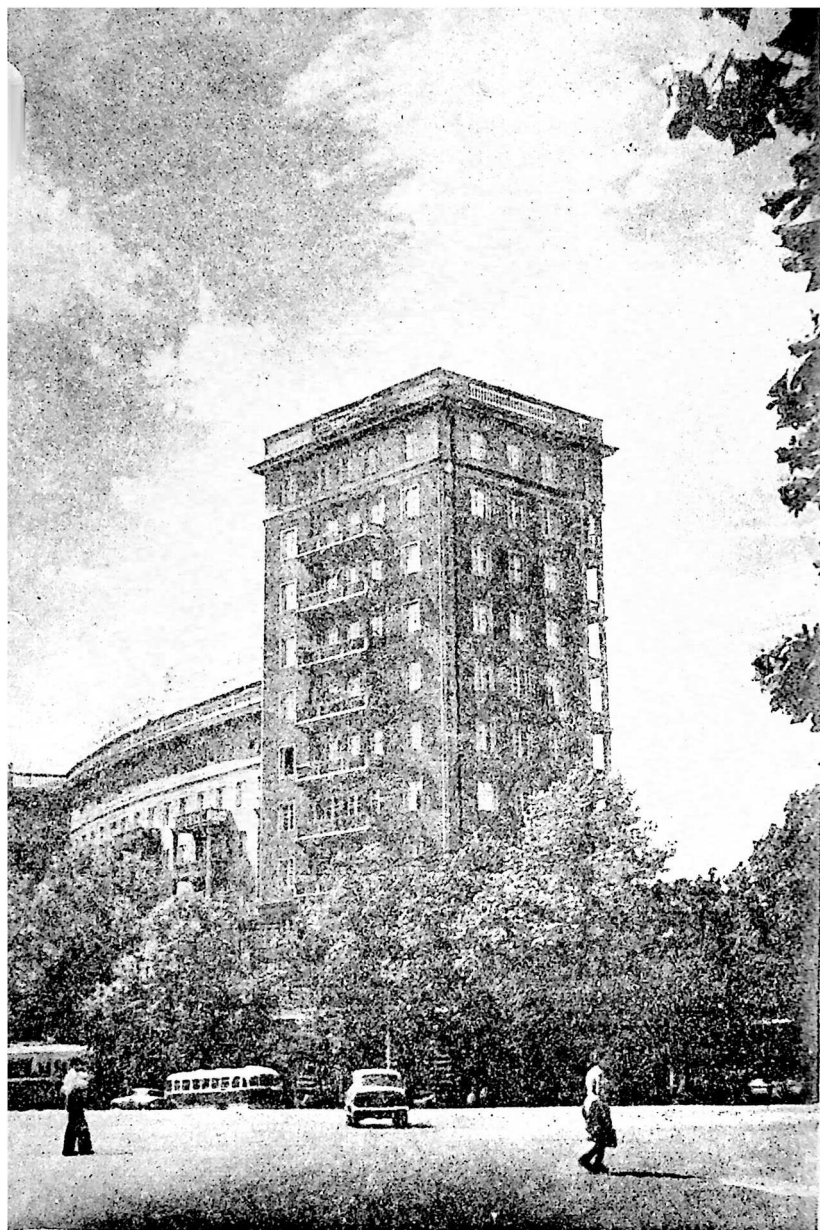
ლენინის ქუჩის ღერძზე სატელევიზიო კოშკით დაგვირგვინებული მამადავითის მთა მოჩანს. ერთმანეთს ცვლის ძველი 1—2-სართულიანი სახლები და ახალი მრავალსართულიანი საცხოვრებელი და სასწავლო დანიშნულების შენობები. დასაწყისში, მარცხნივ, საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტის ახალი კორპუსებია (არქიტექტორი მ. შავიშვილი). იქ, სადაც ლენინის ქუჩას საბურთალოსკენ მიმავალი ლისის ქუჩა ეყრება, მოედანზე გამოდის ვ. ლენინის სახელობის რკინიგზის ტრანსპორტის ინჟინერთა ინსტიტუტის ფასადი. ამ მოედნის არქიტექტურული ხორცშესხმა ახალი დაწყებულია. ინსტიტუტი, მის გვერდით მდებარე ადმინისტრაციული და საცხოვრებელი სახლები მხოლოდ მის ერთ, დასავლეთის მხარეს, საზღვრავს. მოედანზე მთავარი ფასადით გამოვა სპორტული სადემონსტრაციო დარბაზი, რომლის მშენებლობა უკვე დაწყებულია. დარბაზი განსაზღვრულია 10.000 მაყურებლისათვის. იგი შენდება ყოფ. საბურთალოს ბაზრის ადგილზე (არქიტექტორები ი. კასრაძე და ლ. მესხიშვილი. დარბაზის გადახურვის ახალი კონსტრუქცია დაამუშავა ინჟინერმა დ. ჯაჯაიამ). აქვე გამოვა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კორპუსები, რომლებიც ახლა შენდება ლენინის ქუჩის აღმოსავლეთით გაშლილ პლატოზე. აქედან ლენინის ქუჩა თავქვე ეშვება და მკვეთრად უხევს. ქუჩის ეს მონაკვეთი გაშენებულია ახალი მრავალსართულიანი შენობებით: მარცხნივ — მეტალურგიული ტექნიკში, დიდი საცხოვრებელი სახლი, საქნავთის ტრესტის ადმინის-

ტრაციული სახლია, ხოლო მარჯვნივ გრძელდება რკინიგზის ტრანსპორტის ინჟინერთა ინსტიტუტის კორპუსი.

აქედან ქვევით უკვე ჩანს ფართო მოედნის გმირთა მოედანი. ეს საბჭოთა კავშირის გმირთა მოედანია. ძველად, ჯერ კიდევ გასული საუკუნის ბოლო წლებში, აქ თავდებოდა თბილისის ერთ-ერთი გარეუბანი — ვერე. ირგვლივ ხრიოკი ციცაბო გორაკები იყო. ახლანდელი ლენინის ქუჩის მიმართულებით მიდიოდა საქართველოს სამხედრო გზა. მდინარე ვერეზე გადადებული იყო ძველი ხიდი, რომლის ნაშთი ახლაც არსებობს ახალი ხიდის გვერდით. ხიდი XVII საუკუნის შუა წლებშია აგებული. მისი სიგრძეა 70 მეტრი, ხოლო სიგანე თითქმის 6 მეტრი. მას ოთხი თალი ჰქონდა, აქედან სამი თალი — შეისრული მოყვანილობისა. შუა, მაღალი შეისრული თალის სიმაღლე იყო — 4.5 მეტრი, ხოლო გვერდის ორი თალისა — 3,5 მ. ხიდი აგებულია ბრტყელ, ე. წ. ქართული, აგურით ($22 \times 22 \times 3,5$ სმ). ჯერ კიდევ გასული საუკუნის ბოლოს ხიდი იხსენიებოდა, როგორც „დიდი, ლამაზი...“. ამ უბნის დასავლეთ ნაწილში, მდინარე ვერეს ნაპირზე, ძველთაგანვე იყო ხილის ბაღები, რომლებიც XX საუკუნის დასაწყისში თბილისელ მოქეიფეთა საყვარელ ადგილად გადაიქცა. მაშინ აქ მომპრავლდა პატარა სამიკიტნოები ეგზოტიკური სახელებით: „ფანტაზია“, „ედემი“, „რასსვეტი“, „სუხოი ნე უეხუაი, გოლუბჩიკ მოი“... ხოლო ჩრდილო-აღმოსავლეთით გორაკზე იდგა ყაზარმები, რომელთა ნაწილი ახლაც შემორჩენილია.

ნელ-ნელა ქალაქი მოიწევდა „მოსკოვის საყარაულოდან“ (ახლანდელი რუსთაველის მოედანი) სამხედრო გზის გასწვრივ. ეს ზრდა განსაკუთრებით ინტენსიურად XIX საუკუნის ბოლო ათეულ წლებში დაიწყო. მაგრამ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების დროს ეს მაინც მოუწყობელი უბანი იყო, აქ იწყებოდა ქალაქის გარეუბნები. მოედნის კეთილმოწყობა და განაშენიანება ძირითადად 30-იან წლებში მოხდა. 1927 წელს მდინარე ვერეს მარცხენა ნაპირის ბაღებში თბილისის ზოოპარკს ჩაეყარა საფუძველი. 1931 წელს აშენდა ახალი ხიდი მდინარე ვერეზე და ამავე პერიოდში გაფართოვ-





და ლენინის ქუჩა. ამისათვის ჩამოიჭრა მის დასავლეთ მხარეს არსებული ციცაბო კლდე.

ამჟამად გმირთა მოედანი მნიშვნელოვანი სატრანსპორტო კვანძია. აქ თავს იყრის: ჩრდილო-აღმოსავლეთით რკინიგზის სადგურიდან — ჩელუსკინელების ქუჩა, დასავლეთით ვაკიდან — ვარაზის ხევის ქუჩა; სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ მოედანს სკრის ლენინის ქუჩა, რომელიც ქალაქის ცენტრალურ უბნებს აერთებს საბურთალოსთან; საქართველოს სამხედრო გზასთან, სამხრეთ აღმოსავლეთ კუთხეში მოედანს უერთდება სანაპირო მაგისტრალი.

მოედანს თავისებურ იერს ანიჭებს მდებარეობა, რელიეფი. ჩრდილოეთიდან და აღმოსავლეთით იგი საბურთალოს ზეგანის დაქანებული, ამჟამად გამწვანებული, კალთებით არის შემოფარგლული. სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში მოედანს გადმოჰყურებს საკმაოდ მაღალ ციცაბო კლდის ქიმი. დასავლეთით მოედანი გახსნილია: მწვანეში ჩაფლული ზოოპარკის, მდინარე ვერეს და ვარაზისხევის ქუჩის თავზე მოჩანს უნივერსიტეტის თეთრი მონუმენტური შენობა, ვაკის განაშენიანების დასაწყისი. მოედანი ასევე გახსნილია სამხრეთით და სამხრეთ-აღმოსავლეთით. აქ იშლება ხედი მდინარე ვერეს ქვემო დინების გასწვრივ, მტკვრის სანაპიროსკენ. სამხრეთით, მოშორებით, გამწვანებულ ეზოში, ვერეს მარჯვენა ნაპირზე თბილისის აბრეშუმსაქსოვი ფაბრიკის კორპუსები ჩანს. უფრო შორს — ლენინის ქუჩის პერსპექტივი და მამადავითის სილუეტი.

მოედანი შენობებით არაა შემოფარგლული: ისინი ახლო მდებარე გორაკებიდან გადმოჰყურებენ მას. მხოლოდ ჩრდილო-აღმოსავლეთით მოედანზე დგას დიდი 100-ბინიანი საცხოვრებელი სახლი (არქიტექტორი მ. კალაშნიკოვი. მშენებლობა დამთავრდა 1939 წ.). შენობა მოედნისკენ ნახევრადწრიულად არის გამოზნექილი. მისი ფასადის სიგრძე 280 მეტრია.

ჩელუსკინელთა და სანაპირო ქუჩების კუთხეში ფართო ქვის კიბეებია მოწყობილი. ამ კიბეებით ავდივართ გორაკზე, რომელზედაც განცალკევებით დგას ცირკის შენობა. იგი ქალაქის მრავალი წერტილიდან ჩანს (არქიტექტორები ნ. ნეპ-

რინცევი, ს. სატუნცი, ვ. ურუშაძე. მშენებლობა დამთავრდა 1940 წელს). მაყურებელთა დარბაზი 2000 ადამიანს იტევს. ეს ერთი ყველაზე დიდი ცირკთაგანია საბჭოთა კავშირში. დარბაზის გადახურვა ისეა მოწყობილი, რომ არცერთი სვეტი არაა გამოყენებული.

ცირკის მოცულობის გარე სახე მთლიანად ნაკარნახევია ფუნქციური მხარით და წარმოადგენს ორ ერთმანეთზე დადგმულ ცილინდრს. ქვედა, დიდი ცილინდრი, გაფორმებულია კორინთული ორდენის პილიასტრებით. ცენტრალური შესასვლელი ხაზგასმულია 8-სვეტიანი კორინთული პორტიკით. ზემო, უფრო მცირე მოცულობის ცილინდრი წარმოადგენს დაბალი პილიასტრებით დანაწევრებულ ყრუ კედელს. შენობა დაგვირგვინებულია მცირედ დაფერდებული საბურავით და ფარნით.

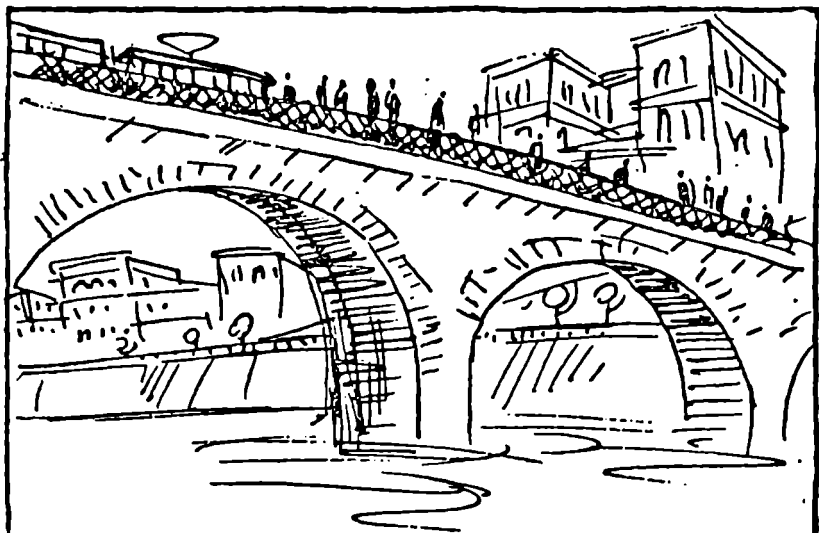
საბჭოთა კავშირის გმირთა მოედნის აღმო-
საიდან გაჩნ- სავლეთ მხარეს იწყება ფართო, გამწვანე-
და ჩელუს- ბული, სწორი მაგისტრალი. ეს ქუჩა ჯერ
კინელთა ქუჩა კიდევ 25 წლის წინათ არ არსებობდა, ხოლო
მის მარცხნივ და მარჯვნივ არსებული გო-
რაკები ერთ მთლიან მასივს წარმოადგენდნენ. ქალაქის ახალი
უბნების — განსაკუთრებით საბურთალოს, ვაკის, ვერეს, —
ზრდა-განაშენიანებამ გამოიწვია მოთხოვნილება რკინიგზის
ვაგზალთან, ქალაქის მარცხენა ნაპირთან, უმოკლესი გზის გა-
ყვანისა. ასეთი გზა კი მთას ებჯინებოდა. ამიტომ გადაწყდა:
გაეჭრათ მთა, მტკვარზე აეგოთ ხიდი და ეს მაგისტრალი ვაგზ-
ლიდან მომავალ ქუჩასთან შეეერთებინათ. ეს სამუშაო დად-
გენილ ვადაში შესრულდა და 1935 წელს ჩ ე ლ უ ს კ ი ნ ე ლ-
თ ა ქ უ ჩ ა ზ ე და ხ ი დ ზ ე მოძრაობა გაიხსნა. ქალაქმა მი-
იღო მეტად საპირო განივი მაგისტრალი.

ქუჩის ორსავე მხარეს, მწვანე ფერდობებზე, ტერასებია
მოწყობილი, ქვევით ფერდობებს მიჰყვება რუხი ქვით მო-
პირკეთებული დაბალი საყრდენი. კედელი. ტროტუარების
პირზე ქადრის ხეების ზოლია. მარჯვენა გორაკზე ცირკის შე-
ნობა ჩანს, მარცხენაზე კი ახლო მომავალში დამთავრდება
ს ა ქ ა რ თ ე ე ლ ო ს ს ს რ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა თ ა ა კ ა დ ე -

მ ი ი ს კორპუსების მშენებლობა. ეს მთელი პატარა ქალაქი იქნება. ამ კომპლექსის რამდენიმე კორპუსი უკვე აშენებულია. მათი დანახვა შეიძლება ჩელუსკინელთა ხიდიდან. ისინი მარჯვენა მხარის ციცაბო კლდიან ნაპირიდან გადმოჰყურებენ მტკვარს (არქიტექტორი გ. ლეჟავა). წინ ქუჩის პერსპექტივში ნელ-ნელა იზრდება ქალაქის მარცხენა ნაპირის პანორამა.

ჩელუსკინელების სახელობის ხიდი აგებულია ინჟინრების კ. ზავრიევისა და ნ. სლავინსკის და არქიტექტორ ნ. სევეროვის პროექტით. მისი მშენებლობა 1935 წელს დამთავრდა. ხიდი ოთხმალიანია. მდინარის კალაპოტზე მოწყობილი ორი შუა მალი უფრო დიდია. მარცხენა პატარა მალის ქვეშ სანაპიროს ტრასა გადის.

ხიდან ხელმარჯვნივ იშლება მთელი ქალაქის შესანიშნავი ხედი: მწვანეში ჩაფლული სანაპიროები, მამადავითის კალთებზე ნაგებობათა ტერასები, ძალიან შორს, პირდაპირ, კომკავშირის ხეივანი, ნარიყალა და ეკლესიის კონუსები იხატება ცის ფონზე. ხელმარჯვნივ მტკვრის მარჯვენა ნაპირის ციცაბოებია, ხოლო მარცხენა ნაპირზე — სერგო ორჯონიკიძის სახელობის კულტურისა და დასვენების პარკი, „დინამოს“ სტადიონი და შემდეგ ისევ ავქალის, დიდუბისა და დიდმის სივრცეები ჩანს, ახლა მეტად ახლოს და მკაფიოდ...



Ձահկյեցեա Եւթնհո



პლენხანოვის პროსპექტი ქალაქის მარცხენა ნაპირის მთავარი ღერძია, ძველი საგზაო არტერია, რომელიც გასული საუკუნის მეორე ნახევარში თანდათან დიდ ქუჩად ჩამოყალიბდა. XVIII საუკუნეში ეს ადგილი კუკიის ტყით იყო დაფარული. იმავე საუკუნის მიწურულში თანდათან დაიწყო საცხოვრებლად მისი ათვისება. 1818 წელს ამ მიდამოებში დასახლდნენ გერმანელი კოლონისტები. ამ რაიონის კეთილმოწყობა-განაშენიანებაში გერმანელებმა დიდი როლი ითამაშეს. მათ გაიყვანეს სარწყავი არხი, რომელშიც გადიოდა მტკვრის ყველაზე დიდ უბესთან (აქედან „დიდუბე“) ამოღებული წყალი.

გასული საუკუნის ორმოციან წლებში დღევანდელი პლენხანოვის პროსპექტი გზატკეცილად იქცა, მის ორივე მხარეს დაირგო ალვის ხეები, მოეწყო ტროტუარი, ე. ი. ქუჩა ნამდვილ ქალაქურ მაგისტრალს დაემსგავსა. 1846 წ. კოლონია

და დაბა კუკია ქალაქს შეუერთდა და სწორედ მაშინ დაიწყო მიხეილის ქუჩის (მაშინ ასე ერქვა) და ამ რაიონის ინტენსიური განაშენიანება: 5 წელიწადში აშენდა 400-ზე მეტი სახლი, გაყვანილ იქნა 32 ახალი ქუჩა.

მიხეილის ქუჩაზე გადიოდა ტრამვაის — ქალაქის ტრანსპორტის ამ ახალი სახეობის — პირველი ხაზი.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ პლენანოვის პროსპექტი საფუძვლიანად იქნა რეკონსტრუირებული. ქუჩა ასფალტით მოიფინა, ტრამვაი ტროლეიბუსმა შეცვალა, პროსპექტის განაშენიანებაში ჩადგა მრავალი ახალი შენობა.

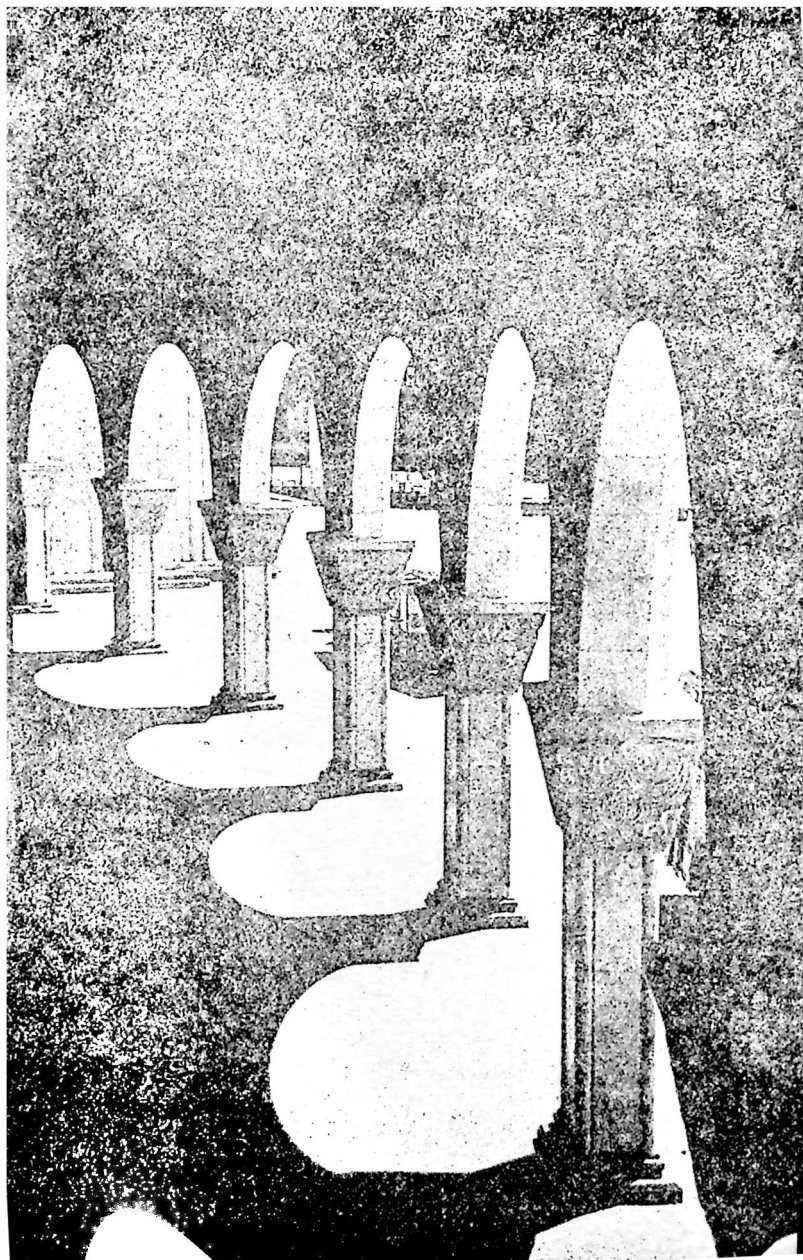
ჩელუსკინელთა ქუჩისა და პლენანოვის პროსპექტის კუთხეში კინოსტუდიის შენობა დგას. იგი აშენებულია 1930 წელს (არქ. მ. ბუზოლი). იგი დამახასიათებელია იმ პერიოდისათვის, როდესაც ეროვნული არქიტექტურის შექმნის გზაზე სწორად ბრმად იყენებდნენ ძველი ქართული არქიტექტურის ფორმასა და მოტივებს. ამგვარსავე ხასიათს ატარებს იქვე, პლენანოვის პროსპექტზე მდებარე ე. წ. ტრამვაელთა საცხოვრებელი სახლები (1926 — 28 წწ.).

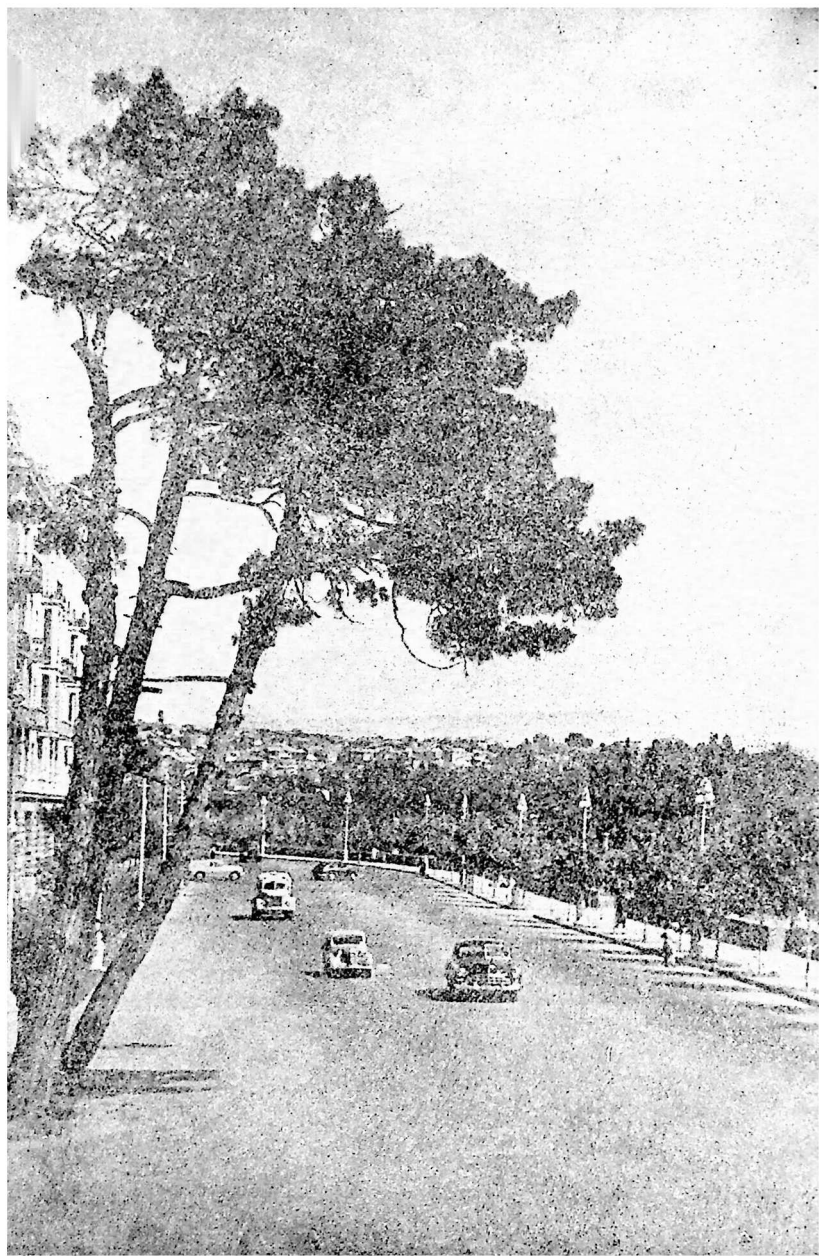
ამ სახლების პირდაპირ მდებარეობს ქალაქის ცენტრალური სპორტული ბაზა — „დინამოს“ სტადიონი, რომელიც მწვანეშია ჩაფლული.

სტადიონი აშენებულია 1932-34 წლებში გა-
„დინამოს“ მოცხადებული კონკურსის შედეგად, არქ.
სტადიონი ა. ქურდიანის პროექტით. სტადიონის მშე-
ნებლობა დამთავრდა 1937 წელს. სტადიონს
უჭირავს 8 ჰექტარი.

სტადიონი განკუთვნილია დაახლოებით 30.000 მაყურებლისათვის. სტადიონს, გარდა ფეხბურთის მოედნისა, აქვს სარბენი ბილიკები. ტრიბუნების ქვეშ მოთავსებულია გასახდელეები, სპორტსმენთა დასვენების ოთახები, შხაპები, სატანვარჯიშო დარბაზი და დახურული საცურაო აუზი, აგრეთვე ოთახები აღმინისტრაციისა, მედპერსონალისათვის და ფეხბურთის სავარჯიშო მოედანი.

სტადიონის მთავარი ღერძის ორიენტაცია ჩრდილო-სამხრე-





თია. გეგმაში მას ელიპსის მოხაზულობა აქვს. მაყურებელთა ადგილები იარუსებადაა განლაგებული.

მთელი ნაგებობის მთავარი არქიტექტურული აქცენტი სამხრეთის მხარეს მოთავსებული სატრიუმფო თალი. დიდი თალი პილონებს შუა, ორნამენტული კესონებით შემკული კამარა და მის ზევით ღია თაღოვანი გალერია თავიდანვე იპყრობს მნახველის ყურადღებას.

ფასადთა არქიტექტურის გამაერთიანებელ მოტივს ნახევარწრიული თაღები წარმოადგენს, რომელთა სხვადასხვა ვარიანტებია მოცემული: სატრიუმფო თალი, ღია თაღედი, დეკორატიული კედლის სვეტები. კედელთა დიდ, ერთიან სიბრტყეს კარგად ეფარდება მოცულობითი ელემენტები — პორტიკები, გარე კიბეები და სხვ. კედელს თითქმის მთელ პერიმეტრზე აგვირგვინებს ნახევარწრიული თაღებით შექმნილი ღია ლიუნეტები.

ფასადთა გაფორმებაში დიდი ადგილი უჭირავს ორნამენტულ მორთულობას, რომელიც შექმნილია ძველი ქართული ხუროთმოძღვრების ნიმუშთა მიხედვით.

სტადიონი რკინაბეტონისაა. პეშაბეტონის ტრიბუნების ანაკრეფი კონსტრუქცია ეყრდნობა რადიალურად განლაგებულ რკინაბეტონის მონოლითურ ჩარჩოებს. კედლები შედებილია. დასავლეთის ფასადის სვეტები ნაცრისფერი მარმარილოთია მოპირკეთებული. კაპიტელები, კარნიზები, კრონშტეინები, ორნამენტული დეტალები ბეტონისაგანაა ჩამოსხმული.

„დინამოს“ სტადიონთან, პლეხანოვის პროსპექტის გაგრძელებაზე, თბილისის მშრომელთა დასვენებისა და გართობის ერთ-ერთი საყვარელი ადგილია — ორჯონიკიძის სახელობის კულტურისა და დასვენების პარკი.	პარკს, რომელსაც ამჟამად 16 ჰექტარი უკავია, საფუძველი XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ჩაეყარა.
--	---

ნახევარში ჩაეყარა.

გადმოცემით, გასული საუკუნის 30-40-იან წლებში სპარსელი სასულიერო მოღვაწე ალა-მირფეტა მუშტაიდი, რომელ-

საც ქართველი ცოლი ჰყავდა, გერმანელთა ყოფილი კოლონიის ტერიტორიაზე დასახლდა და ბალით შემორტყმული სახლი ააშენა. მან გაიყვანა გვირაბი და სარწყავი არხი. მალე მუშტაიდმა ბალი სახელმწიფოს მიჰყიდა, რის შემდეგ აქ რესტორანი და საზაფხულო თეატრი ააგეს. ბალი რევოლუციამდე მუშტაიდის სახელს ატარებდა.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ბალი გაფართოვდა, აშენდა სხვადასხვა პავილიონები და საპარკო ნაგებობანი. დიდი ყურადღება დაეთმო მის გამწვანებას. ახლა მას საკუთარი სანერგე აქვს. პარკში მუშაობს თეატრი, ღია ესტრადები, საცეკვაო, ფიზკულტურისა და საბავშვო მოედნები, საგამოფენო დარბაზები, სხვადასხვა ატრაქციონები, ბიბლიოთეკა-სამკითხველო, პლანეტარიუმი, რადიოკვანძი, კინოთეატრი, კაფე-რესტორნები და სხვ. მშრომელებს აქ დასვენების ყველა პირობა აქვთ შექმნილი და სწორედ ამიტომ, რომ პარკის მწვანეში ჩაფლული ხეივნები და მოედნები ყოველთვის სავსეა ხალხით.

პარკში მუშაობს მთელ საბჭოთა კავშირში უძველესი საბავშვო რკინიგზა.

„დინამოს“ სტადიონიდან და ორჯონიკიძის სახ. კულტურისა და დასვენების პარკთან იწყება ე. წ. დიდუბის ტერიტორია — მუშათა დასახლების რაიონი. აქ აღსანიშნავია ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონი, სადაც განისვენებენ ქართული კულტურის გამოჩენილი პირები: გიორგი წერეთელი, ლადო მესხიშვილი, უშანგი ჩხეიძე, ანდრო რაზმაძე, გიორგი ნიკოლაძე, დიმიტრი არაყიშვილი, არჩილ ჯორჯაძე და სხვ.

პლენანოვის პროსპექტით უკან რომ დავბრუნდეთ, ჩელუსკინელთა ქუჩის გადაკვეთაზე, ფართო რეკონსტრუირებულ ქუჩას ქალაქის რკინიგზის სადგურისაკენ მივყევართ.

ჩელუსკინელთა ქუჩა, წინათ ვიწრო და მოუწყობელი, უკანასკნელი წლების მანძილზე **ჩელუსკინელთა ქუჩა.** ქალაქის ერთ-ერთ მთავარ მაგისტრალად იქცა. მას, როგორც ქალაქის ცენტრთან სადგურის შემაერთებელს, დიდი მნიშვნელობა აქვს.

ჩელუსკინელთა ქუჩაზე, მარჯვენა მხარეს, ყურადღებას იპყრობს საცხოვრებელ სახლთა კვარტალი. ორი, თავისი მოცულობითა და არქიტექტურით ერთნაირი შენობა — გვერდით ამოუდგა ადრე აშენებულ ბაზალტის თაღოვანი ცოკოლის სართულიან საცხოვრებელ სახლს, (არქ. ს. დემჩინელი, 1951 წ.). ეს ორი ერთნაირი სახლი (არქ. ლ. სუმბაძე, 1953 წ.) გამოირჩევა ვიწრო, კერამიკული ფილებით მოპირკეთებულ თაღებით, რომლებიც თავისებურ აქცენტს სვამს შესასვლელებზე.

ჩელუსკინელთა ქუჩის პერსპექტივს ჰკეტავს ვაგზლის ქალაქის ვაგზლის მოოქროვილი შპილი, რომოდანი. მელოც შორიდანვე ამახვილებს ყურადღებას ამ შენობისადმი.

ვაგზლის შენობას (1952 წ., არქ. ტერ-მიქელოვი) მოედანზე დომინანტის მდგომარეობა აქვს. შენობას მეტ გამომხატველობას ანიჭებს ოქროსფერ-მოვარდისფრო ბოლნისის ტუფით მოპირკეთებულ ფასადთა თბილი ტონი, თუმც საერთოდ მის არქიტექტურაში ბოლომდე არ არის გადაწყვეტილი მასშტაბის, მოცულობათა ურთიერთკავშირისა თუ ცალკეულ დეტალთა დამუშავების საკითხები.

ვაგზლის მოედანი. უკანასკნელ პერიოდში ერთიორად გაიზარდა და ჯერ კიდევ რეკონსტრუქციის პროცესშია.

რკინიგზის ვაგზლის შენობის მარჯვნივ — მოედნის კუთხეში, განიერ კიბეებს მივყავართ ხიდისაკენ. ამ ხიდს, რომელიც რკინიგზის ხაზებს ზემოთ გადადის, გადავყავართ მუშათა დასახლების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან რაიონში, რომელსაც „ნაძალადევს“ უწოდებდნენ (ლენინის სახ. რაიონი).

„ნაძალადევი“. ქალაქის ერთ-ერთი ახალგაზრდა რაიონია. ნაძალადევის დასახლება დაიწყო თბილისიდან ფოთისა და ბათუმისაკენ (1872 წ.; 1883 წ.) სარკინიგზო მაგისტ-

რალეების გაყვანის შემდეგ, რამაც რკინიგზის სახელოსნოების მუშათა და მოსამსახურეთა რიცხვის დიდი ზრდა გამოიწვია.

ნაძალადევის პირველი მცხოვრებლები სწორედ რკინიგზის სახელოსნოების მუშები იყვნენ, რომლებიც „ნაძალადევად“ იშენებდნენ თავისთვის პატარ-პატარა სახლებს ქალაქის

თავისუფალ მიწაზე, მიუხედავად ხელისუფალთა წინააღმდეგობისა.

ნაძალადეში სტიქიურად გაიქრა ვიწრო, ოღრო-ჩოდრო ქუჩები და მოედნები. ეს უბანი მოკლებული იყო კომუნალური მეურნეობის ელემენტარულ პირობებს. არ იყო ქვაფენილი, წყალსადენ-კანალიზაცია, ღამით ქუჩები არ ნათდებოდა.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ამ რაიონმა მკვეთრად იცვალა სახე. იგი ერთ-ერთი კეთილმოწყობილი უბანი გახდა.

მისი მთავარი, ოქტომბრის სახელობის ქუჩა, რომლის რეკონსტრუქცია უკანასკნელად 1957 წ. მოხდა, ქალაქის ფართო მაგისტრალია.

ვაგზლის მოედნიდან თუ ჩელუსკინელების ქუჩით კვლავ პლენანოვის პროსპექტზე გავალთ, მივალთ ქალაქის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საკვანძო, მარჯანიშვილის სახელობის მოედანთან.

ძველად „კირკად“ ცნობილი ეს რაიონი, იქ სადაც გერმანელთა ეკლესია იდგა (აქედან სახელი კირკაც — „Kirche“), ამჟამად სრულიად სახეცვლილია.

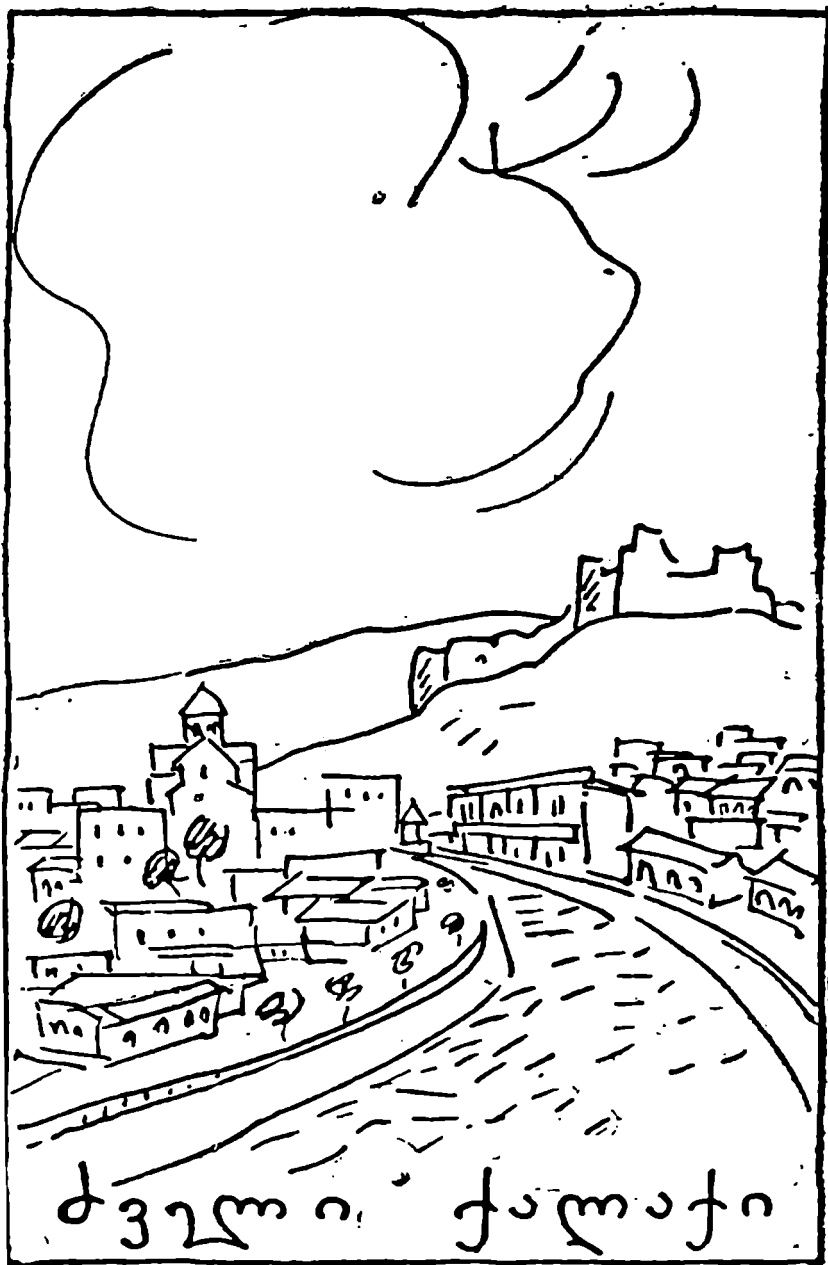
1947-49 წწ. გაფართოვდა მარჯანიშვილის ქუჩისა და პლენანოვის პროსპექტის გადაკვეთის ადგილი, რის შედეგადაც შეიქმნა ახალი მოედანი. ამავე წლებში ოთხკუთხა მოედანი მკაფიოდ შემოფარგლა ერთმანეთის პირდაპირ აშენებულმა საცხოვრებელმა სახლებმა (არქ. მ. მელია).

ორივე სახლის გეგმას ერთნაირი მოხაზულობა აქვს. ერთნაირია სახლების სილუეტიც. მსგავსია აგრეთვე კომპოზიციური ხერხები და დეტალები, შელესვის ფერი და მოპირკეთება, კუთხის კოშკური ნაწილები ხაზს უსვამენ პროსპექტის მხრიდან მოედანზე შესასვლელს. ასეთი ხუროთმოძღვრული გადაწყვეტა ხელს უწყობს მოედანზე ერთიანი არქიტექტურული ანსამბლის შექმნას.

საცხოვრებელი სახლები გეგმაში ექვს სექციას შეიცავს. სექციები ერთ, ორ ან სამ-ოთახიანია. ყველა ბინა უზრუნველყოფილია გამჭოლი განიავებით.

მარჯანიშვილის მოედანს საბოლოო სახე ჯერ არ მიუღია. რეკონსტრუქციის მეორე რიგი გულისხმობს დანარჩენი ორი კუთხის კეთილმოწყობასაც. მარჯანიშვილის მოედნიდან შეიძლება დაკავშირება როგორც რუსთაველის მოედანთან, ისე კუკიასთან და მარქსის სახელობის მოედანთან, რომელიც კარლ მარქსის სახელობის ხილით აკავშირებს მტკვრის ორ სანაპიროს, ქალაქის ორ ცენტრალურ მაგისტრალს — რუსთაველისა და პლეხანოვის პროსპექტებს.

პლეხანოვის პროსპექტზე, ისევე როგორც მის ახლოს მდებარე უბნებში, ვხვდებით XIX საუკუნის „თბილისურ“ საცხოვრებელ სახლებს. ასეთებია, მაგ. № № 107, 116 სახლები, რომლებიც 50 — 60-იან წლებს მიეკუთვნება და მეტად დამახასიათებელია ძველი თბილისის ხუროთმოძღვრებისათვის, მათ ჩვენ უფრო დეტალურად „ძველ თბილისში“ გავიცნობთ.



ძველი ქალაქი



როდესაც ქალაქის ცენტრიდან, ლენინის სახელობის მოედნიდან — ქვევით, პუშკინის ქუჩით ჩავუხვევთ, მარჯვნივ პირველივე შესახვევით შევდივართ ე. წ. ძველი თბილისის რაიონში. ეს ვერცხლის ქუჩაა.

ილია ჭავჭავაძის ქუჩა, ლენინის მოედანი, პუშკინისა და ბარათაშვილის ქუჩები ჰკმნიან იმ ხაზს, რომელზედაც უწინ ისტორიულ კალას გალავანი გადიოდა. ამ ხაზის სამხრეთ-აღმოსავლეთით გადაჭიმულია ქალაქის ძველი ნაწილი, რომელიც თელეთის ქედის ჩრდილო კალთებამდე ვრცელდება.

ვერცხლის ქუჩის დასაწყისშივე ყურადღებას იპყრობს მოპირდაპირე სახლებზე გადმოკიდული გრძელი ღია აივნები. ეს აივნები თითქოს ფარავენ, ზევიდან კეტავენ ქუჩის სივრცეს და ორ სახლს ერთმანეთს უერთებენ.

ხის აუჟურული პარაპეტით მორთული აივნები, რომლებიც ძველ საცხოვრებელ სახლთა აუცილებელი კომპონენტია, აქ

გვაცნობენ საცხოვრებელი სახლის ტრადიციულ ტიპს, რომელშიც თანდათანობით მუშავდებოდა და რომელმაც მკვეთრად გამოვლენილი „თბილისური“ საცხოვრებელი სახლის სახე მიიღო.

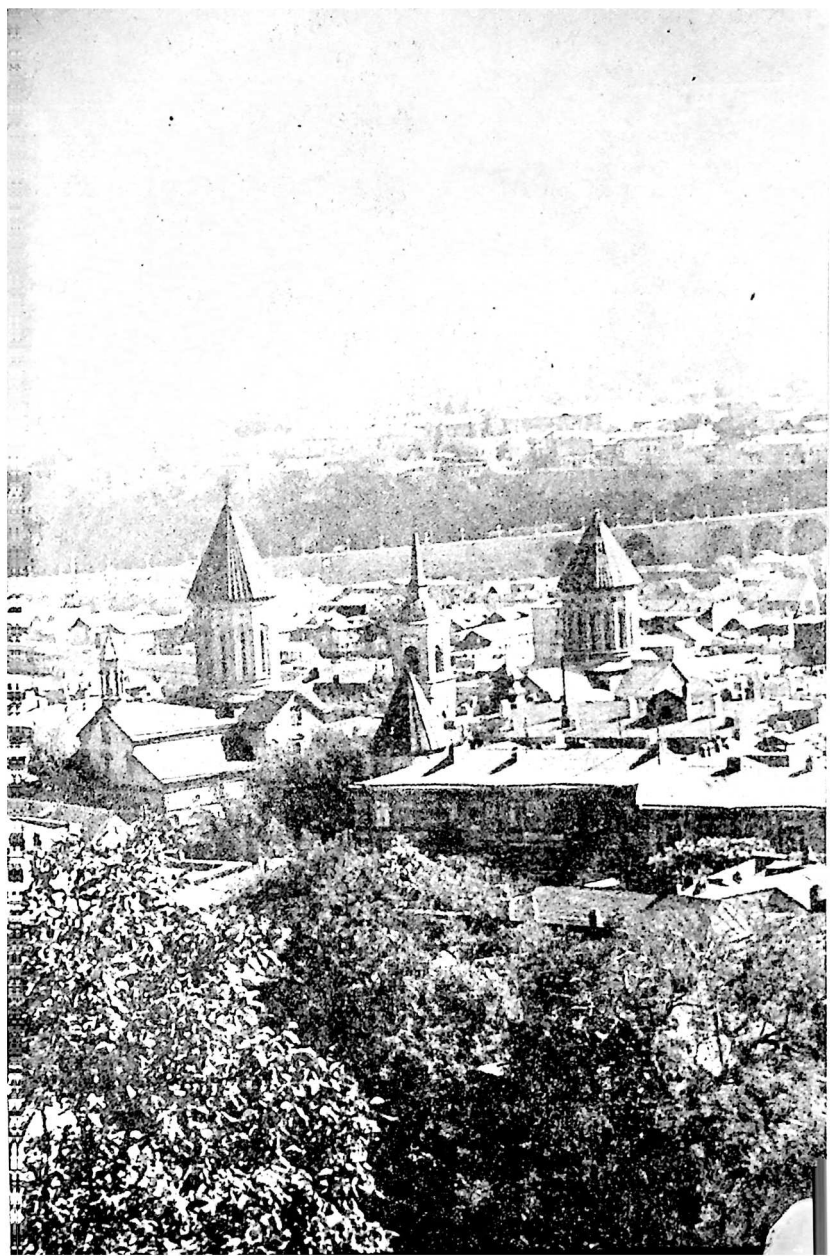
საქართველოში საუკუნეების მანძილზე შემუშავებული ტრადიციები საცხოვრებელი სახლისა, თანდათან ჰქმნიდა ქალაქისათვის დამახასიათებელ სახლის ტიპებსაც. XIX საუკუნის I ნახევარში შემუშავდა თბილისური სახლის ტიპური სახე, რომელშიაც ადგილობრივი მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციები ორგანულად ერწყმის რუსეთიდან შემოსულ კლასიციზმის ელემენტებს.

როგორც ცნობილია, 1801 წელს საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ, ოფიციალური მშენებლობა წარმოებს გვიანი რუსული კლასიციზმის სტილით, ისევე, როგორც იმპერიის სხვა ქალაქებში.

მაგრამ, თუ ოფიციალურ მშენებლობაში რუსეთიდან გადმონერგილმა არქიტექტურულმა სტილმა — რუსულმა კლასიციზმმა — თითქმის მთლიანად შეთანქვა ადგილობრივი, ეროვნული ტრადიციები, საცხოვრებელ სახლთა მშენებლობაში ადგილი ჰქონდა მის ჰარმონიულ სინთეზს ადგილობრივ, საუკუნეების განმავლობაში შექმნილ ტრადიციებთან. ადგილობრივ შემუშავებული ფუნქციური გადაწყვეტა საცხოვრებელი სახლისა, ფართო განიერი აივნებითა და ტერასებით, ორგანულ კავშირს პოულობს კლასიკური ორდერული არქიტექტურის ცალკეულ დამახასიათებელ ფორმებთან და ელემენტებთან.

ამ „ტიპურ“ პროექტებით სარგებლობისას სავალდებულო იყო მხოლოდ ფასადების „გადმოღება“, შიგნით კი პატრონს უფლება ჰქონდა სახლის გეგმა თავის ნებაზე, ადგილობრივი პირობების მიხედვით, გაემართა.

საცხოვრებელი სახლის ახალი ტიპის გაჩენამდე ქალაქი მოფენილი იყო დაბალი ერთსართულიანი სახლებით, რომელთაც ბრტყელი, მიწით დატეხნილი, სახურავი ჰქონდა. ეს ე. წ. ბანიანი სახლები რელიეფის გამო იარუსებად იყო განლაგებული ისე, რომ ქვედა სახლების სახურავი ზედასთვის ეზოს წარმოადგენდა.





ასეთი ბანიანი სახლების არსებობა თბილისში აღნიშნულია ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში.

გარდა იმ სახლებისა, რომელთაც სარკმელები ჩვეულებრივ კედლებში ჰქონდა, იყო ისეთი სახლები, რომელთა სარკმელიც ჰქონია გაკეთებული. სწორედ ასეთი „დ ა რ ბ ა ზ უ ლ ი“ ტ ი პ ი ს სა ხ ლ ე ბ ი შეადგენდა, როგორც ჩანს, თბილისური საცხოვრებლის ყველაზე გავრცელებულ სახეს.

„დარბაზი“ საუკუნეების მანძილზე წარმოადგენდა ქართული საცხოვრებელი სახლის ძირითად ტიპს, იგი შენდებოდა როგორც სოფლად, ისე ქალაქად. მათ შორის, ბუნებრივია, თბილისშიც. მაგრამ XIX საუკუნის მანძილზე იგი მოისპო და დღემდე მის ნიმუშებს არ მოუღწევია.

გარდა ბანიანი და „დარბაზული“ სახლებისა, ქალაქში იყო ერთი და ორსართულიანი, აგურიით ნაშენი სახლები, რომლებმაც გარკვეული როლი ითამაშეს შემდგომში შემუშავებულ თბილისური საცხოვრებელი სახლის არქიტექტურული სახის შექმნაში.

„სანიმუშო“ ფასადების მიხედვით დაპროექტებული სახლები ჩვენთვის ცნობილია XIX ს-ის ათიანი წლების მიწურულიდან, ხოლო საცხოვრებელი სახლის ტიპი, რომელშიაც კლასიციზმის ელემენტები ორგანულად უკავშირდება ადგილობრივს, საბოლოოდ ოცდაათიან-ორმოციან წლებში ყალიბდება.

XIX ს-ის თბილისურ სახლებში რამდენიმე სახის გეგმა შეიძლება გავარჩიოთ.

ყველაზე გავრცელებული ტიპი — ოთახთა „თბილისური“ ანფილადურად განლაგებული გეგმაა. კიბეები საცხოვრებელი შენობას გარედან ედგმის. ოთახებში შესასა-
სახლის ტიპი ვლელი აივნებიდან ეწყობა. ღია აივნები თუ შუშაბანდები სახლის აუცილებელი, ერთ-ერთი უმთავრესი ნაწილია. მათი ფართობი ხშირად ოთახების ფართობსაც უახლოვდება.

საცხოვრებელი სახლები ძირითადად ორსართულიანია, ზოგჯერ სამსართულიანიც. ფასადები მარტივად მუშავდება. სართულშუა ზოლი და სარკმელთა დონეები მარტივი პროფი-

ლის სარტყელითაა ხაზგასმული. ხშირად მეორე სართულზე ქვედა სართულის სწორკუთხა მოხაზულობის ფანჯრებს არქივოლტით შემოვლებული თაღოვანი სარკმელი ცვლის.

ამ ტიპის ჩამოყალიბებისას დიდ როლს თამაშობს რუსული კლასიციზმიდან გადმონერგილი ორდერული საწყისები, რომლებიც განსაზღვრავენ ნაგებობის მასშტაბს. ფასადის არქიტექტურულ-მხატვრულ გადაწყვეტაში ძირითად აქცენტს აივენები სვამენ. დიდი გემოვნებით და მკაფიო ნახატი შედგენილი ხის მოხარატებული მოაჯირები, სვეტისთავეები და კარნიზები აივანზე აძლიერებენ ყურადღებას. შუშაბანდებში ხშირად სხვადასხვა ფერის მინას ხმარობდნენ, რასაც ფერადოვანი მახვილი შექჟონდა ფასადის არქიტექტურაში.

ამ „თბილისური“ საცხოვრებელი სახლების არქიტექტურის შესწავლა განვითარების ნათელ სურათს ხატავს. XIX საუკუნის 30-იან წლებში ამ სახლის უკვე საკმაოდ მკვეთრად ჩამოყალიბებული სახე 40-იან წლებში ერთგვარ ცვლილებას განიცდის. ამ დროისათვის ე. წ. „ამპირული“ მოტივები უკანა პლანზე გადადის, ორდერიც თანდათან კარგავს თავის წამყვან მნიშვნელობას. ორმოცდაათიანი წლების ბოლოსათვის საცხოვრებელი სახლის ფასადისათვის დამახასიათებელი ხდება მისი აღრინდელ-რენესანსული ელემენტებით დამუშავება (სარკმელები, პილასტრები, პარაპეტი და სხვ.), ხის აივანი რკინის აივნით იცვლება.

50 — 60-იანი წლებიდან ქალაქის ბურჟუაზია მოღურ სახლებს იშენებს. გეგმები თითქმის ყველა შემთხვევაში თავისებურად კეთდება. თუ უწინ ქუჩის აივანი ერთ-ერთი მთავარი კომპონენტი იყო საცხოვრებლისა, ახლა იგი ამ მნიშვნელობას კარგავს. აივნები კეთდება ღია, რკინისა. ხის ელემენტი სრულიად განდევნილია. ძველი აივნის დანიშნულება თავის მნიშვნელობას ინარჩუნებს ეზოს მხარეს, სადაც უმეტეს წილად შუშაბანდები კეთდება. დიდი ყურადღება ექცევა სადარბაზო შესასვლელებს, ვესტიბიულებს, მათ შიდა მოპირკეთებას.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ეკლექტიზმის ტალღა თბილისურ საცხოვრებელ სახლსაც შეეხო. თანდათანობით მა-

ტულობს შენობები, რომლებიც სხვადასხვა „სტილის“ ნიშნებს ატარებს. 50-იანი წლებიდან შენობათა არქიტექტურაში ერთ ხანს შესამჩნევია გუთური ფორმებისა და ელემენტების გამოყენებაც კი.

მიუხედავად იმისა, რომ თბილისის არქიტექტურაში თანდათან შემოჭრილი ეკლექტიზმი საგრძნობლად მოედო საცხოვრებელ სახლს, შენობის გეგმა დიდხანს ინარჩუნებს თავის დამახასიათებელ სახეს.

ამჟამად ბევრი აღარაა დარჩენილი თბილისური საცხოვრებელი სახლის გადაუკეთებელი ნიმუში, მაგრამ უმთავრეს დამახასიათებელ ნიშნებს ისინი მაინც ინარჩუნებენ. ასეთ სახლებს მოვიხსენიებთ გზადაგზა, მარშრუტის მიხედვით.

ზევით აღნიშნული საცხოვრებელი სახლები ვერცხლის ქუჩის დასაწყისში, პუშკინის ქუჩასთან (ვერცხლის ქ. № 57 და 56) თავისი დამუშავების ხასიათით 60-იანი წლებისა უნდა იყოს.

ვერცხლის ქუჩა იქვე ერთვის მილიციის ქუჩას, რომელიც მეტად ვიწროა და ტრანსპორტის მხოლოდ ცალმხრივი მოძრაობისთვისაა გამოსადეგი. ასეთი ვიწრო ქუჩები საერთოდ დამახასიათებელია ძველი თბილისისათვის.

ძველი თბილისის ქუჩა მეტად ხმაურიანი იყო. დილაადრიან, სახედრებზე დატვირთული რძის ნაწარმით მოვაჭრეთა თუ სხვა სანოვაგის დამტარებელთა შეძახილები აღვიძებდნენ ქუჩას. სახლების ქვედა სართულებში სხვადასხვა ოსტატთა სახელოსნოები და ვაჭართა დუქნები იყო. სახელოსნოებს, ცალკე ქუჩები ეკავათ და ასე იქმნებოდა რიგები: ვერცხლისა, სამკერვალო, სამღებრო და სხვ.

მილიციის ქუჩაზე მდებარე სახლების უმრავლესობა გადაკეთებულია, ზოგჯერ სრულიად ახლებურად არის აშენებული. სახლი № 12 საინტერესოა ზედა სართულის დამუშავებით. განიერი სარკმელები ორმაგი თალისაგან შედგება და ქმნის მეტად დამახასიათებელ ალათებს, რომლებიც ხშირად სხვადასხვა ფერის მინებით ივსებოდა. ძირითად არქიტექტურულ მოტივს ფასადზე სარკმელთა შორის კედლისსვეტები და არქი-

ვოლტები შეადგენს. მომდევნო (№ 16) სახლი, ფანჯრებთან დასმული კუთხის კედლისსვეტებით დანაწევრებული, უფრო „რენესანსულია“. ეს სახლები XIX საუკ. შუა წლებს მიეკუთვნება.

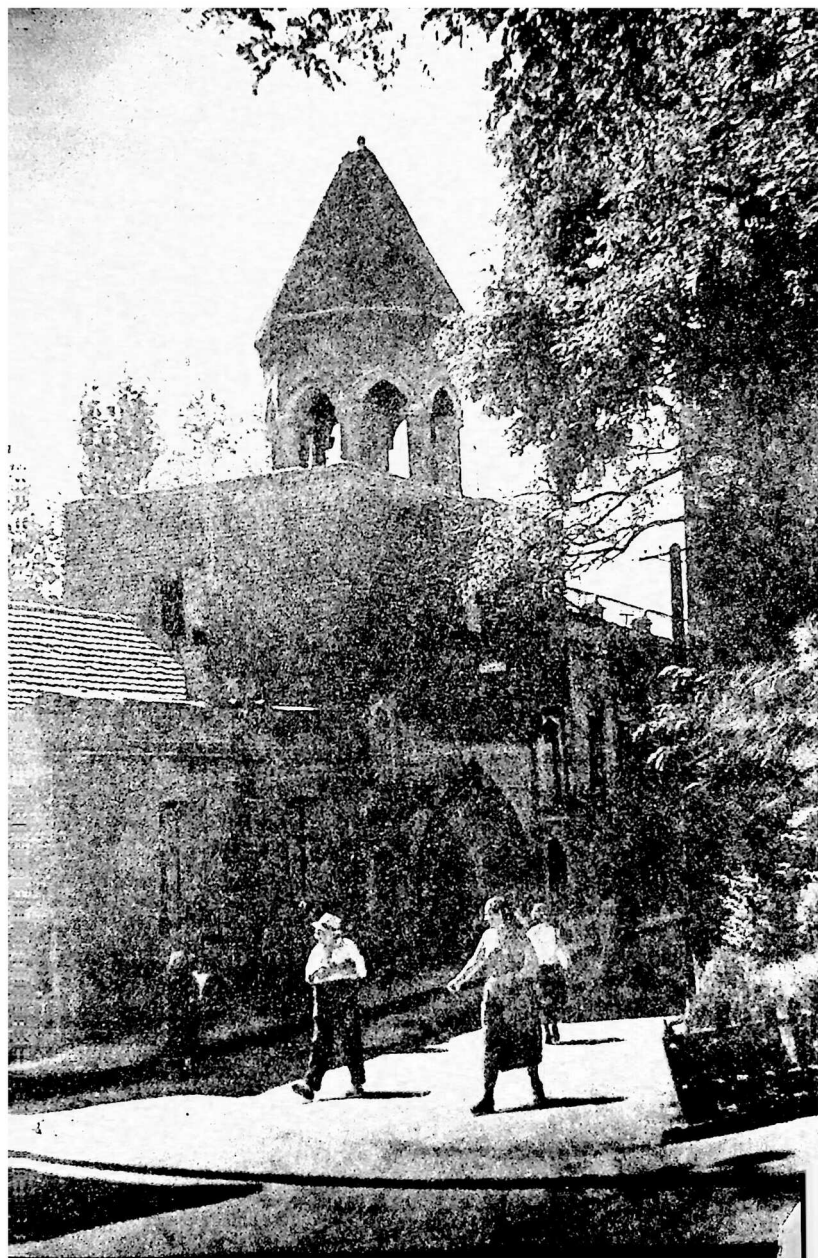
მილიციის ქუჩა უერთდება ჩახრუხადის ქუჩას, საიდანაც ამ ქუჩის მარჯვენა მხარეს ავლევის ქუჩაზე (№ 41) აგურის სამსართულიანი, სარკმელთა დამუშავებით ჩვენთვის უკვე ნაცნობი შენობაა. მას მესამე სართულზე აღმოსავლეთით და ჩრდილოეთ მხარეს გრძელი, ერთიანი აივანი უვლის. შესასვლელი მოწყობილია კუთხეში და ხაზგასმულია თავზე, მეორე სართულზე, მოთავსებული შუშაბანდით. გრძელი აივანი არა მარტო სახლის არქიტექტურაში თამაშობს მთავარ როლს, არამედ ერთგვარ მიმართულებას ქმნის ვიწრო ქუჩის ღინებაში, დინამიკა შეაქვს მასში, მაგრამ ამავე დროს ქუჩას ერთგვარ ინტიმურობასაც მატებს. ხის აივანს სადა, ფრიალ გავრცელებული სახის, რიკულები აქვს. აივნის ჭერი როზეტებითაა დამუშავებული. ეს ფრიალ დამახასიათებელია, თითქმის ტიპიურია, 40 — 50-იანი წლების საცხოვრებელ სახლისათვის.

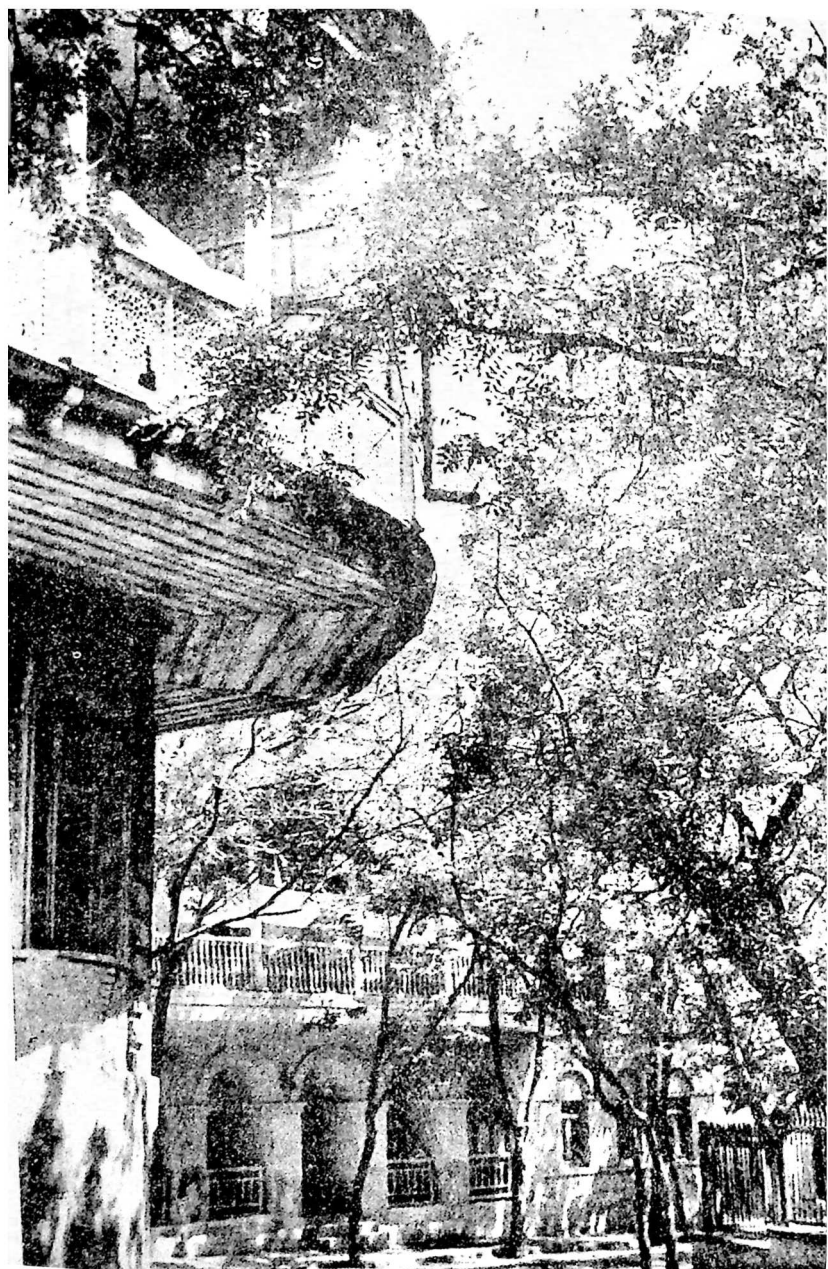
აივნის კარგ ნიმუშს იძლევა ავლევის ქუჩის პირდაპირ მდებარე სახლი შავთელის ქუჩაზე, ხოლო იქვე, შავთელის ქ. № 22, მაგალითია ქუჩაზე სახლის მოთავსების ერთ-ერთი ძირითადი ვარიანტისა, როცა სახლის წინ ეზო მცირე კურონერს ქმნის. ეზოს წინა გალავანი აერთიანებს მეზობელი სახლების ფასადთა სიბრტყეს.

თბილისურ სახლებში ხშირია აივნები, რომლებიც გარს უვლიან ეზოს. მათი ფართობი ზოგჯერ ოთახთა ფართობსაც ჭარბობს, ეზო კი ძალზე მცირეა. ამ შემთხვევაში იგი ერთგვარ ღია ვესტიბიულის როლს თამაშობს და არსებითად ინტერიერის ნაწილს წარმოადგენს.

აწიხისხატის	შავთელის ქუჩაზე, მდინარე მტკვრის პირას,
ეკლესია	მდებარეობს თბილისის უძველესი საკულტო ნაგებობა — აწიხისხატის ეკლესია.

მისი ძველი სახელი უცნობია. სახელწოდება აწიხისხატი მან მიიღო XVII საუკუნეში, როცა აქ გადმოიტანეს აწიხის მონასტრის (სამხრეთ საქართველო) დიდი ხატი





მოქედლი შესანიშნავი ქართველი ოქრომქანდაკების ბექა ოპიზარის მიერ.

ანჩისხატის ეკლესია ერთადერთი ნაგებობაა, რომელიც თბილისში დედაქალაქის დაარსების დროიდან გადარჩა. იგი აშენებულია VI საუკუნის დასაწყისში ვახტანგ გორგასალის მემკვიდრის დაჩი უჯარმელის დროს.

ნაგებობამ გვიანდელი რემონტების შედეგად (XVII ს.) ჩვენამდე გადაკეთებული და დამახინჯებული სახით მოაღწია. მისი აგურით ნაშენი ზემო ნაწილები, ტლანქი პროპორციის მრგვალი სვეტები, მათზე დაყრდნობილი თალები — XVII საუკუნეს მიეკუთვნება.

1958 წელს, კულტურის სამინისტროსთან არსებულმა სამეცნიერო-სარესტავრაციო სახელოსნომ აქ დიდი მუშაობა ჩაატარა, რომლის შედეგად ძველი ნაწილობრივ გათავისუფლდა გვიანდელი დანამატებისაგან. მოიხსნა XIX ს-ის მხატვრობის ნაწილიც (შიდა კედლებზე).

ეკლესია სამნავიანი ბაზილიკაა, რომელიც ნავებად იყოფა თაღების საშუალებით. აბსიდი, პირველი თაღი ნავთა შორის და ღია ლუნეტები დასავლეთისა და ჩრდილოეთის შესასვლელების თავზე, ნალისებრი ფორმისაა, რაც დამახასიათებელია ქართული ქრისტიანული არქიტექტურის მხოლოდ ადრინდელი პერიოდისათვის. ძეგლის შესწავლამ გამოარკვია, რომ წინათ აქ სვეტების სამი წყვილი ყოფილა, ნაცვლად ახლანდელი ორისა.

უკანასკნელ სარესტავრაციო სამუშაოთა მნიშვნელოვანი მიღწევაა XVII-ს-ის მხატვრობის ფენის გამოჩენა საკურთხეველში, აგრეთვე იატაკის დონის განსაზღვრა, რამაც სრულიად ახლებური იერი მიანიჭა ბაზილიკის ერთიან სივრცეს (იატაკმა 1,25 მეტრით დაიწია ძირს). დასავლეთის, სამხრეთისა და აღმოსავლეთის ფასადებზე მკაფიოდ გამოიყოფა ძველი არქიტექტურისათვის დამახასიათებელი ქვის დიდი კვადრების წყობის თანაბარი რიგები.

ძეგლის გახსნამ შიგნით გამოავლინა ასეთივე სწორი რიგებით ნაგები სამხრეთისა და ჩრდილოეთის კედლები. ახლა გამოჩნდა დასავლეთის კარის ლუნეტიც — კონსტრუქცია, რომ-

მელიც ბალავარის განტვირთვისათვის იხმარებოდა აღრინდელ ძეგლებში, გარდა ამისა, ეს იყო სინათლის დამატებითი წყაროც.

დასავლეთ კედლის ძველ წყობაში გარედან მედალიონში გამოსახულ თანაბარმკლავებიანი ჯვრის რელიეფია, რომელიც სტილისტიკურად V-საუკ. რელიეფთა ჯგუფს ენათესავება.

დასავლეთიდან ეკლესიას XIX ს. მიადგეს სამრეკლო, რომელიც ამაზინჯებდა ამ ძველ ნაგებობას. ამჟამად ეს დანაშატიც მოხსნილია, ისევე, როგორც ზემოდან დადგმული ცრუ გუმბათიც.

ეს ეკლესია თავისი მხატვრული სახით ახლო დგას V საუკუნის შესანიშნავ ძეგლთან — ბოლნისის სიონთან. იგი აღრინდელი ფეოდალური ხანის ქართული ხუროთმოძღვრების მნიშვნელოვანი ძეგლია.

ანჩისხატის ეკლესიასთან დასავლეთის ფასადიდან რამდენიმე ნაბიჯზე დგას სამრეკლო, რომლის პირველი სართული გალავანში შესასვლელს წარმოადგენს. სამრეკლო ქუჩის პირასაა, ეკლესიის ეზოს ღონეზე უფრო მაღლა, ისე რომ ეზოში ქუჩიდან კიბეებით ჩავდივართ.

ეს სამრეკლო, როგორც წარწერა მოგვითხრობს, დომენტი კათალიკოსმა ააგო 1675 წელს. ამ ნაგებობის ავტორი უპირველესად ყოვლისა გულისხმობდა, რომ შენობა ქუჩის საერთო ანსამბლში უნდა ყოფილიყო აღქმული. ნაგებობის ფრონტალურად დანახვის საშუალება არ არის. სწორედ ეს გარემოება გაითვალისწინა არქიტექტორმა, როცა სვეტებიანი ფანჯატური ქვემო ნაწილის ღერძზე კი არ მოათავსა, არამედ გამოსწია ჩრდილოეთისკენ, საიდანაც ხედი გახსნილია, რათა იგი მკაფიოდ დასანახი ყოფილიყო. ამავე დროს, პატარა მოედნიდანაც ის რაკურსში ჩანს და იქმნება შთაბეჭდილება, რომ იგი ნაგებობის ღერძზეა.

სამრეკლოს მეორე სართულში, ეზოში შესასვლელის თავზე საცხოვრებელი სადგომია, ინტერიერი ფაქიზადაა დამუშავებული მუზარადისებური თაღებითა და ნიშებით.

ფანჯატური შესრულებულია ქვისაგან, მისი სადა სამკაუ-

ლის დახვეწილობა გვიჩვენებს ქართველი ოსტატების ამ მასალისადმი დიდ სიყვარულსა და მისი დამუშავების მდიდარ ტრადიციას.

ანჩისხატის სამრეკლო ირანული გავლენის ერთგვარ ნიშნებს ატარებს (მუზარადისებრი თაღები, აგურის სახეებიანი წყობა ქვემო სართულში, შესასვლელის გარშემო და სხვ.). იგი აგებულია იმ ხანაში, როცა გაძლიერდა აღმოსავლური ფორმების შემოქონვა, რაც საქართველოში იმდროინდელი პოლიტიკური მდგომარეობით აიხსნება. მაგრამ, იმავე დროს, ანჩისხატის სამრეკლო ერთ-ერთი მშვენიერი მაგალითია იმისა, რომ ქართველი ოსტატები სესხულობდნენ მხოლოდ იმას, რაც მათ საკუთარ მხატვრულ ამოცანებს შეესაბამებოდა. ამგვარი მიდგომა სრულიად კანონზომიერი იყო დიდი სამშენებლო ტრადიციების მქონე ქვეყნის ხუროთმოძღვრებისათვის.

შავთელის ქუჩა დასაწყისია ძველი ქალაქის იმ ძირითადი მაგისტრალისა, რომელიც ანჩისხატიდან სიონის ტაძრამდე მიემართებოდა და კალას ცენტრს ქმნიდა (იხ. ზევით, ვახუშტისეულ გეგმის განხილვისას). ეს ქუჩა შედარებით განიერი და მოწესრიგებულიც იყო.

ამ ქუჩაზე, მარჯვნივ, ე. წ. კარის ეკლესია დგას. იგი აშენებულია 1710 წელს უფრო ადრინდელი ეკლესიის ადგილას. XIX საუკუნის დასაწყისში იგი საფუძვლიანად შეაკეთეს. ქუჩაზე ეკლესიის აღმოსავლეთის ფასადი გამოდის, კედელი მთლიანად შელესილ სიბრტყეს წარმოადგენს და სამკუთხა ფრონტონით მთავრდება. სახურავზე დგას მცირე გუმბათი, დაბალი ყელით. დასავლეთით ასევეა შედგმული სამრეკლო, რომელიც ისევე, როგორც საერთოდ შენობის მთელი არქიტექტურა, XIX ს-ის დასაწყისის კლასიციზტური ფორმების კვალს ატარებს, თუმცა ეს ფორმები თავისებურადაა დამუშავებული.

შავთელის ქუჩა უერთდება ერეკლეს მოედანს, რომელიც ძველი თბილისის ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილია. წინათ მას მეფის მოედანი ერქვა. შარდენის მიხედვით იგი საკმაოდ დიდი და ფართო ყოფილა.

XVIII საუკუნის მიწურულში ამ მოედანზე მეფის მოხელენი ღებულობდნენ საჩივრებს, საქმის გარკვევისათვის დაპკითხავდნენ მოწმეებს, ხდებოდა მეფის ბრძანებულებათა საჯარო კითხვა — ე. ი. სასამართლოსა და განჩინების მოედანს წარმოადგენდა. გარდა ამისა, ქალაქის სხვადასხვა დღესასწაულების დროს იმართებოდა ბერიკაობა, ყეენობა, ეწყობოდა ხალხური კარნავალის სხვა სახეები.

მოედნის აღმოსავლეთ ნაწილში ამჟამად მილიციის სამმართველოს დიდი შენობა დგას. ამ ადგილზე იყო საქართველოს მმართველის (სამოქალაქო გუბერნატორის) სახლი. ამჟამად არსებული სახლის საძირკველი 1809 წ. ჩაუყრიათ, მაგრამ იგი შემდგომ მრავალჯერ გადაკეთდა. ახლანდელი ფასადიც გვიჩვენებს, რომ შენობა რუსული კლასიციზმის სტილისა იყო.

მოედნის ჩრდილოეთ მხარეზე, შავთელის ქუჩის კუთხესთან, დგას ორსართულიანი დიდი საცხოვრებელი სახლი. პირველი სართულის შუაში მას ხუთმალიანი ღია ლოჯია-გალერია აქვს, ხოლო მის თავზე ხის გადმოშვებული აივანია. ეს სახლი დაახლოებით 1840 წ. აშენდა სვიმონ მეფის ნასასახლარზე.

აღნიშნული სახლი, რომელსაც ხალხში ახლაც „სვიმონ მეფის სასახლეს“ ეძახიან, დამახასიათებელი ნიშნულია XIX ს-ის თბილისური საცხოვრებელი სახლისა.

შენობის გეგმა სრულიად მარტივია. ოთახები ეზოს მხრივ ერთიან აივანს მისდევს. ქვედა სართულში ღია თაღები თავისებურ ტამბურს ქმნის. ფასადი (განსაკუთრებით განაპირა ფრთები სამმაგ თაღოვანი სარკმელებით) სანიმუშო პროექტებს უახლოვდება, მაგრამ მასში ადგილობრივი ელემენტითაა შეტანილი (ხის აივანი).

აღსანიშნავია ამ სახლის მეზობლად მდებარე სახლი № 10, განიერი აივნით, რომელიც გარშემო უვლის ქუჩის ფასადებს. შუშაბანდი გვიანდელია, აქ ღია აივნები იქნებოდა. აივანთა დამუშავებაში დამახასიათებელია ხის აყურული მოაჯირები წრეებად შედგენილი ნახატი და სხვ.

ამ სახლის პირდაპირ, მოედნის ზედა კუთხეში (ჩალაუბნის ქ. № 9) 1861 წელს აშენებული სახლია, აივნით მთელი პერი-

მეტრის შემოყოლებით. აქ აივნის როლი განსაკუთრებულად საგრძნობია, მას საერთო საცხოვრებელი ფართობის საკმაოდ მნიშვნელოვანი ნაწილი უჭირავს.

ერეკლეს მოედანზე, მილიციის სამმართველოს გვერდით მდგომ სახლის ადგილზე, მდებარეობდა როსტომ მეფის ცნობილი სასახლე, რომელიც, შარდენის სიტყვით, ერთ-ერთი უმშვენიერესი ნაგებობა ყოფილა ქალაქში. „აქ არის დიდი დარბაზები, რომელთა ფანჯრები გადაჰყურებს მდინარეს და დიდსა და შესანიშნავ სასახლის ბაღს“.. საინტერესოა, როგორ აგვიწერს ამ სასახლეს პლატონ იოსელიანი: „სასახლეს 65 საუენი სიგრძე ჰქონდა. მისი საძირკველი, აგურის სქელი კედლით, ამოყვანილი იყო უშუალოდ მტკვრის კლდოვანი ნაპირიდან. პირველი — ბნელი სართული, დაფუძნებული კლდეზე, მთლიანად გადახურული იყო აგურის კამარით და ასრულებდა სარდაფისა და მაცივრის დანიშნულებას. მეორე სართული — აღმოსავლეთით მიმართული, მღვიმისებრი მაღალი ფანჯრებით, აგრეთვე კამარებით იყო გადახურული. კედლები შემკული იყო ნიჟარებით, ქვებით, სარკეებითა და ხის ტოტების მხატვრული გამოსახულებით. აქ მოთავსებული იყო ამ სასახლის სიმდიდრე, ხალიჩები და სხვ. ამ ოთახებს „სალარო“ ერქვა. მესამე მთავარი სართული მეფის, დედოფლისა და უფლისწულებისათვის იყო განკუთვნილი; იგი 32 დიდი და მცირე დარბაზისა და ოთახისაგან შედგებოდა.

... მეფის საჯინიზო ჩრდილოეთის მხარეს ებჯინებოდა და თავისი კვარცხლბეკით მდინარის კლდოვან ნაპირს ეყვროდა. სასახლის მოედანზე მარმარილოს შადრევანი იყო აღმართული. წყალი წავკისის მთებიდან იყო გამოყვანილი. ორი მარმარილოს ლომი სასახლის ბაღის მოსარწყავად განკუთვნილი წყლის ორ ნაკადს ისროდა პირიდან. პატარა შენობაში მოწყობილი იყო აბანო, სადაც გოგირდის მინერალური წყალი იყო გაყვანილი თბილისის მინერალური წყლის საერთო აუზიდან. აბანოს იატაკი მთლიანად მარმარილოთი იყო მოგებული“.

ამ სასახლის კომპლექსში შედიოდა, ალბათ, ამჟამად შემორჩენილი შენობა კვადრატული ფორმის „ქართული“ აგურის წყობით ამოყვანილი კედლებით (ამის სანახავად უნ-

და გავიდეთ მტკვრისაკენ, შენობებს შორის არსებული გასასვლელით). ამ შენობას ჩვეულებრივ „ზარათხანას“ უწოდებენ, თუმცა, ნამდვილად აქ აბანო უნდა ყოფილიყო. არსებობს აგრეთვე აზრი, რომ აქ მეფის სტამბა იყო, ხოლო ზარათხანად იგი XIX საუკ. 30-იან წლებში იქცა. იგი შედგება აგურის კამარებით გადახურული რვა ოთახისაგან, რომლებშიც ვხვდებით ისრისებრ თალიან ნიშებს. ერთ-ერთ ოთახში შემორჩენილია ორნამენტის ფრაგმენტი, შესრულებული „სგრაფიტოს“ ტექნიკით. დარბაზები ზემოდან ნათლებოდა.

როსტომის სასახლე ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევის დროს (1795 წ.) დაანგრიეს და ააოხრეს. მის აღგილზე დაიწყეს აღმინისტრაციული სახლი (Присутственные места), რომლის მშენებლობისას ნასახლარის საძირკველიც კი გამოიყენეს. 30-იან წლებში ეს სახლი გადაკეთდა.

	ერეკლეს მოედანთან ახლოს — სიონის ქუჩაზე აღმოსავლეთით აღმართულია ქალაქის
სიონის	ერთ-ერთი უდიდესი და უძველესი საეკლესიო ნაგებობა — სიონის ტაძარი. მტკვრის
ტაძარი	

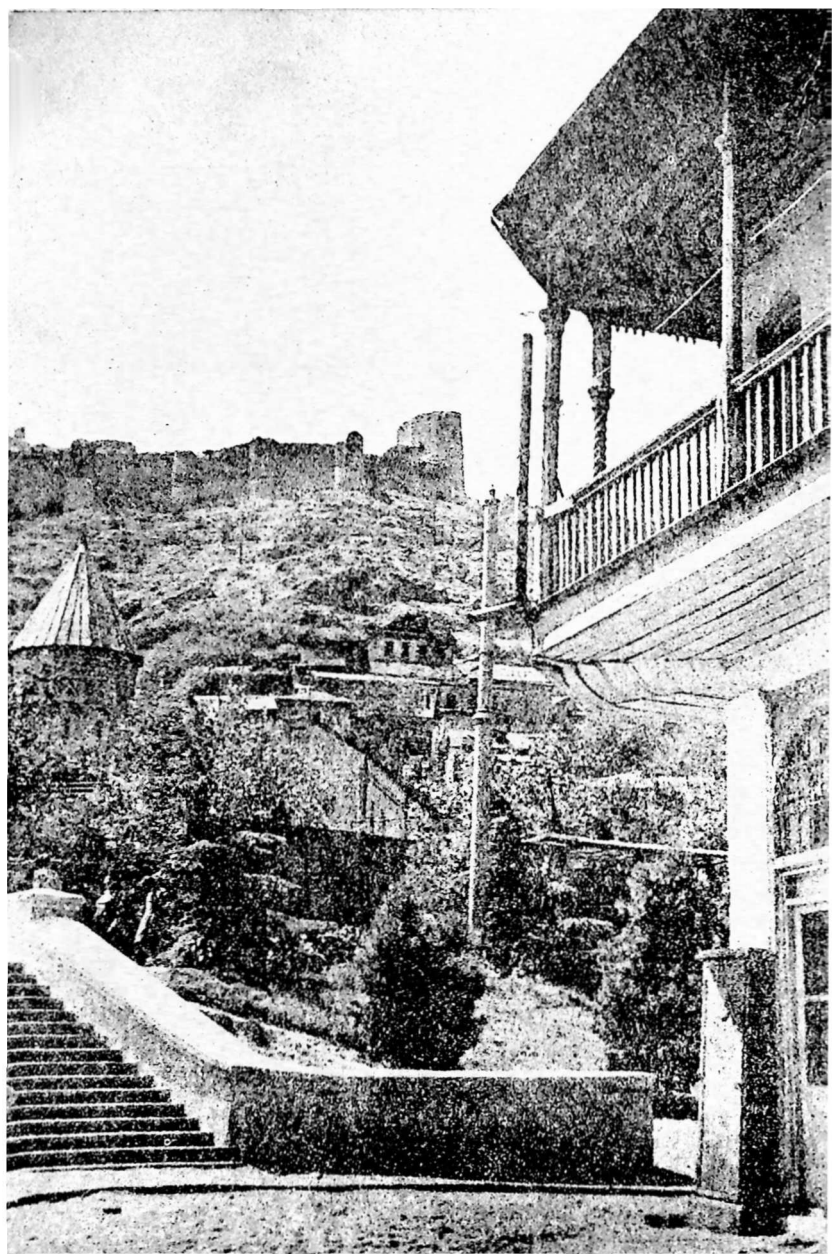
მარჯვენა ნაპირას აშენებული გუმბათიანი ტაძარი თავისი მასშტაბითა და აზიდული პროპორციებით ყურადღებას იპყრობს ძველი ქალაქის მრავალი წერტილიდან, განსაკუთრებით კი მდინარის მარცხენა ნაპირიდან.

ძველი ქართველი ისტორიკოსების ცნობით, VI საუკუნეში, ქართლის გამგებელ გუარამის დროს, თბილისელებმა დაიწყეს დიდი ტაძრის მშენებლობა, რომლის ნახევარს მთელი ხალხი აშენებდა, ხოლო ნახევარს — ერისთავები. ერისმთავარ ადარნასეს დროს, VII საუკუნის პირველ ნახევარში, ტაძრის მშენებლობა დამთავრდა.

საუკუნეთა მანძილზე სიონი ბევრჯერ დაზიანებულა, მაგრამ კვლავ აღუდგენიათ და გადაუკეთებიათ. ამის გამო იგი ერთმანეთისაგან ძნელად გასარჩევ რამდენიმე საამშენებლო ფენისაგან შედგება.

ეკლესიის კედლებზე შემორჩენილი წარწერები გვამცნობენ ზოგიერთი გადაკეთებისა და რეკონსტრუქციის შესახებ.





1657 წელს ეპისკოპოსმა ელისე საგინაშვილმა ააგო ეკლესიის სამხრეთის მინაშენი, რომლის კედელზე არსებული წარწერა მოგვითხრობს: „ნებითა ღვთისათა და შეწევნითა სიონთა ღვთის-მშობლისათა, მე თბილელმან ელისე საგინაშვილმან, აღტაშენე გუმბათი ესე სიონისა, ორჯერ სამხრეები და კარის-ბჭე და დავხატე და შევამკე ყოვლითა სამკაულითა. შენდობას იტყოდეთ ღვთისა გულისათვის ამინ. ჟორონიკონი ტმე“ — ე. ი. 1657 წელი.

ტაძრის ჩრდილოეთ კედელზე რელიეფთა შორის ვახტანგ VI-ის წარწერაა (1710 წლისა): „მადიდებელი სამეხისა დავითიანი ძმისწული სახელოვანის მეფის გიორგისა, და ძე დიდად პატიოსნისა ლევანისა, განმგებელი ქართლისა ბატონიშვილი ვახტანგ, განმახლებელი გუმბათით ღორფინსაცვრით მონასტრისა ამის, სულისა მეფის ბიძის და მამისათა დედასათვის და სულთა ჩემთა და მეუღლისა, ძისა და ასულთა აღსაზრდელად. ქრისტეს აქეთ ჩლი ჟორონიკონსა ტ ე მ“.

ამრიგად, ტაძრის ბოლნისის მოყვითალო ტუფით მოპირკეთებული გუმბათის ყელი და კედლების პერანგი 1710 წელს მიეკუთვნება.

სიონის ტაძარი თავისი გეგმით მომწიფებული შუასაუკუნეების ქართული არქიტექტურის ტიპიურ ნიმუშს წარმოადგენს, იგი ცენტრალურ გუმბათოვანი ნაგებობაა, აღმოსავლეთით წახნაგიანი გამოშვებული აბსიდებით. შესასვლელი ტაძარს მხოლოდ დასავლეთიდან აქვს. გუმბათი ეყრდნობა საკურთხევის კედლებსა და ორ თავისუფლად მდგომ სვეტს, გუმბათიდან სვეტებზე გადასვლა შეისრული საფეხუროვან თალით ხორციელდება. ტაძრის შიგნით ყურადღებას იპყრობს შეისრული და მუზარადისებრი (გუმბათქვეშა სვეტებიდან ჩრდილოეთ და სამხრეთის კედლებისაკენ) თალები, რომლებიც გვიანდელი, XVI საუკ. გადაკეთების შედეგი უნდა იყოს.

ტაძრის შიდა სახემ დიდი ცვლილება განიცადა მას შემდეგ, რაც მისი კედლები მოხატულ იქნა ცნობილი რუსი მხატვრის გ. გაგარინის მიერ 1850 — 1860 წლებში. ეს მხატვრობა, რა თქმა უნდა, თავისი ხასიათით დიდად დაშორებულია ძველი ქართული მხატვრობის ნიმუშებს. არსებობს ცნობა, რომ მო-

ხატვის დროს, ეკლესიის მეტი შუქით მოფენისათვის, გაფართოვდა ზოგიერთი სარკმელიც. გრიგოლ გაგარინის პროექტით-ვეა შესრულებული კანკელი, რომელიც თავისი გაფორმებით აგრეთვე დიდადაა დაცილებული ქართულ კანკელების ტრადიციულ მხატვრულ სახეს.

სიონის ტაძრის გარეგანი სახე მეტად მარტივია, თითქმის ყოველგვარი სამკაულის გარეშე. აქ შთაბეჭდილების საფუძველს ბოლნისის ოქროსფერი თბილი ტონის ფართო სიბრტყეები შეადგენს. სარკმელებს, კარნიზებს და სარტყელებს გუმბათის ყელზე მშრალი გეომეტრიული პროფილი აქვს. გუმბათის თორმეტ სარკმელს შორის მოთავსებული წვრილი სვეტები, რომლებიც გუმბათზე წახნაგებს ქმნიან, მთავრდება ასევე მშრალად დამუშავებული ფოთლოვანი ორნამენტით, ეს მორთულობა გვიანი ხნის აშკარა კვალს ატარებს. ასევე სიმშრალეთა და სქემატურობით გამოირჩევა ფასადებზე მოთავსებული რელიეფები.

ტაძრის ჩრდილოეთით მდებარე სამრეკლო 1425 წელსაა აგებული, მისი ზედა ნაწილი ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევის დროს (1795 წელს) დაინგრა, ამჟამად არსებული ღია ფანჯატური ახლახანაა აგებული.

სიონის ტაძრის პირდაპირ სამიარუსიანი, შპი-სამრეკლო ლით დაგვირგვინებული, სამრეკლოა. იგი აშენებულია 1812 წელს პეტერბურგიდან გამოგზავნილი პროექტის მიხედვით.

სამრეკლოზე სამშენებლო წარწერაა: „დროსა ალექსანდრე პირველისა, იმპერატორისა ყოვლისა როსიისა, აღმწენდა ჟჳმინდესის სინოდის ჩლენისა მცხეთის მიტროპოლიტისა ქართლისა და კახეთისა და სრულიად საქართველოჲსა ექჳარხოსისა და კავალერისა ვარლამ ქსნის ერისთავის დავითისაგან. წელსა ჩჳიბ. ქორონიკონსა ფ“.

აღნიშნული სამრეკლო რუსული კლასიციზმის ერთ-ერთი პირველი ნიმუშთაგანია თბილისში და არქიტექტურულ ნაგებობათა იმ წრეს ეკუთვნის, რომელსაც ოფიციალური მშენებლობა ნერგავდა.

სიონის ქუჩაზე (სახლი № 8) მდებარეობს .
ქარვასლები თბილისის ერთ-ერთი ცნობილი ქარვასლა —
არწრუნისა, რომელიც 1820 წ. ააგეს თბი-
ლისის (თბილისის ეპისკოპოსის) ყოფილ ქარვასლის ად-
გილას.

მართალია, ამჟამად თბილისური ქარვასლები თითქმის
ალარ გადარჩენილა, მაგრამ თანამედროვეთა აღწერებით და
ადგილზე შემორჩენილი მასალებით შესაძლებელია მათი არქი-
ტექტურის სურათის აღდგენა. თბილისური ქარვასლები, ისევე,
როგორც საერთოდ მთელ აღმოსავლეთში გავრცელებული
ქარვასლები, წარმოადგენდა დიდ შუა ეზოს, რომელსაც რამდე-
ნიმე სართულად გარს უვლიდა გალერიებით დაკავშირებული
დარბაზები — საწყობებით, ღუქნებით, სახელოსნოებით და
სხვ.

ერთი ავტორის ცნობით, არწრუნის ქარვასლის ეზოში
მშვენიერი აუზი ყოფილა, ზემო სართულში 33 საცხოვრებელი
ოთახი, შუა სართულში 25 ღუქანი და მღაზია, ქვემო სარ-
თულში კი 25 სარდაფი იყო.

XVI — XVIII საუკუნეებში თბილისური ქარვასლების არ-
ქიტექტურა ირანული ფორმებით ხასიათდებოდა, XIX საუ-
კუნეებში კი აქაც ფეხი მოიკიდა რუსულმა კლასიციზმმა, ამიე-
რიდან ფასადები ორდერითა და სხვა კლასიკური ელემენტე-
ბით მუშავდებოდა, ძველი ტრადიციული ფორმები კი ქარვას-
ლებს შიგნით შეიხიზნა.

სიონის ქუჩას სამხრეთისაკენ მიეყავართ
ვახტანგ გორ- მოედანთან, რომლიდანაც იშლება მომხიბლა-
გასლის მოედანი ვი ხედი ძველი ქალაქის ცენტრალურ ბირ-
(„მეიდანის“) თვზე. მარცხნივ, კლდიდან მტკვარსა და
მთელ ქალაქს ამაყად გადმოჰყურებს თბი-
ლისის ისტორიის უტყვი მოწმე — მეტეხი, რომელიც თითქოს
კლდიდანაა ამოზრდილი, ხოლო მარჯვნივ ქალაქის ძველი ცი-
ხე — ნარიყალა, რომელიც აგრეთვე არაერთგზის ყოფილა
თბილისელ მკვიდრთა მამაცობისა და გმირობის მნახველი. ამ
მოედანს ვახუშტი ბაგრატიონი ციხის მეიდანს უწოდებს. აქ გა-
დიოდა ქალაქის ცხოვრების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ძარღვი,

რომელსაც ვაჭართა და ხელოსანთა მოღვაწეობა ანიჭებდა შნოსა და ძალას.

ყოველდღიური ბაზრობის გარდა, „მეიდანზე“ სპეციალური საკვირაო ბაზრები ეწყობოდა. ყოველ კუთხიდან ჩამოჰქონდათ ნაქები საქონელი და სანოვაგე. საქართველოსა და კავკასიის სხვადასხვა კუთხიდან ჩამოსულნი და უცხოელნი სხვადასხვა ფერისა და ყაიდის ტანსაცმელში გამოწყობილი გამყიდველნი თუ მყიდველნი, საქონლის მკვეთრ ფერებთან ერთად, მეტად საინტერესო კოლორიტულ სურათს ქმნიდნენ. საქონელს დაატარებდნენ ხელით, აქლემებით, სახედრებით, ცხენებით. ენამახვილურ შეძახილებით იზიდავდნენ მუშტრებს... „მეიდანი“ დულდა სხვადასხვა ფერთა სიჭრელესა და შეძახილთა ორომტრიალში.

ამჟამად ყოფ. „მეიდანი“ — ახლანდელი ვახტანგ გორგასლის მოედანი — ტრანსპორტისათვის მნიშვნელოვანი საკვანძო პუნქტია. ახალი ხილით, რომელმაც შეცვალა ამ ადგილზე მდებარე ორი ძველი ხიდი, ვუკავშირდებით მტკვრის მეორე სანაპიროს. ხიდი აშენებულია 1951 წ. (არქიტექტორი ს. დემჩინელი და ინჟ. გ. ჩომახიძე). ხიდი მოპირკეთებულია ბოლნისის ოქროსფერი ტუფით, რომელიც თბილ, ფერადოვან მახვილს მატებს იმ უბნის საერთო კოლორიტს. თუჯის პარაპეტი, რომელშიაც გამოყენებულია ქართული ჭედური ხელოვნების ორნამენტული მოტივები, სასიამოვნო ნახატითაა შედგენილი, მაგრამ ობელისკები კი ვერ არის შეფარდებული ადგილმდებარეობის საერთო ხასიათთან.

რეკონსტრუქციამდე, რომელიც ხიდის მშენებლობასთან დაკავშირებით ჩატარდა, „მეიდანის“ ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში მტკვრის ნაპირთან იდგა XVII საუკუნის დასაწყისში აშენებული მიზგითი. თბილისი, ისტორიული ვითარების გამო, ყოველთვის მრავალეროვანი მოსახლეობის ქალაქი იყო. ამიტომ ბუნებრივია, აქ არსებობდა არა მარტო ქართული საკულტო შენობები, არამედ სომხურიც, მაჰმადიანურიც, ებრაულიც და სხვ. ცნობილია, რომ ქართველთა მმართველები პატივისცემით ეკიდებოდნენ თბილისში მცხოვრებ სხვა ეროვნებათა წარმო-

მადგენლებს, მათ რელიგიურ რწმენასა და ადამებზე. საქართველოში სხვა ერთა ჩაგვრას აღიღი არ ჰქონია. არა ერთი არაქართველი თბილისელი უმღეროდა სხვადასხვა ერებს შორის მეგობრობას, ერთ-ერთი ასეთი იყო XVIII საუკუნის ცნობილი აშული საიათნოვა, რომელიც აქვე, „მეიდანის“ ზედა ნაწილში, ეკლესიის კედელთან ასვენია.

ეს ეკლესია, რომელსაც დიდციხის საყდარს უძახიან, ამჟამად სომხურია. იგი ძველი უნდა იყოს, მაგრამ მას მრავალი შეკეთებისა და რემონტის კვალი ეტყობა.

„მეიდნისკენ“ ქალაქის ცენტრიდან, ე. ი. „შუა-ბაზარი“ ლენინის მოედნიდან, ლესელიძის სახ. ქუჩასაც მივყავართ. ეს, ამჟამად რეკონსტრუირებული, ქუჩა უწინ ვაჰარ-ხელოსანთა საბაზრო რიგს წარმოადგენდა. მას ძველთაგანვე შუა-ბაზარს ეძახდნენ. ამ ქუჩას, რომელიც ცენტრს ქალაქის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილთან აერთებს, მეტად მნიშვნელოვანი მაგისტრალის როლი ენიჭება. სწორედ ამიტომ, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, მისი რეკონსტრუქცია-გაფართოება ერთ-ერთ გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენდა. ამ ქუჩის რეკონსტრუქციამ, რომელიც 1925 წ. ჩატარდა, შუასაუკუნეების ტიპიური ქუჩა თანამედროვე, მოხერხებულ მაგისტრალად აქცია.

ლესელიძის ქუჩაზე მდებარეობს რამდენიმე საკულტო ნაგებობა: ებრაელთა სინაგოგა, სომხური ტაძარი — ნორაშენი, ქართული ეკლესია „ჯვარის მამა“ და სხვ.

ნორაშენი, რომელიც აღმოსავლეთის ფასადით ქუჩის წითელ ხაზზე გამოდის, ერთ-ერთი დიდი საკულტო შენობაა. ნორაშენი — ახალი ნაგებობაა, დღევანდელი სახით 1793 წ. აუგიათ. იგი ცენტრალურ გუმბათოვან ეკლესიათა ჯგუფს ეკუთვნის.

კედლები მოხატულია 1834 — 35 წწ.

ამავე ეზოში, სამხრეთით, მდებარეობს უფ-
ჯვარის მამა რო მცირე ზომის აგურისავე გუმბათოვანი ეკლესია — „ჯვარის მამა“, რომელიც, როგორც ჩანს, XVI საუკუნის, შემდგომში გადაკეთებულ, ძეგლს წარმოადგენს.

ეკლესიის შიდა კედლები მოხატული ყოფილა. ამჟამად ეკლესია შეთეთრებულია და მხოლოდ კონქშია შემორჩენილი კედლის მხატვრობის კვალი.

ფასადები მეტად მარტივია. კედლებზე გამოიყოფა წყობა-შივე გამოკვეთილი ჯვრები და აგურისავე კარნიზი.

თორმეტწახნაგა გუმბათის ყელი ასევე აგურის კედლის სვეტებითაა დანაწევრებული.

ეკლესიის დასავლეთი კედელი გადაკეთებულია, ხოლო დასავლეთის შესასვლელის თავზე წარწერა 1825 წ. ეკლესიის აღდგენის შესახებ მოგვითხრობს.

თბილისური მოედნიდან ვახტანგ გორგასლის ქუჩა უხვევს აბანოები. გირდოვანი წყლების ცნობილი აბანოებია და ამიტომ მას „აბანოების უბანს“ უწოდებენ. სწორედ ამ რაიონში გაჩნდა პირველად ქალაქის უძველესი მოსახლეობა და ქალაქმაც ამ თბილი წყლებისაგან მიიღო სახელწოდება.

თბილისმა უძველესი დროიდანვე გაითქვა სახელი თავისი წყლებით. აღტაცებული მოგზაურნი განსაკუთრებით იგონებენ თბილისურ აბანოებს. როგორც უკვე აღინიშნა, XIII-საუკ. ერთ-ერთ სპარსულ დოკუმენტში ნათქვამია, რომ თბილისში 65 აბანოა, რომელშიც წყალი ბუნებრივად ცხელია.

გოგირდოვან წყლებს მეტად მნიშვნელოვანი სამკურნალო თვისებები გააჩნია. წყლის ტემპერატურა +47,5 გრადუსიდან — 24 გრადუსამდე მერყეობს. წყლის სამკურნალო თვისებები უძველესი დროიდანვე იყო გამოყენებული.

მაგრამ აბანოები თბილისის მცხოვრებლებისთვის მარტო ჰიგიენურსა და სამკურნალო დანიშნულებას არ ასრულებდა. ხშირად აქ მთელ დღეს ატარებდნენ, სადილობდნენ, ვახშმობდნენ. ქალებს სარეცხი მიჰქონდათ. აქ ირთვებოდნენ სამკაულებით. აბანოებში ხშირად ღვინიც იმართებოდა.

აბანოების არქიტექტურა ირანულ კვალს ატარებს. ეს შეეხება როგორც ფასადთა საერთო იერს, ისე ინტერიერთა დამუშავებასა და ცალკეულ არქიტექტურულ დეტალებს.

აბანოს ქუჩის ბოლოს ე. წ. „ორბელიანის აბანო“, რომელსაც მცირე მინარეთებიანი და ფერადი მოხატული შელესვით მოპირკეთებული პორტალი აქვს. ეს ფასადი XIX ს-ის მეორე ნახევარს მიეკუთვნება. ხუროთმოძღვრულად საინტერესო აქ არაფერია.

აქვე, ბოლნისის ქუჩაზე მდებარეობს თბილისის უძველესი აბანო, ერეკლეს აბანოს სახელით ცნობილი.

თავისი არქიტექტურით ინტერესს იწვევს აბანოს I ჩიხში არსებული ბებუთას (ამჟამად გარნიზონის) აბანო, რომელიც ძველის მიხედვითაა განახლებული. აქ სააბაზანო სადგომებს აერთიანებს სფერული კამარით დაგვირგვინებული ვრცელი ვესტიბიული. მისი კედლების რვა წახნაგი, ისევე როგორც კამარა, წინათ მოხატული იყო. თვით სააბაზანო სადგომიც ვრცელია. ფილებით გაწყობილ იატაკში ჩაღრმავებული აუზებია. გვერდით ნიშებში მოთავსებულია ქვის ტახტები მასაჟისა და სხვ. ჰიგიენური პროცესებისათვის. თაღვანი გასასვლელები შეისრულია, კამარა — ნახევარსფერული, შეისრული ტრომპებითაა. განათება ზევიდანაა მოწყობილი — მრგვალი სარკმელების საშუალებით.

ამ აბანოს ინტერიერთა დამუშავება აშკარად მოწმობს, თუ რა დიდ ყურადღებას აქცევდნენ აბანოთა არა მარტო უტილიტარულ მხარეს, არამედ წმინდა მხატვრულსაც.

აბანოს ქუჩიდან აღმართით (ბოტანიკურ ქუჩით) ავღივართ თბილისის ციხის ნანგრევებზე და ბოტანიკური ბაღის შესასვლელისაკენ.

ბოტანიკურ ქუჩაზე ყურადღებას იპყრობს რამდენიმე თბილისური საცხოვრებელი სახლი. მათი უმრავლესობა ცუდადაა შემონახული, მაგრამ მაინც ატარებს რაიმე დამახასიათებელ ნიშანს, რაც ზოგჯერ საერთო სახეში, ხოლო ზოგჯერ დეტალში ჩანს.

ხშირად „თბილისურ“ სახლებს მეზონინიც ჰქონდა და აივნები ფასადზე ორ იარუსად გამოდიოდა. აივნებით შემორტყმულ ეზოს ღია ვესტიბულის ფუნქცია ენიჭებოდა. ოთხსართულიანი სახლი ნარიყალის ძირში, ბოტანიკურ ქუჩაზე,

კარგი ნიმუშია კლდის ციცაბოზე ორ საფეხურად განლაგებული სახლისა, სადაც ქვემო საფეხური — ბანი წარმოადგენს ეზოს ზედა ორი სართულისათვის.

აივნის დამუშავების თავისებურ სურათს გვაძლევს სახლი № 28, სადაც აივანი ეყრდნობა სტილიზებული ცხოველის ნახატით შედგენილ ხის კროშტეინებს.

აქვე აგურით ნაშენი მიზითია. იგი პირველად XVII საუკუნეში აუშენებიათ, XIX საუკუნეში კი ხელახლა აუგიათ. მისი არქიტექტურა ინტერესს მოკლებულია.

ქალაქის უძველესი ციხის, ნარიყალას ნანგრევები, თავისი მკვეთრად შემოხაზული სილუეტით, მეტეხის ტაძართან ერთად, უმთავრესია ძველი ქალაქის არქიტექტურულ სახეში და წარუშლელ შთაბეჭდილებას ახდენს.

როგორც უკვე აღინიშნა, ქალაქი თბილისი სწორედ ამ ციხის მიდამოებში ჩაისახა. ეს ციხე, რომელსაც კალას ეძახდნენ, ჯერ კიდევ IV საუკუნეში სათავდაცვო ნაგებობათა რთულ კომპლექსს წარმოადგენდა.

ეს ძველი ციტადელი მრავალჯერ დაინგრა და აღდგა. იგი მრავალჯერ გადაკეთების კვალს ატარებს. მისი დღევანდელი სახე რამდენიმე სამშენებლო ფენას შეიცავს.

ციხე, როგორც შემორჩენილი ნანგრევები გვიჩვენებს, ორმაგი კედლით იყო შემოფარგლული: აღმოსავლეთის მხარეს წინა კედლის კვალი აშკარად ჩანს. აქვე ყოფილა შესასვლელი. ერთ-ერთ ბურჯთან დარჩენილია ბუდე ხის ძელებისათვის.

კედლის წყობა ყორეჭვისა და აგურის კომბინაციითაა შექმნილი. თვით კოშკები ზოგან მხოლოდ აგურისაა. ჩრდილო-აღმოსავლეთის კოშკი, რომელსაც წყობაში რომბული ნახატი აქვს, გვიანდელია.

ციხის ბურჯებიდან ზოგს მხოლოდ კონტრაფორსის როლი ეკისრებოდა, ზოგი კი სხვადასხვა დანიშნულების სადგომი ყოფილა.

ციხე აშენებულია ძნელად მისადგომ ადგილას; ყველაზე ადვილად მისასვლელია ახლანდელი კომკავშირის ხეივნიდან,

ამიტომ აქედან იგი მეტად იყო გამაგრებული. აქ ახლაც არის შემორჩენილი ნანგრევები ციხისა — „შაჰის ტახტი“. „შაჰის ტახტში“ VI — IX საუკუნეებში ობსერვატორია ყოფილა.

XVII ს. ნარიყალაში მეფის სასახლე იყო, მაგრამ მისგან აღარაფერი შემორჩენილა.

ქალაქის ამ ძველმა, მრავალჭირნახულმა ციტადელმა აზრი დაკარგა XIX-საუკუნეში, როცა საქართველოს უკვე ველარ უტევდნენ მრავალრიცხოვანი მტრები, უწინ არა ერთი და ორი ნგრევის მომტანნი.

მტკვრის გაყოლებით მიმავალი ვახტანგ გორ-
ვახტანგ გორ-
გასლის ქუჩა. გასლის ქუჩა. ლესი უბნის — სეიდაბადის — ფარგლებ-
შია. ორთაქალის ბაღებისაკენ მიმავალ ამ
გზას XIX საუკ. შუა წლებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭა და 1850 წელს გადაკეთდა ქუჩად. იგი განაშენიანებული იყო ერთსართულიანი სახლებით, სახელოსნოებითა და დუქნებით. აქვე იყო ტყავის დასამუშავებელი პატარა ქარხნები და სხვ.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ვიწრო ქუჩა, სადაც უწინ სულ მუდამ ანტისანიტარია სუფევდა, რეკონსტრუირებულ იქნა და ქალაქის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან და კეთილმოწყობილ მაგისტრალად იქცა.

გორგასალის ქუჩაზე მდებარეობს ბალნეო-
ბალნეოლოგიუ-
რი კურორტი ლოგიური კურორტის სააბაზანო შენობა,
რომელსაც მთელი კვარტალი უჭირავს (1937 წ., არქ. მ. კალაშნიკოვი, ბ. კარბინი, ი. ჟიტკოვსკი).

შენობის არქიტექტურულ კომპოზიციაში მკაფიოდ გამოიყოფა ცენტრალური შიდა ეზო დიდი ორდერის კოლონადით, რომელსაც კარგად ეფარდება გვერდის ფრთების პორტიკები.

კურდონერით შექმნილი ღია შიდა ეზო, სივრცობრივ გადასასვლელს ქმნის ქუჩიდან ინტერიერისაკენ.

შენობაში მოთავსებულია პოლიკლინიკა სხვადასხვა კაბინეტებითა და ლაბორატორიებით. შენობის გეგმა მარტივია. მასში მაორგანიზებელ მომენტს ორსართულიანი ვესტიბული — პოლი წარმოადგენს. მცირე პოლისა და დერეფნის გარშემო განაწილებულია სააბაზანო, სამკურნალო და სამსახურებრივი დანიშნულების სადგომები. ვესტიბულის ფერადი მინისაგან შედგენილი პლაფონი, ხელოვნური და ბუნებრივი მარმარილოს სვეტები თუ იატაკი, სადგომთა განიერი სარკმელები, ინტერიერთა საინტერესო სახეს ქმნის.

შენობის არქიტექტურული კომპოზიცია, ცენტრალური ნაწილის სივრცობრივი გადაწყვეტა და მასშტაბი კარგად უკავშირდება ქუჩის გახსნილ სივრცეს.

ვახტანგ გორგასლის ქუჩას მიეყვართ ორთაქალქისისაკენ, რომელიც მტკვარზეა აგებული (1956 წ., არქ. ო. ბაგრატიონი, თ. მარგველაშვილი).

მეტეხის ხილით, როგორც უკვე ითქვა, ვუკავშირდებით მტკვრის მარცხენა ნაპირზე გაშენებულ უძველეს საქალაქო რაიონებს.

მეტეხი. აქ მკვეთრ არქიტექტურულ დომინანტს წარმოადგენს „მეტეხთა ღვთისმშობლის ტაძარი“, რომელიც მტკვრის ნაპირზე კლდეზეა

აშენებული, თითქოს შეზრდილა მასთან და გადმოჰყურებს მთელ ქალაქს. ხალხი მას უბრალოდ „მეტეხს“ უწოდებს. დღის განმავლობაში იგი სულ სხვადასხვაგვარად ნათდება და მისი სილუეტი ცის ფონზე მომხიბვლელ სურათს ქმნის. ტაძარი, რომლის კედლები თითქოს სალი კლდის გაგრძელებას წარმოადგენენ, აირეკლება მტკვარში და ამით ამდიდრებს მთებში მომწყვდეული და გაშენებული ქალაქის თავისებურ სურათს.

მეტეხის აშენების თარიღად ვახტანგ გორგასლის დროა მიჩნეული (ე. ი. V ს.). ამას ადასტურებენ ვახუშტი, პლ. იოსელიანი და სხვები. გადმოცემით, მეტეხის ტაძარში დაუკრძალავთ ვარსკენ პიტიახშის მეუღლე შუშანიკი, რომლის წამების ამბავს მოგვითხრობს იაკობ ცურტაველის „წმ. შუშანიკის მარტვილობა“, ქართული ლიტერატურის უძველესი ძეგლი. ასეთი-

ვე გადმოცემებით ვახტანგ გორგასლის დროიდან აქ უნდა ყოფილიყო მეფეთა სასახლე, მაგრამ ეს მოსაზრება ისტორიული წყაროებითა და საბუთებით ჯერჯერობით არაა დადასტურებული.

ისტორიულ დოკუმენტებში თვით მეტეხი XII საუკუნეში გვხვდება. აქ გიორგი III-სა და თამარის დროს სასახლეც იყო და ტაძარიც. შამქორის ომის დროს (1195 წ.), როგორც თამარის ისტორიკოსი ბასილი გვამცნობს, ჯარის გასტუმრების შემდეგ, თამარი ფეხშიწველი მისულა მეტეხის ტაძარში და ლოცულობდა ქართველთა ჯარის გამარჯვებისათვის.

თამარის ასულის რუსუდანის მეფობის დროს, როდესაც თბილისს მონღოლთა ჯარი შემოესია და ააოხრა, მტრის მსხვერპლი შეიქნა მეტეხის ტაძარიცა და სასახლეც.

XIII საუკუნის შუა წლებში ალადგინეს მეფის პალატები, ხოლო 1278 — 1289 წლებში, დიმიტრი თავდადებულის მეფობაში, მთლიანად აღდგენილ იქნა მეტეხის ტაძარი. მისი დღევანდელი სახე სწორედ ამ დროს მიეკუთვნება.

ტაძრის შემდგომი ბედი ასეთი იყო: ქართლში მაჰმადიანი მეფეების ხელისუფლების დროს, XVII საუკუნეში, მეტეხი მიტოვებული და, ფრანგი მოგზაურის შარდენის ცნობით, დაზიანებულიცაა. ვახტანგ V შენობა თუმცა ალადგინა, მაგრამ თოფის წამლის საწყობად აქცია.

XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში მეტეხი თურქებს ეკირათ.

1748 წ. მეტეხის ციხე ერეკლე მეორემ კვლავ დაიბრუნა. ციხის აღების დროს დაზიანებული ეკლესია შეაკეთა და ალადგინა მისი გუმბათიც.

რუსეთის თვითმპყრობელობის დამყარების შემდეგ მეტეხი კვლავ მოქმედი ეკლესიაა. ძველი სიმაგრე დაანგრის (1819 წ.) და აღმართეს საპყრობილის შენობები. ამ უსისტემოდ აშენებულმა ყაზარმულმა შენობებმა, ბუნებრივია, საგრძნობლად შეცვალეს მეტეხის საერთო არქიტექტურა.

მეტეხის ეკლესია XIX საუკუნის შუაწლებშიც შეკეთდა.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ მეტეხის ციხე გაუქმდა, ხოლო ტაძარი, როგორც ხელოვნების მნიშვნელოვანი ნიმუში, ხალხის კუთვნილებად გამოცხადდა.

მეტეხის ტაძარმა, მიუხედავად საუკუნეების მანძილზე ნგრევისა და გადაკეთებისა, მაინც შეინარჩუნა თავისი თავდაპირველი, ე. ი. XIII საუკუნის დროინდელი სახე.

გეგმაში ტაძარი წარმოდგენს წაგრძელებულ ოთხკუთხედს, თავისუფლად მდგომ ბურჯებზე დაყრდნობილ გუმბათით.

ამ ეკლესიისათვის დამახასიათებელია აღმოსავლეთის სამი აფსიდი, რომელიც ნახევარწრიულ შვერილებს ქმნის და ქართული ძეგლების უმრავლესობისაგან განასხვავებს მას. ეს თავისებურება შესაძლებელია იმის მაჩვენებელიც იყოს, რომ გამეორებულია უფრო ადრინდელი ეკლესიის გეგმა.

შიგნით ეკლესია იმდენადაა გადაკეთებული, რომ ძნელია ინტერიერის მხატვრული სახის წარმოდგენა. ეკლესიის შეთეთრებულ კედლებზე აშკარად ჩანს XVII საუკუნის აღდგენის კვალი. ამ თვალსაზრისით ყველაზე მეტად თვალში გვეცემა გუმბათქვეშა თაღების ისრული მოხაზულობა. ამდროინდელ შეკეთების ნიშანს ატარებს აგრეთვე მორთულობა გუმბათქვეშა ბურჯებზე, თაღის ქუსლებთან და დეკორატიული რომბები სამხრეთის კედლებზე.

უფრო კარგად შერჩა თავდაპირველი სახე ფასადებს. კედლები ნაგებია ქვის თლილი კვადრებისაგან, კედლებში ჩამატებული აგურის წყობა შეკეთების შედეგია. სამხრეთის ფასადი, რომელიც მტკვარს გადმოჰყურებს, ამოყვანილია ერეკლე II დროს. ფასადთაგან ყველაზე საინტერესოა აღმოსავლეთის ფასადი. მისი დეკორაციული მორთულობა იმეორებს ქართული ძეგლებისათვის დამახასიათებელ სქემას, რომელიც გავრცელებულია XI ს-დან და ფასადის რომბულ, ორნამენტულ როზეტების მოტივით გაფორმებას გულისხმობს.

ორნამენტული მოტივებითაა გაფორმებული სარკმელთა საპირეები და ჯვრების გამოსახულება მათ თავზე. თვით ორნამენტები ტექნიკურად კარგადაა შესრულებული, მაგრამ იგრძ-

ნობა ნახატის დაქუცმაცება და ერთგვარი სიმშრალე, რაც საერთოდ დამახასიათებელია ამ დროის ძეგლებისათვის.

მორთულობის თვალსაზრისით საინტერესოა კარიბჭე ჩრდ. შესასვლელის წინ, რომელიც ტაძრის თანადროულია, თუმცა შემდგომში საგრძნობლად შეკეთებული.

გუმბათის ყელი, რომელიც აგურის წყობითაა ამოყვანილი, ხელახლად აუშენებიათ ერეკლე II დროს.

აღმოსავლეთის ფასადის სამხრეთ აფსიდის კედელზე ერეკლეს დროინდელი წარწერაა:

„მეფემ ირაკლიმ ეს ციხე-მეტერსა წაართო ძალადო,
აილო ჯუჰარი ქრისტესი, წინ მიიმძლუარა ფარადო,
დაიხსნა ეკლესიანი, ახლა აქუს საყდრის კარადო,
ლუთის მოყვარესა ხელმწიფეს ასე სჭირს ამის გუარადო.
ლუთის სადიდებლად, მეოხად მეფისა ერეკლესია“.

ეს წარწერა ერეკლეს მიერ იმ ისტორიული გამარჯვების აღსანიშნავად ამოუკვეთიათ, რომელმაც ქართველებს დაუბრუნა მნიშვნელოვანი ციხე-სიმაგრე — ქალაქის გული.

ძველი სამეფო სასახლის კედლის ფრაგმენტები, თლილი ქვის წყობის ნაშთი, შემონახული იყო ტაძრიდან ჩრდ.-აღმოსავლეთით 20 — 25 მეტრის მანძილზე. მაგრამ ამჟამად სხვადასხვა ნაგებობითაა დაფარული.

მეტეხის აღმართზე, სანამ თვით მეტეხთან ავიდოდეთ, მარცხენა მხარეს კიბეების რიგი იწყება, რომელსაც თბილისში შემორჩენილ ერთ-ერთ ძველ სასახლისაკენ ავყავართ.

კლდის თავზე გაშენებული ეს სასახლე, მრგვალი გადმოკიდებული აივნით, ჯერ კიდევ მეტეხის ხიდიდან იპყრობს ყურადღებას.

ეს სასახლე აგებულია 1776 წელს, ეგრეთ
„საჩინო“ ლე II მეუღლის დარეჯანის მიერ და მას
„დარეჯანის სასახლეს“ ან „საჩინოს“ უწოდებენ. სასახლე, ეკლესია და სამსახურებრივი დანიშნულების ნაგებობანი ერთიან კომპლექსს ქმნიდნენ. ეკლესია ახლაც არის შემორჩენილი. თვით სასახლე აშენებულია ციხის ნანგრევებზე, რომელიც ქვაყორისა და კვადრატული აგურის ძეგლებური შერეული წყობითაა ნაგები.

სასახლეში უმთავრეს ყურადღებას სწორედ ხის გადმოკიდებული აივანი იპყრობს, რომელიც აერთიანებს ოთახებს. აივანი კარგად უკავშირდება ციხის მომრგვალებულ კონტრორსს, მხატვრულად ამთავრებს მას.

აივნიდან საუცხოო სანახაობა იწლება. აქედან ჩანს თბილისის მარჯვენა სანაპიროს დიდი ნაწილი, რომელიც ამფითეატრად გადაშლილ ქალაქის მთელ თავისებურებას გვიჩვენებს. მტკვრის ნაპირას მეტეხის ხიდან, სიონის გვერდით, მოჩანს ჩვენთვის უკვე ცნობილი თბილელისეული ქარვასლის აღმოსავლეთის ფსადი, რომლის კედელი დანაწევრებულია ტოსკანურ კედლისსვეტების ორდერით. მის გვერდით ხიდან ახლოს, ზედ მტკვრის ნაპირზე, ოცდაათიან წლებში აგებული ქარვასლა ძლიერ გადაკეთებული და დამახინჯებულია.

დარეჯანის სასახლიდან ურბნისის ქუჩით გავდივართ შაუმიანის ქუჩაზე, რომელიც აგრეთვე ქალაქის მნიშვნელოვანი მაგისტრალია და უერთდება კახეთის გზატკეცილს. ქალაქის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი რაიონი — ავლაბარი, ძირითადად ამ ქუჩით უკავშირდება ცენტრს.

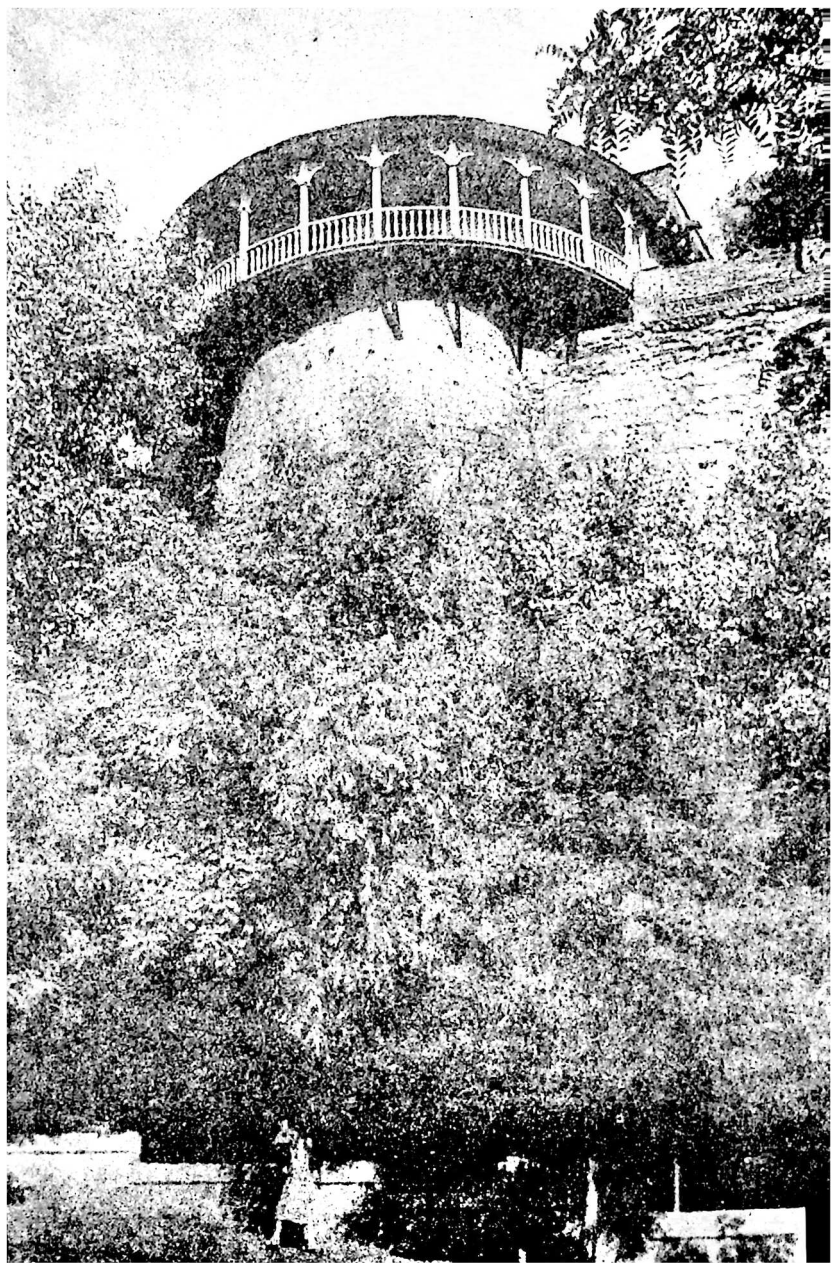
შაუმიანის ქუჩა ბარათაშვილის აღმართის ბარათაშვილის გაგრძელებაა.

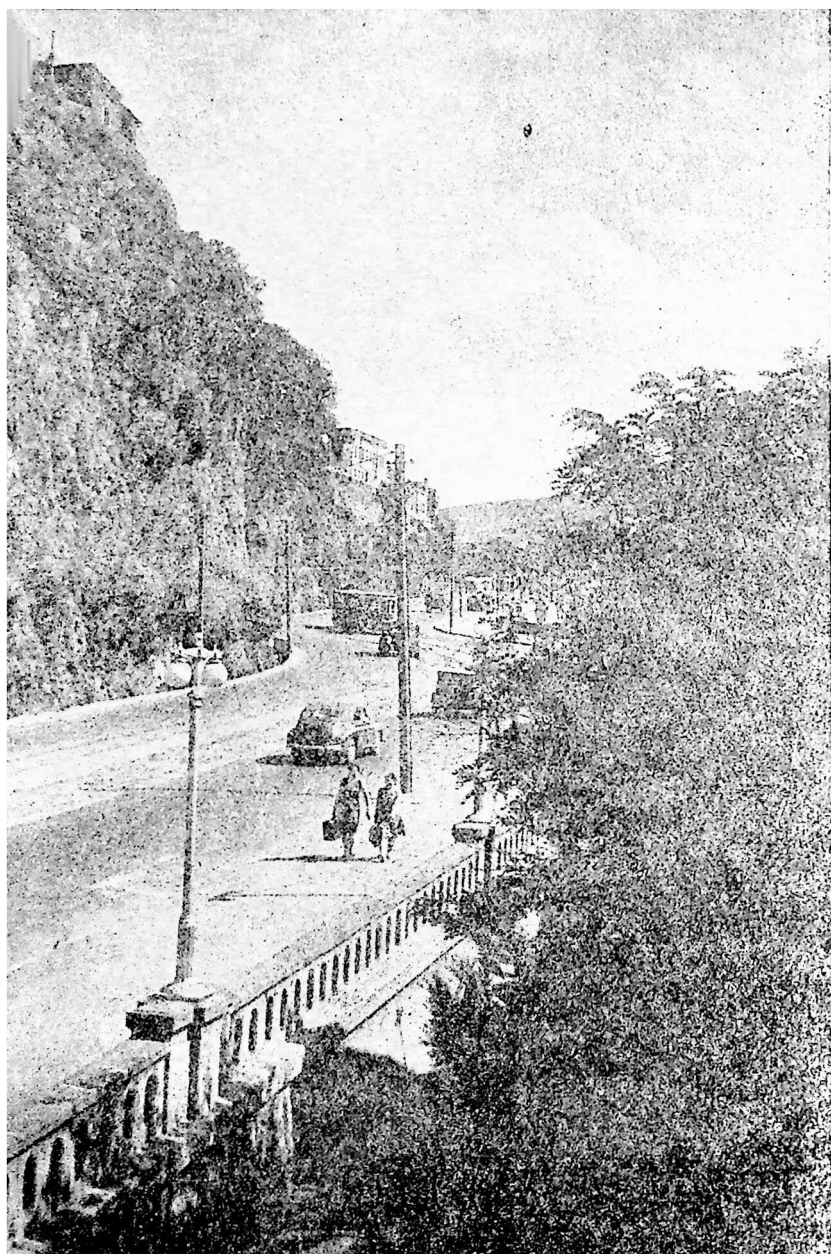
აღმართი — ამჟამად ფართო და ვიწრო მაგისტრალი — უწინ ვიწრო ბილიკს წარმოადგენდა. აქედან ავლაბრელები მტკვარზე ჩადიოდნენ. 1803 წ. ბილიკი გენერალ ციციანოვის განკარგულებით გააფართოვეს, ამიტომ 60-იანი წლებიდან მას ციციანოვის აღმართს ეძახდნენ.

1905 წ., როცა თბილისში ტრამვაის ხაზი გაიყვანეს, მისი მარშრუტი აქაც გადიოდა.

ამ ქუჩის ნამდვილი რეკონსტრუქცია მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ დაიწყო. 1935 წელს მან უკვე დღევანდელი სახე მიიღო.

ამჟამად ბარათაშვილის სახელობის აღმართი ქალაქის ერთ-ერთი ლამაზი ქუჩაა. ცალმხრივ კლდის ნაპირზე გადმოკიდებული სახლები, კლდე, რომელზედაც მოჟონავს წყლის წვეთები, ხოლო მეორე მხრივ გახსნილი ხედი ქალაქზე, მას განსაკუთრებულ მომხიბვლელობას ანიჭებს. ადგილობრივ რელი-





ეფს კარგად ეფარდება საყრდენი კედელი ბეტონის დიდი თაღებით.

რაიონი, რომელიც ზევიდან გადმოჰყურებს ბარათაშვილის აღმართს (ისევე, როგორც ქვევით, მაგალითად, კიბალჩიჩის აღმართის აყოლებით) XIX საუკუნის თბილისური საცხოვრებელი სახლების მეტად საინტერესო ნიმუშებს შეიცავს.

აქედან ლამაზი სანახავია თბილისის პანორამა, რომელიც ავსებს მამა-დავითისა და კომკავშირის ხეივნიდან, მეტეხიდან ან საჩინოდან მიღებულ შთაბეჭდილებებს.

ბარათაშვილის აღმართი ცენტრს ბარათაშვილის ხილით უკავშირდება. ხიდი (უწინდელი მუხრანის) ერთმალაინი ფერმის კონსტრუქციისაა, იგი აშენდა 1910 წელს აკად. პატონის პროექტით.



ამით მთავრდება ძველი თბილისის დამთვალიერებელთა მარშრუტი. რა თქმა უნდა, იგი არ მოიცავს ყველა ობიექტს, რომელიც შეიძლება მნახველს აინტერესებდეს.

მაგ., ძველებური თბილისური საცხოვრებელი სახლები მართო ზემოხსენებულ უბნებში კი არ მდებარეობს, არამედ გაფანტულია სხვა რაიონებშიც, რომლებიც XIX საუკუნის მანძილზე ინტენსიურად შენდებოდა. დაინტერესებულ პირთათვის შეიძლება მითითებულ იქნას XIX საუკ. „თბილისური“ საცხოვრებელი სახლების შემდეგი ნიმუშები ქალაქის სხვადასხვა რაიონებში:

XIX საუკ. ოციან-ოცდაათიანი წლები:

პუშკინის ქ. № 7, ივანიძის ქ. № 1, ვერცხლის ქ. № 22, ავლევის ქ. № 28;

ორმოციან-ორმოცდაათიანი წლები:

ძნელაძის ქ. № 33, ძნელაძის ქ. № 40, მაჩაბლის ქ. № 3, გრიბოედოვის ქ. № 16, ავლევის ქ. № 3, 1 მაისის ქ. № 19, ელიაბოვის ქ. № 13, თუმანიანის ქ. № 3;

ცხაკაიას ქ. № 1, არსენას ქ. № 16, 24, 28; გრიბოედოვის ქ. № 9, ბესიკის ქ. № 21, ლომოურის ქ. № 18, ეჩმიაძინის ქ. № 27.

კლ. ცეცხლის ქ. № 37, 40, 44, 88, 90, 96, 120, კალინინის ქ. № 1, 69, 70; ორჯონიკიძის ქ. № 17;

სამოციანი წლების არისტოკრატიული სახლის ნიმუში:
წერეთლის ქ. № 20 (არქ. სიმონსონი).

ნიმუშები, სადაც „გუთური“ ფორმებია გამოყენებული:
კოჯრის ქ. № 2, ძერჟინსკის ქ. № 4;



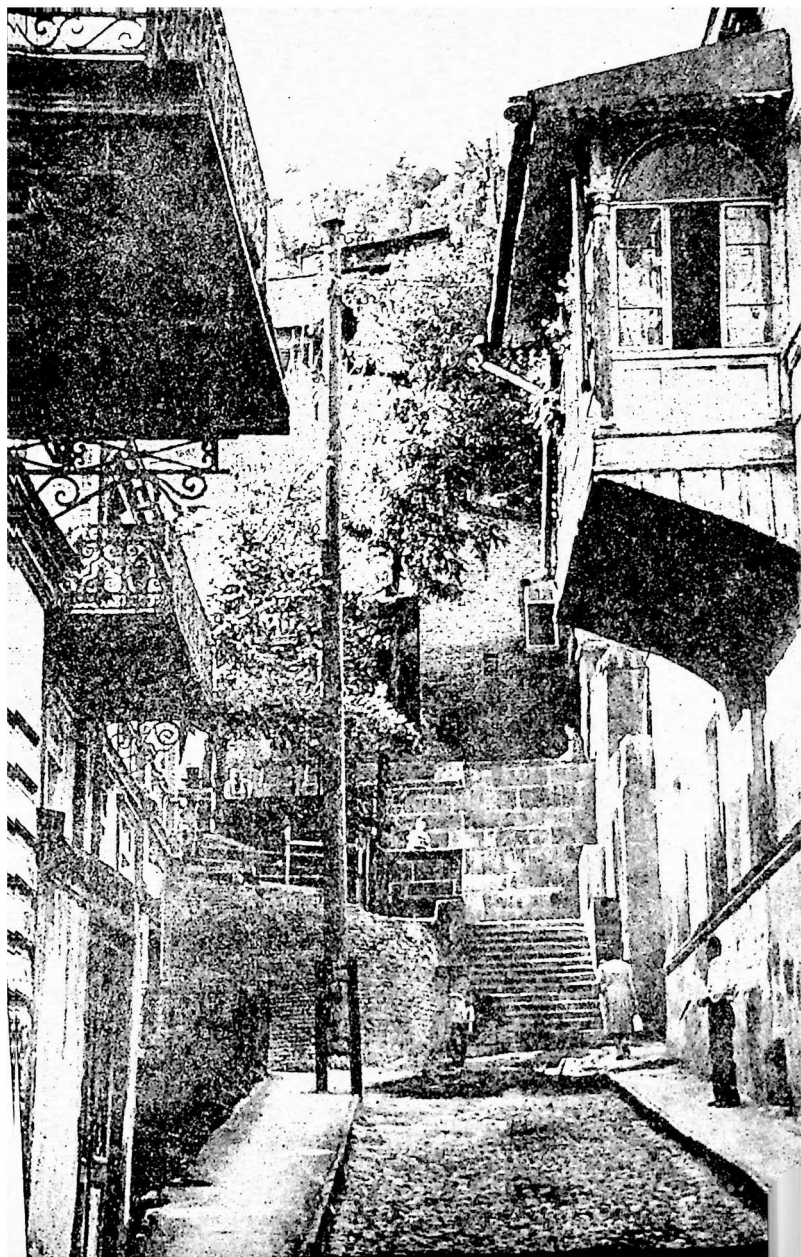
ძველი თბილისის გაცნობისათვის საინტერესოა აგრეთვე მეორე მარშრუტიც, რომელიც აგრეთვე კალას ფარგლებშია და ერთ დიდ კვარტალს მოიცავს.

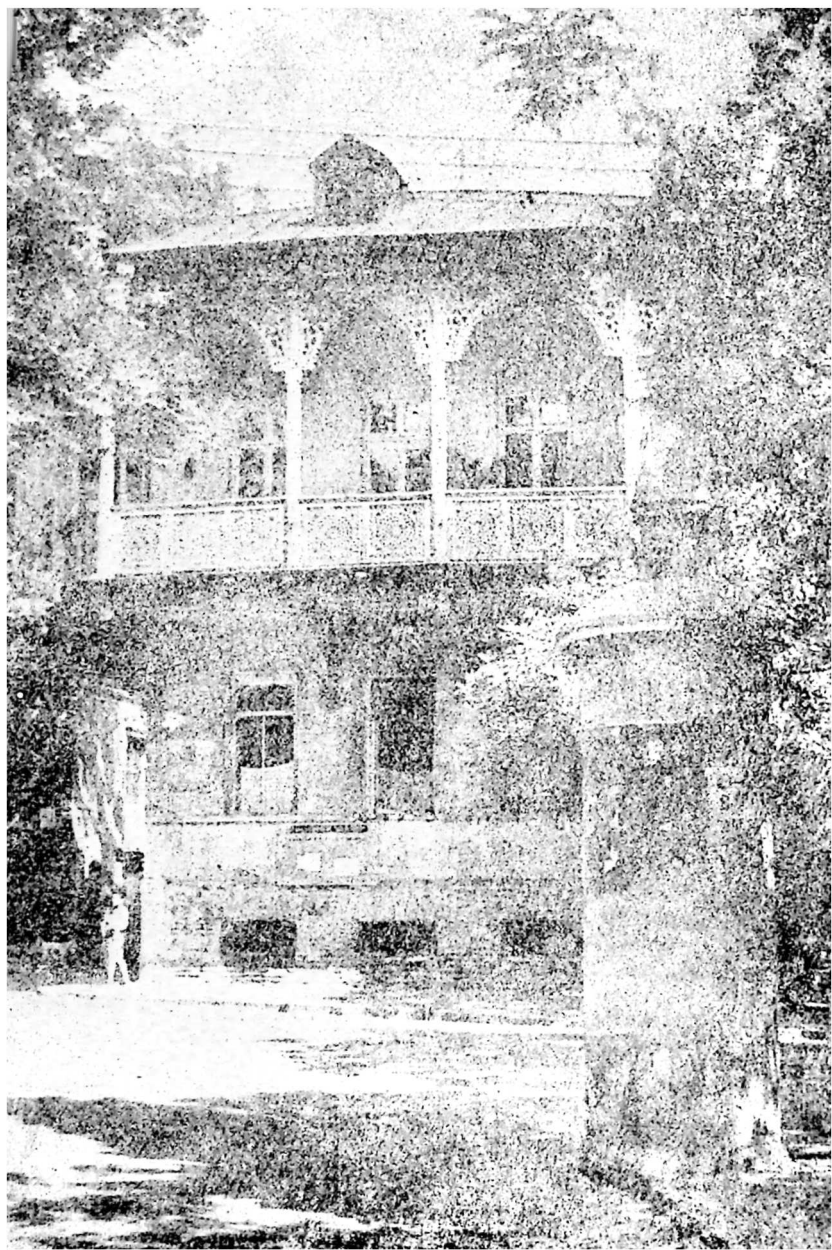
პურის მოედნიდან აზიზბეკოვის ქუჩით იწყება აღმართი, რომელზედაც თბილისური საცხოვრებელი სახლის მრავალი ნიმუშია. იქვე, ქუჩის დასაწყისში, ყურადღებას იპყრობს საცხოვრებელი (№ 3) სახლი, რომელსაც ეზოს მხარეს მეტად საინტერესო აივანი აქვს. ქვედა სართულში, აივნის დამკვერი აზიდული პროპორციის, გრძელი სვეტები, ხოლო თვით აივანი გადაწყვეტილია ჩვენთვის უკვე ცნობილი ხის „დორიკით“. აქ ყურადღებას იქცევს მდიდრულად მოხარატებული მოაჯირთა დეკორაციულობა. დამახასიათებელია აგრეთვე აივანზე გამოსულ სარკმელთა არქივოლტებით დამუშავება, გარეთ გამოტანილი კიბე და სხვ. ეს სახლი ორმოცდაათიანი წლებისა უნდა იყოს.

თუ აქ აივნები ეზოს მხარესაა, რაც გამოწვეულია სახლის მდებარეობით, მეორე სახლში (№ 11) მთავარი აივანი უკვე ფასადის მხარესაა. გარდა იმისა, რომ ორმხრივ შემორტყმული აივანი ფუნქციურადაა გამართლებული, იგი ძირითად მხატვრულ მახვილსაც წარმოადგენს.

ძველი თბილისური სახლებისათვის დამახასიათებელ ვიწრო ეზოს, რომელიც ხშირად თითქოს ინტერიერთანაა გაერთიანებული, კარგად წარმოგვიდგენს სახლი № 13.

აზიზბეკოვის ქუჩის გაგრძელებას წარმოადგენს გომის ქუჩა, რომელზედაც აგრეთვე XIX საუკ. შუაწლების თბილისური საცხოვრებელი სახლის საინტერესო მაგალითებია.





მარჯვნივ მდებარე ორსართულიანი სახლი № 5/12, გადმოკიდული განიერი აივნითა და გადასასვლელთა რთული სისტემით, 50-იანი წლების საცხოვრებელი სახლის შესანიშნავ ნიმუშს წარმოადგენს.

ვიწრო ქუჩას, ამ სახლის მოპირდაპირე მხარეს, კლდეში გამოკვეთილ ვიწრო კიბეებით მიყვავართ აგურის ნაგებობასთან, რომელსაც ყრუ, კედლის წყობით ვერტიკალურად დანაწევრებული, ზედაპირი აქვს.

ეს კვადრატული ნაგებობა შეისრული შესასვლელით დღესაც ატარებს „ათეშგას“ სახელწოდებას, რაც ნიშნავს ცეცხლთაყვანისმცემელთა ცეცხლის შესანახ ადგილს. შენობა საკმარისად შესწავლილი არაა და ძნელია რისიმე თქმა მისი ნამდვილი დანიშნულებისა ან თარიღის შესახებ.

აქედან იწლება ქალაქის ხედი, კარგად ჩანს ძველი თბილისის უბნები, ვიწრო ქუჩებითა და ფოლორცებით. საცხოვრებელ სახლთა სახურავებში გამოირჩევიან ცაღ აზიდული ტაძართა გუმბათები. მარჯვნივ, ყველაზე შორს, სურბ ნიშანის 1701 წელს აშენებული ეკლესიის ლურჯი ფილებით გაწყობილი გუმბათის ყელი მოჩანს, მის მარჯვნივ ჩვენთვის უკვე ცნობილი ნორაშენია, იქვე სიონის ტაძარია თავისი სამრეკლოთი.

აღმოსავლეთით ქუჩას კეტავს პატარა სახლი (გომის ქ. № 4) მეტად საინტერესო შუშაბანდით. ამ ქუჩის აღმართი მთავრდება XVII ს-ის სამრეკლოთი, რომელიც იმ ხნის ქართული არქიტექტურის დამახასიათებელ ნიმუშს წარმოადგენს. სამრეკლო ბეთლემის (ფეთხანის) ეკლესიას ეკუთვნის. ეს სომხური ეკლესია, როგორც პლ. იოსელიანი წერს, უწინ ქართველების ყოფილა. დიდი ქვით ნაგები ცენტრალურ-გუმბათოვანი ეკლესია 1740 წელსაა გადაკეთებული. ორნამენტული მორთულობა და საერთოდ დეკორი სწორედ ამ დროისათვისაა დამახასიათებელი. ამ ეკლესიიდან იწყება ძველი თბილისის ქუჩების ერთ-ერთი ნაირსახეობა — კიბე-ქუჩა; ამ კიბეების პროექტი შედგენილია 1850 წელს.

აქვე მარცხნივ წმ. გაიანეს სომხური ეკლესიაა (XIX საუკ. აშენებული). მისი არქიტექტურა არაა საყურადღებო.

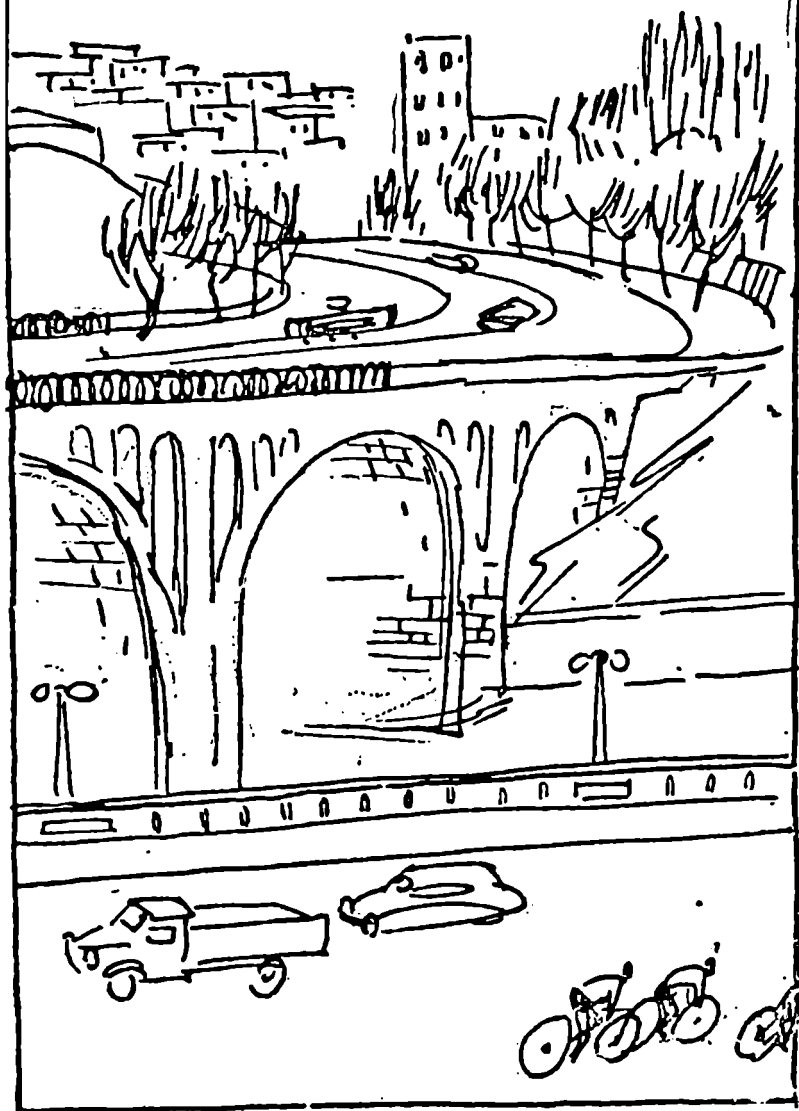
თუ განაგრძობთ სვლას კიბე-ქუჩის გაყოლებით და გადაკვეთთ ენგელსის ქუჩას, გახვალთ ალავერდოვის მოედანზე. გზაზე, მარჯვნივ, არის აგურით ნაგები სომხური ეკლესია. ეს მოღნიწია, რომლის არქიტექტურა ამჟამად გვიანდელ გადაკეთებათა კვალს ატარებს.

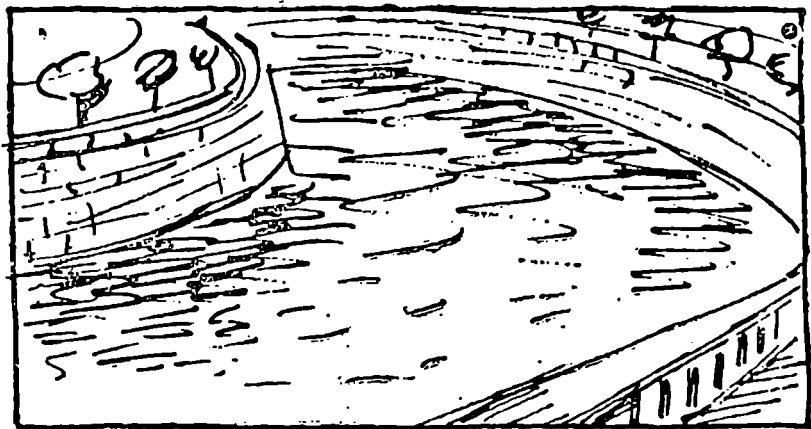
ალავერდოვის მოედანზე, ლერმონტოვის ქუჩის კუთხესთან, დგას შენობა, რომელიც საცხოვრებელი სახლის ერთ-ერთი შესანიშნავი ნიმუშია. ეს სახლი შედგება ორი ნაწილისაგან, რომლებიც შიდა ეზოთია გაერთიანებული. ქუჩისკენ სახლს აივხები აქვს. თუ შენობის ზედა ნაწილის ღია გადმოკიდებული აივანი მომხიბვლელია თავისი გამჭვირვალე პარაპეტებითა და სვეტებსშორისი თაღებით, დორიულ სვეტებზე შემდგარი ქვედა აივანი თვალს იზიდავს თავისებური სიმკაცრით. ეზოში ყურადღებას იპყრობს ტანწერწეტა ვიწრო ხის სვეტები, რომელთაც ორი სართულის სიმაღლე აქვთ. შენობის გეგმა მარტივია. მასში აივანს ერთ-ერთი მთავარი როლი ენიჭება. ეს სახლი მთლიანად ერთდროული არაა. მარჯვენა ნაწილი XIX საუკ. 30-იან წლებშია აშენებული. აქ 40-იან წლებში ჰაუპტვახტი იყო მოთავსებული. საბოლოო სახე კი სახლმა, როგორც ჩანს, 40 — 50-იან წლებში მიიღო.

ამ სახლის მარცხნივ, ზემოთკენ, იწყება ლერმონტოვის ქუჩა, რომლის გასწვრივ გადიოდა გარეთუბნის ბაღების ბილიკი. ამ ბილიკიდან სამხრეთით ბაღები ეკუთვნოდა ერეკლეს მეუღლეს დედოფალ დარეჯანს, ხოლო შემდეგ თეკლე ბატონიშვილს. ჩრდილოეთით მდებარე ბაღები (ახლანდელი ლერმონტოვის, ჭონქაძის, ილ. ჭავჭავაძის ქუჩები და ლენინის მოედანი) თვით ერეკლე II ეკუთვნოდა.

გარეთუბნის ბაღების ბილიკი ქუჩად იქცა 30-იან წლებში, როდესაც ამ ადგილების საცხოვრებელი სახლებით განაშენიანება დაიწყო. ქუჩას „ნაგორნი“ ეწოდებოდა. 1900 წელს მას ლერმონტოვის სახელი ეწოდა იმის სამახსოვროდ, რომ ხსენებულ ჰაუპტვახტში ცხოვრობდა დიდი რუსი პოეტი. ლერმონტოვის ქუჩას შეუერთდა ყოფილი „ბოლშია კრივია“ ქუჩის (ამჟამად კაშენის ქუჩის) ნაწილიც.

სანავთობკომუნი





მტკვარი და
ქალაქი.

თბილისის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ორთაქალ-
ქის ნაგებობიდან — ჩრდილო-დასავლეთით
ჩელუსკინელთა ზიდამდის, უკანასკნელ 25
წლის განმავლობაში, მტკვრის ორივე ნაპი-
რზე ფართო მაგისტრალებით, ხეივნებით, ბალებით, ახალი შე-
ნობებით დამშვენდა.

მტკვარი ძველთაგანვე ქალაქის ცოცხალი ორგანიზმის გა-
ნუყოფელი ნაწილი იყო. ძველი თბილისი, მეტეხის ვიწრო-
ბებთან გაშენებული ქალაქი, თავისი ბანიანი სახლების ფასა-
დით მდინარისაკენ იყო მიმართული. მტკვრის ნაპირებთან
ახლოს იყო აგებული ძველი სასახლეები, მეტეხის, სიონისა,
და ანჩისხატის ეკლესიები.

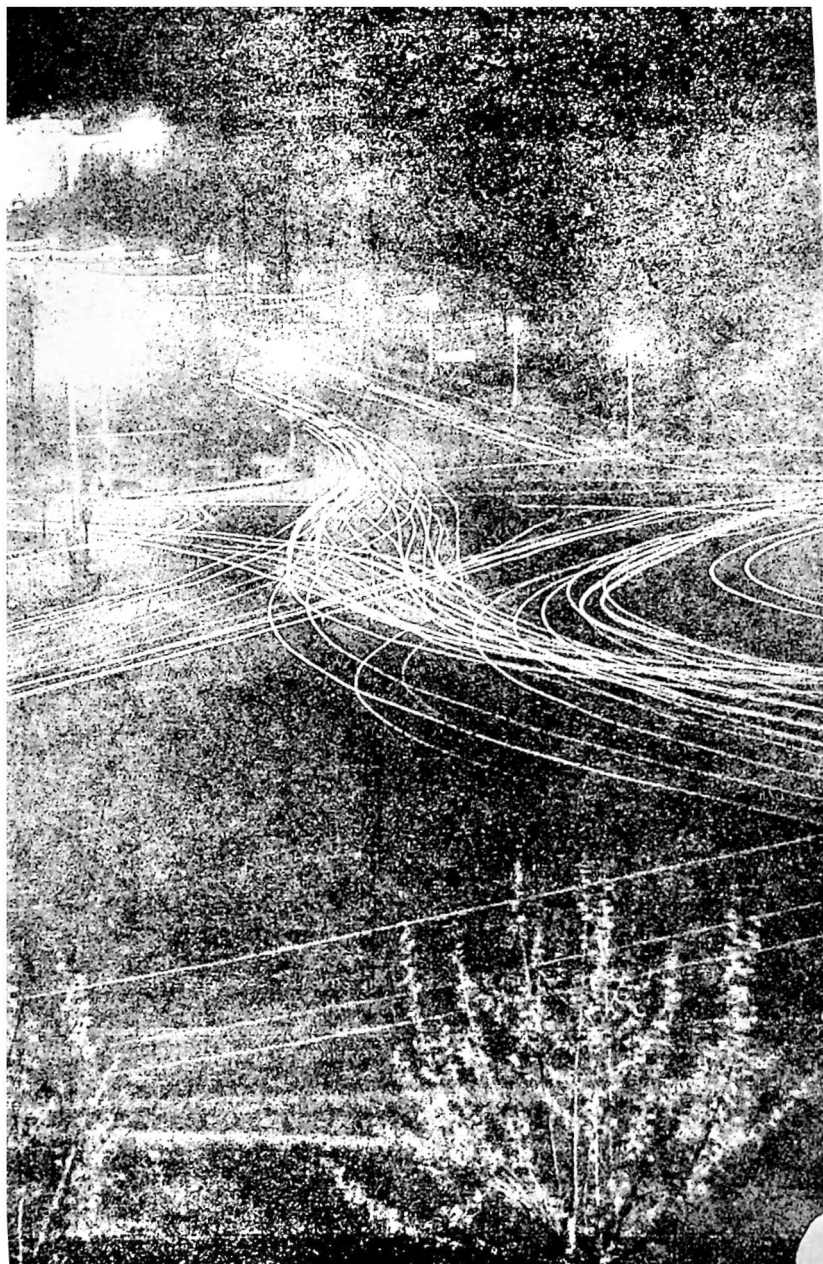
მაგრამ XIX ს-ში თბილისში მდინარემ დაკარგა პირვან-
დელი მნიშვნელობა. ქალაქმა ზურგი იბრუნა მდინარისაკენ.
მტკვარს გადმოჰყურებდნენ „შემოსავლიანი“ სახლების უკანა

ფასადების უზარმაზარი შიშველი კედლები. მტკვრის ნაპირები გადაიქცა უსუფთაობის ბუდედ. წყალდიდობისას მოუთოკავი მდინარე იცვლიდა კალაპოტს, შედიოდა ქუჩებში, ანგრევდა სახლებს, ხოლო მდინარის ადიდების შემდეგ ნაპირებზე დარჩენილი წყალი ქაობდებოდა. ქალაქის ფარგლებში მდინარის კალაპოტში ხშირად წარმოიშობოდა და ქრებოდა პატარა კუნძულები. ერთი ამდაგვარი ყოფილი კუნძულია რიყე — ბარათაშვილის აღმართის ძირში მოქცეული დაბლობი. სანაპიროების გასწვრივ მრავალი პატარა სახერხი ქარხანა იყო, რომლებიც მდინარეზე ტივებით ჩამოცურებულ ხე-ტყეს ამუშავებდა. თვით მტკვარზე მეტეხის ხიდიდან ვერის (ახლ. სტალინის) ხიდამდე წყლის წისქვილები იდგა, რომლებიც ნავეებზე გაწყობილი და ნაპირზე ჯაჭვით მიბმულნი იყვნენ. უზარმაზარ ბორბლებს წყალი ზღაზვნით ატრიალებდა... აქვე მდინარიდან წყალს იღებდნენ კასრებით. ასხამდნენ ცხენზე აკიდებულ ტყავის რუმბებში — თულუხებში, რომელსაც მეთულუხჩეები ყიდდნენ მოსახლეობაში.

ყველაზე ადრე ჩატარდა მტკვრის მარბეტონი და ქვა ჯვენა ნაპირის გამაგრება-კეთილმოწყობა სტალინისა და კარლ მარქსის ხიდებს შორის: ეს მონაკვეთი, სიგრძით 1230 მეტრი. მწყობრში ჩადგა 1935 წელს. ამის შემდეგ მარჯვენა სანაპირო გაგრძელდა აღმა — ჩელუსკინელთა ხიდისაკენ, ხოლო დაღმა — ბარათაშვილის ხიდამდის. ამით ცენტრალური უბნები, პირველყოფლისა, ლენინის ქუჩა და რუსთაველის პროსპექტი, მნიშვნელოვნად განიტივრთა სატრანსპორტო მოძრაობისაგან. სანაპიროს ეს მონაკვეთი ატარებს ი. სტალინის სახელს.

ომის შემდგომ წლებში გაიშალა მტკვრის მარცხენა სანაპიროების მშენებლობა, ხოლო უკანასკნელ წლებში გაგრძელდა მარჯვენა სანაპიროს ტრასა ორთაჭალქესამდის. 1958 წელს ეს დიდი სამუშაოები მთლიანად დამთავრდა და ახლა მტკვრის სანაპიროს თითქმის შვიდ კილომეტრიან ტრასაზე საავტომობილო ტრანსპორტის გამჭოლი მოძრაობაა.

თბილისისათვის სანაპიროების მშენებლობა მრავალმხრივია. ამით ქალაქმა მიიღო კიდევ ერთი ფართო, მდინარის დი-





ნების პარალელური, მაგისტრალი. რაკი ბუნებრივი პირობების გამო ქალაქი ვიწროდ არის გაწოლილი მტკვრის ნაპირების გასწვრივ, ძალზე შეზღუდულია გრძივი ქუჩების რაოდენობა. მაგალითად, ადრე მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე ქალაქს მხოლოდ ერთი ასეთი არტერია მიჰყვებოდა — გორგასალის, ლესელიძის ქუჩები, რუსთაველის პროსპექტი, ლენინის ქუჩა. ამჟამად ეს პრობლემა გადაწყვეტილია.

ქალაქის შვიდივე ხიდი სპეციალურად მოწყობილი პანდუსებით უკავშირდება სანაპიროს მაგისტრალს; ამასთან ხიდებთან სანაპიროები ორ დონეზეა მოწყობილი და ამით თავიდან არის აცილებული მოძრაობის გადაკვეთა. ესეც მნიშვნელოვანია თბილისისათვის, სადაც, რელიეფის გამო, ძალიან გაძნელებულია განივი მაგისტრალების მოწყობა და მათი დაკავშირება ერთმანეთთან.

მტკვარმა ქალაქის ფარგლებში ბეტონის პერანგი ჩაიცვა. ამით მოწესრიგდა მისი რეჟიმი. ახლა აღარ არის საშიში წყალდიდობა. ხოლო ორთაქალქისის აშენების შემდეგ მისი კალაპოტი ქალაქის ფარგლებში წყალუხვი გახდა, ხოლო ღინება მდორე. შეიძლება წყლის დონის რეგულირება. ამჟამად მტკვარზე ნავები, წყლის ტრამვაები, კატერები დასრიალებენ.

არანაკლები მნიშვნელობა აქვს მხატვრულ-ხუროთმოძღვრულ მხარეს: ახლა მტკვარი თბილისის ხუროთმოძღვრული სახის განუყოფელი ნაწილია. სახლების ფასადებით, ქუჩებით, ტრანსპორტით ქალაქმა კვლავ პირი იბრუნა მდინარისაკენ. მტკვრის სანაპიროები ამჟამად თბილისის ერთ-ერთი ყველაზე ლამაზი და კეთილმოწყობილი მაგისტრალია.

მტკვრის მარ- პირო ქუჩა მარჯვენა ნაპირს მოჰყვება. მარ-
ჯვენა და მარ- ცხენა ნაპირი აქ მაღალ ციცაბო კლდეს
ცხენა ნაპირი. წარმოადგენს. კლდიდან ჩიტის ბუდეებით

გადმოჰყურებს ქარაფებს ძველი აივნისანი
სახლები. ქიმზე მეტეხი შემდგარა. აქ მდინარე მევეთრად
უხვევს. აქედან სანაპირო უკვე ორივე ნაპირს მიჰყვება. მარ-
ცხენა ნაპირზე, რიყის ზემოთ, ბარათაშვილის აღმართის ხა-
ზია: ციცაბო კლდეები და ისევ აივნისანი სახლები. მარჯვენა

ნაპირზე კი ძველ ქალაქის უბნებია შეფენილი. ნარჩალა ახლოს მომდგარა მტკვართან. უფრო ახლოს კი სიონის მშენილი სილუეტი დგას.

ბარათაშვილის ხიდთან (ყოფილი მუხრანის ხიდი) მარჯვენა სანაპირო ფართოვდება. აქ იწყება სანაპირო ბაღი, რომელიც კარლ მარქსის ხიდის ჩრდილო-დასავლეთითაც ვრცელდება და ქალაქის ცენტრალურ უბნებს ეკვრის. ძველად ეს კუნძული მალარიისა და უსუფთაობის ბუდე იყო.

ოცდაათიან წლებში მტკვრის მცირე ტოტი, რომელიც ერთ დროს ორბელიანის სასახლის ბაღებს რწყავდა, გადაკეტეს, ამოავსეს და ზედ სანაპიროს მაგისტრალი მოაწყვეს. მაგისტრალისა და სანაპიროს საყრდენ კედლებს შორის დარჩენილი ადგილი ბაღმა დაიკავა. ამ ბაღის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში, ბარათაშვილის ხიდის მახლობლად მოწყობილია ჩოგბურთის კორტები.

კარლ მარქსის ხიდთან, ქვედა ტერასზე, ბაღში დგას ი. სტალინის ძეგლი (გაიხსნა 1939 წელს. ავტორები: მოქანდაკე ს. კაკაბაძე და არქიტექტორი მ. გოზალიშვილი). კვარცხლბეკის ქვედა, ფართო ნაწილი მოპირკეთებულია რუხი გრანიტით, ხოლო ზემო ნაწილი — წითელი მარმარილოთი. ი. სტალინის ფიგურა გამოკვეთილია ეკლარის ქვისაგან და გალვანური მეთოდით დაფარულია ბრინჯაოს თხელი ფენით.

...მარცხენა ნაპირზე, კარლ მარქსისა და ჩელუსკინელთა ხიდებს შორის, ახალი საცხოვრებელი სახლებია აშენებული. უფრო მეტი კი ამეამად შენდება. მათ შორის გამოირჩევა თეთრი ქვით მოპირკეთებული 123-ბინიანი 5 — 7სართულიანი საცხოვრებელი სახლი (არქიტექტორი მ. მელია. მშენებლობა დამთავრდა 1955 წ.).

მტკვრის მარჯვენა ნაპირი მაღალი და ციცაბოა. სტალინის ხიდთან მკაფიოდ იხატება ელბაქიძის აღმართის დახრილი ხაზი, საყრდენი კედლის რვა მაღალი ბურჯის ვერტიკალები და ზევით „საქნახშირის“ ადმინისტრაციული სახლის კოშკი. ხიდის შემდეგ ისევ კლდის ციცაბოა და მის ზემოთ კიროვის სახელობის პარკის ხის ვარჯები. სტალინის ხიდთან ავტოსად-

გურია. აქედან შეიძლება ავტობუსით მოგზაურობა რესპუბლიკის ყველა კუთხეში, სომხეთში, ჩრდილო კავკასიაში.

ჩელიუსკინელთა ხიდთან, იქ, სადაც მტკვარს მდინარე ვერე უერთდება, მარჯვენა სანაპირო ჩრდილო-დასავლეთით უხვევს და გმირთა მოედანზე გადის. აქვეა ფიზკულტურის პატარა პარკი, რომელშიაც საცურაო აუზია ტრიბუნებით.

მარცხენა სანაპირო ჩელიუსკინელთა ხიდის თაღქვეშ გადის და გრძელდება ორჯონიკიძის პარკის გასწვრივ.

სურათი სრული არ იქნება. თუ ისევ არ გავიხსენებთ მამადავითის მთას, რომელიც ასე მედიდურად გადმოჰყურებს ქალაქს. მტკვრის გასწვრივ. სანაპიროს კლაკნილი ტრასით მოგზაურობისას, მეტეხის ქარაფებიდან ორჯონიკიძის პარკამდის, ქალაქისაკენ მომართული მისი კალთების ნაირსახეობა მთელი სიდიადით იშლება. აქედან სრულად იხატება ქალაქისათვის მისი სილუეტის მნიშვნელობა.

განსაკუთრებით ლამაზია ჩვენი ქალაქის ხე-ქალაქი ღამით. დი სანაპიროებიდან ღამით.

ორივე სანაპიროს გასწვრივ სინათლეების ორმაგი რიგი მიიკლავნება. მას ჭრის ხიდეების ჰორიზონტალები. ათასობით ფანჯრების შუქი ხან სულ ახლოს ნაპირთან ჩანს, ხან კი მაღლა, კლდის მუქი ქიმის თავზე კიაფობს, მათკენ მარცხენა ნაპირზე ბარათაშვილის, ხოლო მარჯვენა ნაპირზე ელბაქიძის აღმართების დახრილი ხაზები არბის. სამხრეთით კომკავშირის ხეივანის ჰორიზონტალი იკითხება. თითქოს ზედ ცაზეა დახატული ნათურების კლაკნილი ხაზი, ეს — მამადავითის კალთებზე ბილიკი მიდის. იქ ფუნიკულორის ზემო სადგურის განათებული თაღედი და სატელევიზიო კოშკის წითელი ნათურები კიაფობს. თაღედსა და გაჩირადღნებულ ქალაქს შორის სინათლის ხიდია გადებული — ფუნიკულორის ხაზი ეშვება ისევ ქალაქში.

ფოტო-სურათების სია

1. გვ. 17. ხედი ნარიყალაზე. ფოტო გ. თიკანაძისა.
2. გვ. 18. მეტეხის ტაძარი. 1278 — 1293. ფოტო გ. თიკანაძისა.
3. გვ. 37. ფუნიკულორის ზედა პავილიონი რუსთაველის პროსპექტის მხრიდან. ფოტო ო. თურქიასი.
4. გვ. 38. ფუნიკულორის ზედა პავილიონი. 1938. არქ. ზ. და ნ. ქურდიანები ა. ვალაბუევის მონაწილეობით. ფოტო გ. თიკანაძისა.
5. გვ. 45. ქალაქის ხედი ფუნიკულორის ზედა სადგურიდან. ფოტო გ. თიკანაძისა.
6. გვ. 46. ვ. ლენინის ძეგლი ლენინის მოედანზე. 1956 წ. მოქანდაკე ვ. თოფურიძე, არქ. გ. მელქაძე, შ. ყავლაშვილი, გ. ხეჩუშვილი, კ. ჩხეიძე. ფოტო ო. თურქიასი.
7. გვ. 63. თბილისის პიონერთა და მოსწავლეთა სასახლე. 1868 წ. არქ. სიმონსონი. ფოტო გ. თიკანაძისა.
8. გვ. 64. რუსთაველის პროსპექტი. მარჯვნივ — მთავრობის სასახლე. ფოტო ო. თურქიასი.
9. გვ. 75. მთავრობის სასახლე. წინა კორპუსი. 1953. არქ. ე. კოკორინი, გ. ლევაჟა, ვ. ნასარიძის მონაწილეობით. ფოტო ვ. თულაშვილისა.
10. გვ. 76. საქართველოს კომ. პარტიის ცენტრალური კომიტეტის შენობა. 1930. არქ. ნ. სევეროვი. ფოტო ნ. ჯანბერიძისა.
11. გვ. 85. კავშირგაბმულობის სახლი. 1954. არქ. ი. ჩხენკელი. ფოტო მ. კოზლოვსკი-ყუშიტაშვილისა.
12. გვ. 86. მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის თბილისის ფილიალის შენობა. 1938. არქ. ა. შჩუსევი. ფოტო მ. კოზლოვსკი-ყუშიტაშვილისა.
13. გვ. 91. რუსთაველის სახელობის მოედანი. ფოტო გ. თიკანაძისა.
14. გვ. 92. „საქართველოს ნახშირის“ ადმინისტრაციული შენობის თაღედი. 1953. არქ. კ. ჩხეიძე, მ. ჩხიკვაძე. ფოტო მ. კოზლოვსკი-ყუშიტაშვილისა.
15. გვ. 101. მელიქიშვილის ქუჩა და ჭავჭავაძის პროსპექტის დასაწყისი. ფოტო გ. თიკანაძისა.
16. გვ. 102. სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფიზიკისა და ქიმიის კორპუსი. 1940. არქ. მ. შავიშვილი. ფოტო ო. თურქიასი.
17. გვ. 115. შადრევანი ვაკის პარკში. 1957. არქ. ვ. აბრამიშვილი, ნ. ჯობაძე. ფოტო გ. თიკანაძისა.
18. გვ. 116. ასბინიანი სახლი გმირთა მოედანზე. 1939. არქ. მ. კალაშნიკოვი. ფოტო ო. თურქიასი.

19. გვ. 125. დინამოს სტადიონი. თაღედი. 1937. არქ. ა. ქურდიანი. ფოტო გ. თიანაძისა.
 20. გვ. 126. სტალინის სახელობის სანაპირო. ფოტო გ. თიანაძისა.
 21. გვ. 137. ძველი ქალაქი. ფოტო გ. თიანაძისა.
 22. გვ. 138. ძველი ქალაქის ქუჩა. ფოტო გ. თიანაძისა.
 23. გვ. 143. ანჩისხატის სამრეკლო. 1675. ფოტო გ. თიანაძისა.
 24. გვ. 144. სახლი ერეკლეს მოედანზე. ფოტო ო. თურქიასი.
 25. გვ. 151. სიონის ტაძარი. გუმბათი. ფოტო გ. თიანაძისა.
 26. გვ. 152. „თბილისური“ საცხოვრებელი სახლები. ფოტო ო. თურქიასი.
 27. გვ. 166. დარეჯანის სასახლე. ფოტო ო. თურქიასი.
 28. გვ. 167. ბარათაშვილის აღმართი. ფოტო ო. თურქიასი.
 29. გვ. 170. ძველი თბილისის კიბე-ქუჩა. ფოტო გ. თიანაძისა.
 30. გვ. 171. „თბილისური“ საცხოვრებელი სახლი. ფოტო გ. თიანაძისა.
 31. გვ. 179. გმირთა მოედანი ღამით. ფოტო გ. თიანაძისა.
 32. გვ. 180. რუსთაველის პროსპექტი ღამით. ფოტო გ. თიანაძისა.
-

სარჩევი

შესავალი . . .	5
ქალაქის წარსული	7
ქალაქი ზემოდან .	33
ქალაქის ცენტრი .	53
ვაკე-საბურთალო	97
მარცხენა ნაპირი .	121
ძველი ქალაქი .	133
სანაპიროები	175
ტაბულების სია .	184

— — — — —

რედაქტორი ვ. ბერიძე
გამომც. რედაქტორი დ. გეგენავა
მხატვრები: დ. ერისთავი, თ. შირვაშვილი
ტექნორედაქტორი ა. კოკია
კორექტორები: მ. ქანთარია, ნ. ინასარიძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 9.X-1958 წ. ქა-
ლადის ზომა $60 \times 92^{1/16}$. ნაბ. თაბახი 9,63.
სააღ.-საგ. თაბახი 9,38. სააგ. თაბახი 9,1.
უე 06730. შეკვეთის № 443. ტირაჟი 5000.

ფასი 10 მან.

საქართველოს სსრ კულტურის სამინისტროს
მთავარბოლიგრაფიკამოცემლობის ბეჭდვითი სიტყვის
კომბინატი. თბილისი, მარჯანიშვილის ქ., 5.

*

Комбинат печати Главполиграфиздата
Министерства культуры Грузинской ССР,
Тбилиси, ул. Марджанишвили, 5.